

B Á G E R G U S Z T Á V

Reménykedő, sűrű élet

(M U N K A C Í M)

GYERMEK BÁNAT ÉS ÖRÖM

Hadiárva

Édesapámról több millió próbálkozás után sem tudtam az emlékezetemből előhívni négynél több kép villanását.

Az egyiken amikor beteg voltam, betakart az ágyban. Egy másikon kék trikó fölött a nyakában ültem, süttött a nap és vitt a ház körül. Harmadikon felültetett egy ágyúcsőre és én lecsúsztam rajta. Végül, egy kibontott kis doboz csokoládénak örültem.

Később, édesanyámtól tudtam meg, hogy a csokoládés doboz messziről, orosz földről érkezett és a szigorú tábori posta hozta. Tőle tudtam meg azt is, hogy a Szombathely melletti Herényben lehetett a Don-kanyarba induló katonáktól elbúcsúzni, a családok meglátogathatták őket. Az édesapák – talán – a különös emlékkörzés végett a II. világháború elején ágyúcsőre tették fel a kisfiúkat.

E látogatás után nemsokára hadiárva lettem. Édesapámtól örökölhettem még azt a szorongást is, hogy a szintén 26 éves apai Nagyapám az I. világháború hőseként fejezte be az életét.

Valamiképpen mindig megtörtént
Tizenhat éves korukig
Kezüket fogta az „Apa-Isten”
Tizenhét évesen odavágták
Nem erény hátrány lett a másság
S huszonöt évesként bölcsen belátták
Az előd is sokat fejlődött
A váltótárs mégis a fejére nőtt
Egymásban s nem csak magukban csalódtak

Velem minden másként történt
Apám csak genetikai volt –
A Donnál elesett katona
Helyettesítő anyai szeretettel
A fáklyát drága mamáktól kaptam

(Nemzedékek, részlet)

HÁROM HÁBORÚS ÉLMÉNY

A 6-7 éves fiúknak faluhelyen akkoriban szinte egyetlen játékszere a fából készített kis szekér volt. A kerekeivel csak rövid időre s néha örülhettem a forgás örömének is, mégis órákat tudtam bíbelődni vele.

Egy napon ámulatomra egy igazi páncélos hatalmas vasszekere csikorgott be tágas udvarunkra és ott is maradt jó néhány napon át. A hozzá tartozó katonák közül ketten nálunk laktak, a többiek szétszóródtak a szomszéd családok között.

Mi, a környéki fiúgyermekek csak simogattuk, jártuk körbe-körbe és találgattuk: milyen félelmetesen lehet – nem játszani, hanem – harcolni vele. Elképzeléseink számát megnövelte, amikor megengedték, hogy belemehetünk és kiabáló örömmel feltáraztuk mindenét. Ám amikor végleg kicsikorgott, nemcsak pityeregünk, ahogyan a temetésen az elhunytat sirattuk, hanem emlékével sok üres mezőt telerajzoltunk, szavainkkal egymás között visszaidéztünk.

Az viszont nagy élményt okozott, hogy az egyik hozzám nagyon kedves katona otthagya és nekem adta a motorbiciklijét. „Ha majd megnősz, gondoldj sokat rám, ezzel fizetheted ki az árát” – mondta. Az örömtől este aludni sem tudtam. Később álmomban is ezüstként fénylő sárvédőjét simogattam szépen, lassan. Nemsokára azonban nagy kár ért. A bevonuló győztes sereg egyik katonája ugyan beindítani nem tudta, mégis eltolta a pajtából nagy bánatomra.

A háborút ifjúként telibe találtam.
A kivonuló csapat motorbiciklit adott,
amit a bevonuló ruszkek elvettek.
Cserébe kaptam két csikót,
a visszamozgó barakk lett otthonuk.
Először sírtam, a katonák szívtelenségét szapultam.
Azután beláttam a háború könyörtelen voltát
s a folytonos megszállás okát:
Csörötneken, a Rábán híd áll.

(A híd álma, részlet)

***

Szülőfalum, Csörötnek közel volt, majdnem átlógott az osztrák határon. A magyar katonák amikor kivonultak, elhagyták az iskolánk egy részét elfoglaló átmeneti raktárukat. A lakosság – köztük Nagyapám, én is – rárohant az ott hagyott zsákmányra. Legtöbben pénz és élelmiszert kerestek, engem pedig mindjárt egy nagy szikla alakú csokoládétömb érdekelt. Nem engedtem el, sírtam, rávettem magam az „aranyfedetre”, egyedül nem bírtam elszaladni vele. Nagyapám megsajnálta. Végül csak csokoládét zsákmányoltunk, együtt vittük haza. Boldog voltam, amikor otthon fafűrészszel vágtuk darabokra. Ujjongva söpörtem (és nemcsak söpörtem) össze a széthulló csokoládéport. Amikor anyai Nagyanyám ezt meglátta, éktelen haragra gerjedt,

s attól féltem, hogy helyettem a nekem járó fenyítést Nagyapám kapja meg. Közöttünk a megszokott emberi kapcsolat csak hosszú napok után állt helyre.

A zsákmány használati értéke kincs volt, így – ellenemre – egy évig kitartott, miközben az áhított, elinflálódó Pengő dombjai akkoriban egyre magasabbra, majdnem az égig nőttek. Később nagyapám megdicsért: a vízió hozzáadott értékkel járt, hát ha még azt is mondtam volna, hogy a kakaóbab az aztékok pénze volt. Így lett később a csokoládét zsákmányolóból egy kis bankár, jobban mondva jegybankár.

***

Most emlékem képkockáján át tekintek vissza egy megélt, bizarr háborús történetre. Szerekre (alsó, felső, túlsó szerekre) oszló szép szülőfalum a Rába völgyében, az Őrség szélén, Szentgotthárd vonzaskörzetében terül el. A völgyet Délről és – az osztrák határt jelentő – Északról erdős dombvonulatok övezik. A déli vonulat tetején végigfutó szőlőhegyen túl elterülő Szabó-erdőt sok család, a miénk is biztonságosabbnak találta, mint a falut és a közeledő front elől szekereken ide menekült. Így akartuk elkerülni a völgyben és fölötte várható utolsó csatát magyar földön. (Végül, a két kilométerrel távolabbi határmenti szomszédfaluban, Nemesmedvesen ért véget a háború Magyarországon.)

Mi is erdei nomádok módjára szekéren és a hozzá kötött-csatolt kunyhókban értük meg a háború végét 1945 márciusának végén, április elején. Remegve féltük a csatazajt, láttuk falunk égő házait és vártuk a háború bizonytalan végét.

Szerencsére, a hirtelen ránk köszöntött kettős tavasz örömeiben és melegében éreztük magunkat mi játszó gyermekek is, amikor megjelent a táborban a gömbtáras géppisztolyokat felénk tartó katonák egy csoportja. Intéseikre körbегyűltünk össze. Két katonából álló két csoport elkezdte a beágyazott szekerek dunyháinak emelésekkel való átvizsgálását és hagyták, hogy mi fiúk az össze-vissza hányt dunyhahegyek szabályos alakját visszaállítsuk. Közben felénk többször is valami „nem érthető” mondtak. Ilyenkor a fegyelmezett kört alkotó felnőttek közül néhányan már összemosolyogtak. S végül pedig jutalmul azt kaptuk, hogy mutató jelzéseikre közeli megnézhettük a katonák géppisztolyait.

ÁLTALÁNOS ISKOLAI ÉVEIM (1945–1953)

Háború árnyéka

A háború befejezése után nagyobb fiúként családi légkörben kezdhettem az iskolai tanulmányaimat. Tanító nénim Brezovszky Mária lett, aki szüleim tanulmányait is elindította. Sok minden más között neki köszönhetem a begyakorolt zsinórírásomat, amivel manapság már ritkán lehet találkozni.

A háborús élményeim azonban változatlanul foglalkoztattak, sőt újak is voltak, hiszen a töltények, gránátok helyenként még a puszkák is őrizetlenül heverték. Így

történhetett, hogy Szabó Feri, szomszéd pajtásommal puskát találtunk és ástuk el a kerti sövény alá és hetenként ellenőriztük, vajon ott van-e még. Minthogy tetünknek célja nem volt, egy idő után bevallottuk titkunkat anyai nagyapámnak, Vadász Jánosnak, a falu korábbi bírójának. Ezért természetesen fenyítést kaptunk és a puskákat elvitték a rendőrök.

E kis-kaland után volt egy nagy-kalandunk is, amelyet már nem úsztunk meg ilyen egyszerűen. Ferivel egyik erdei bókászásaink közben egy lyukat találtunk, ami rögvest beszakadt alattunk és egy kis katonai raktárfélében találtuk magunkat. Jónéhány fadobozban mintha nagy lúdtojásokat láttunk volna, ám azok kézzelfogható nyél nélküli vécsei kézigránátok voltak. Kérdés: mit csináljunk velük? Szinte együtt mondtuk: vigyünk néhányat haza és a kertünk végén dobjunk néha egyet a Rába folyóba, és a halak bőségétől fényleni fog a víz felszíne. E háborús „halászati” tervet követve mindketten négy-négy kézigránáttal tágitottuk a zsebeinket és tértünk haza.

Én – gyutacsok nélkül – a gránátokat a kemence tetején körbefutó padkára tettem, gondolva így nem robbanhatnak fel. Mégis, amikor anyai Nagyanyám riasztotta az egész családot és a legszigorúbb vallatásnak vetettek alá, néhányan megütöttek és két hétig többszöri kukoricán térdepelést szabtak ki rám. Jóllehet, a gránátok felrobbantása ugyanúgy megtörtént, csak nem több, hanem egy alkalommal, nem „hal-fogas” céljából, hanem a gránátok eltüntetésére, s nem az én kezem, hanem a Nagyapámé által.

Falurét

A Falurét szülőfalum közlegelője. Háború utáni éveimben számomra a tehénőrzések 37 kataszteri hold nagyságú színtere volt. Ahogy a Rába kelet felé elhagyja a falut, hirtelen balra fordul, egy fél tojás alakú kört rajzol és a tojás másik félkörének nagy részét pedig egy Rábába igyekvő patak teszi hozzá. A Falurét így majdnem zárt lege-lőpálya volt dús, zöld szőnyegekkel.

A kihajtás (megérkezés) után az ifjú tehénpásztorok kisebb-nagyobb csoportokba verődve elkezdtek a rőzsegyűjtést, majd láng lobbant a sok tűzhely egyikén. S elindult a krumpli, kukorica és alma sütés, sercegni kezdett a szalonna bőrke. Ez gyakran a lankadó tűzön fűrgé átugrásokkal folytatódott. Pihenésképpen jött a fűzfaágakból a sípok készítése, a velük való versengés, majd a fakardok összezsapása a magyar vitézek és a janicsárok között annak emlékére, hogy az 1664. évi Szentgotthárdi Csata után e réten szedték össze magukat.

A stratégiai koordináták újra írták a tájat.
Már a török had is itt vonult Nyugatnak,
hogy pirosra fesse a Rába vizét.
Hol nekem játék s tehén-örzés volt a Falurét,
ott varrtak sebet Szentgotthárd után.

(A híd álma, részlet)

Az elfáradt kis tehénpásztor-vitézek – a szokás szerint – fakardra tett fejjel szundítottak egy kicsit. S gyakran előfordult, hogy hangos riadó-kiáltások ébresztették őket, amikor a szolgálatban álló, figyelő őreink jelezték, hogy a tojás alakú rét nyitott szakaszán átmentek és a művelt földeken tarolnak a szarvasmarhák. A rohamfutások többnyire megszüntették a jogtalan behatolást, de az is előfordult, hogy megtalálni a tékozló tehenekre vigyázó felelős pásztort, ostorral jött a sértett gazda. A felelősnek még azt is ki kellett bírnia, ami hazahajtás után otthon várt rá. Tudom, igazolom, hogy ez kibírható, lehetséges!

***

A Szentgotthárdi Csata után a törökök három napi itt-tartózkodásának szülőfalum valósággal áldozatul esett. Emlékezet szerint feltételezhető, hogy itt bosszulták meg a szentgotthárdi csatavesztést. Az megszokott volt, hogy a Rába völgyében tört rá a falura sokszor a német. A török sereg kíméletlensége azonban nem irgalmazott senkinek: sem asszonynak, sem csecsszopónak, sem öregnek. Megmenekülni csak azok tudtak, akinek sikerült elbujdosni az erdő rengetegében és lassan, fokozatosan jöttek elő. Az állatokat is megölték, illetve összefogdosták, a falu házait tűzcsóvák tették hamuvá.

Hosszabb időbe került, amíg a túlélő lakók újraépítették a falut és növekedni kezdett a lakosok száma.

Válu

Meghatározó gyermekkori élményeim fűződnek a Váluhoz is. A Válu, helyesen és teljesen írva Vályú a falu központi terén álló közösségi kút mellett a tehénitató volt, ahol este az állatok etetése és a vacsora után a környék lakói, a felnőttek a padon és a lefedett vályún, a gyermekek pedig a földön ülve beszélgettek. A szót leginkább a legidősebbek és a tekintélyes felnőttek vitték, mi pedig hallgattuk és magunkba szívtuk az elhangzott szavakat, mondatokat. A felső tagozatos iskolásoknak csak néha támadt bátorsága arra, hogy kérdéseket tegyenek fel.

Az érintett beszédtemák mindenről – a világról szóltak. Leggyakrabban mégis a falu, a környék múltja, szépségei, értékei és gondjai kerültek terítékre. Emlékeim szerint második helyen a falut és környékét érintő háborús helyzettel kapcsolatos témák álltak, külön figyelmet fordítva az I. világháborúra, annak következményeire (kiemelten a Trianonra), valamint a II. világháború eseményeire. Ezt követték a misztikus történelmi és helyi eseményekhez fűződő mondások, népmesék, szokások, hiedelmek és babonák.

A témák közül érdeklődésem leginkább az I. és II. világháború történéseire irányult. Ez két felmenőm, Báger József apai nagyapám és ifj. Báger József édesapám miatt volt így. Nagyapámat az olasz fronton elszenvedett súlyos sebesülése után egy bécsi katonakórházba vitték, s ott érte a vég. Édesapám a doni áttörésnél esett el, a hatósági értesítés szerint „eltűnt”. Ezért drága mamáimmal évekig vártuk a reménycsodát: hátha túlélte és visszajön egyszer, az életben is és nemcsak az erőltetett fantáziámmal láthatom Őt. A várt találkozásunkat – szemben a kemény valósággal – később versben hoztam össze.

A világháborúból hazatérnek,
ott ülnek a verandán, ahol nagymama
dunnahuzatai száradnak.
Előkerül a napló, amit nagyapám írt,
felolvassa édesapámnak. Egy mögöttes
becsapódó gránát felszakította zubbonyát,
kicsit a fejbőrét is megpörkölte,
de a fej tovább gondolkodott menekülés közben,
és hálát adott a Jó Istennek, hogy teste él. Talán.
Édesapám meg, úgy képzem,
meg is szökhett volna.
Nagyon bátor, határozott jellem volt.
Összebeszélt a hadtápos törzsőrmesterrel,
hogy vigye magával, mikor a faluba küldik
áruért.

Emlékeink csarnokában
halványulnak a freskók,
de jó a képzelőerőm.
A ránk szakadó fényárban
végre bevárhatjuk egymást:
földi másai az égi Atyaságnak.

(Agora, részlet)

Összekapcsolódó sorsuk okán megemlítem, hogy mindig szomorúan hallottam
a drága Mamák sóhaját, csak ne ismétlődjön meg velem a harmadik sorscsapás,
amikor 26 éves leszek, ne legyen újra háború.

***

A Válynál lekötötte figyelmemet az ősi gyökerekből táplálkozó mondák, babonák
és hiedelmek különös világa is.

A babonák, hiedelmek – Szabó Dezső szavával – még „ezerijedtségűvé”, az idő mú-
lásával azonban kisebb mértékűvé, csak „századijedtségűvé” tették a falusi embereket.
Közülük az egyszerű szellemiség jegyében megemlítek néhányat, amelyekkel talál-
koztam:

Aki álmában utazik, másnap levelet kap.
Este nem szabad vizet kiönteni az udvarra, mert a házban
meghaltak lelkei az udvaron tartózkodnak, s leöntik őket.
Aki vizet iszik, s nem ül le, elviszi a házból a szerencsét.
Ha a pólyás baba ujjait széttárja, költekező lesz nagykorában.
A gyermek tejfogait háta mögé dobálja, s közben ezt
kiáltozza: „Egér-egér adj vasfogat, én adok csontfogat!”

Az ajándékozott macskát a tükörbe kell nézetni,
hogy megmaradjon a háznál.
A családanya Karácsony előtti este annyi fát
állított fel a kemence körül, ahányan elmentek éjféli misére.
Az éjféli misére menő lányok kölest szórtak el útközben:
minél többet szórtak el, annál több kérő
jelentkezett a következő Karácsonyig.

A mondák világából különösen tetszett nekem *Az elsüllyedt templom* című népköltészet alkotása. Hajdanán, régen a falu még a szőlőhegyen volt, ott állt a szép temploma. A falu elpusztult és temploma a hívekkel együtt elsüllyedt az éjféli mise közben. Az erről szóló monda még iskoláskoromban is élt a köztudatban.

„Akkor is úgy volt, mint ma: akik éjféli misére készülnek, nem fekszenek le, hanem szórakozással töltik el az időt. Szőlőhegyen a legjobb szórakozás a borospincékben van, természetes, hogy a boros poharak ürítgetése közben várták meg az éjfélt. A hívekkel papjuk is velük tartott s mire eljött a misézés ideje, ő is úgy járt, mint híveinek a nagyrésze: erősebb lett nála a bor...

Az éjféli mise elkezdődött s a szentek ijedten néztek a fáklyák gyér világánál is könnyen felismerhető jelenségre: a pap és a hívek dülöngélésére. Az ének felhangzott ugyan, de a borgőzös hangok néha szokatlan dallamokat is hallattak. A mise azonban folyt minden különösebb baj nélkül egészen az úrfelmutatásig. De amikor a pap imádásra mutatta fel az Úr testét: szörnyű dolog történt. Irtózatos robaj hallatszott s a templom a benne lévőekkel együtt lesüllyedt s eltűnt a föld színéről. Az otthonmaradtak csak másnap tudták meg a történeteket a félig megőryült éjjeliőrtől, aki szemtanúja volt az eseménynek. A megmaradtak közül senki sem mert elmenni a templom helyére s megbizonyosodni az éjjeliőr beszédjéről, hanem még karácsony napján otthagyták hajlékaikat, lejöttek a Rába partjára s ott építették fel új házaikat. Az elsüllyedt templom minden hetedik év karácsony éjjelén felemelkedik s a közelben lévőek hallhatják a benne lévőek kísérteties énekét. Az öregek közül többen voltak, akik azt állították, hogy hallották az éneket s fejetlen baráttal is találkoztak a Zsohár-kút környékén, ahol valamikor a templom állott.”

Bevallom, hogy engem és barátaimat hosszú ideig foglalkoztatott a templom elsüllyedése és hét évenkénti felemelkedése. Az esedékes új hét év karácsonyi éjjelét a szőlőhegyen töltöttük és hiába vártuk a csodát jelentő kísérteties, kiszüremelő éneket a templomból. Mégis, a mondat továbbra is élő, szép népköltészeti alkotásnak tartom.

A mondához kapcsolódva a falu öregei elmondták azt is, hogy amikor a falu földesura, az Apátság a nagykocsmát építeni tervezte és megkérdezte a falu társadalmát, hogy mit célszerű építeni inkább: templomot vagy kocsmát – a válasz egyértelműen a kocsmára esett. Szülőfalum környékén ezzel lehetett heccelni a csörötnekieket, hogy jobban szerették a bort, mint az Istent s ezért nincs templomuk.

Iskolai helyzetkép

A Válu, az ősi, örökletes tájékozódás és ismeretszerzés megbecsült tradicionális színtere mellett az általános iskolába járás gazdagította az ismereteimet. Számomra az sem okozott gondot, hogy összevont II.-III., V-VI. és VII-VIII. osztályokba is jártam a „régis iskolába”. Volt „új iskola” is, amelynek nagyobb és szebb termében azonban miséket tartották, hiszen a falunak akkor még nem volt temploma. Szokás volt az is, hogy nagyobb ünnepeken, például a karácsonyi éjféli misére a négy kilométerre lévő szomszéd falu, Rábagyarmat közös templomába gyalogoltunk. Az éjféli misék lelki feltöltődése mellett vonzott engem a szertartások misztikus volta is. Valami olyan érzés fogott el mint amikor gyakran a miséken ministráns ruhában vettem részt és mondtam a ministráns latin nyelvű szövegét.

Az iskola, az osztályok légkörét is szerettem. A szünetek nyüzsgését, játékos hangulatát. Talán azért is, mert részben pótolta számomra a testvér hiányát – gyermekek között lehettem. Meghatározó élményem a gyermekkori magány, a finom, kiporciózott szemcsés csend, ami sokszor burokként körülvelt a szabad ég alatt. A fűben apró bogarak zizegése, a bokrok mögött a juhok, a fákon nyakkendős fecskék csiripelése, a fejemben pedig a vers mint egy embrió mozzanattalanul várja, hogy kinőjön a nyárból, megszülessen a kis textus a forró papíron, amire a nyári nap süt.

Minden tantárgyra igyekeztem egyforma figyelmet fordítani, ezt bizonyítja a kitűnő bizonyítványom, de a történelemre, az irodalom és magyar nyelvre mégis több jutott azáltal, hogy tárgykörükbe tartozó könyveket olvastam és ha tulajdonosa voltam, mindegyik elejére rájegyeztem – Petőfi Sándor nyomán – „Báger Gusztáv kincse”. Igen, a korabeli kifejezéssel élve, Petőfi volt a „lobogóm”. Őt és Arany Jánost olvastam a legtöbbször. Előfordult, a tehénőrzés közben oly módon is, hogy a kis domzsekon (talaj kiemelkedésen) nyugvó könyvet hason fekve olvastam. E költői csúcscsodálata nyomán így kerültek papírra az első versírási próbálkozásaim is. Közülük egyet a magyar tanárom az egyik órán fel is olvastatott velem.

Ez az idillikus, békés élet VI-VIII. osztályos koromban, 1951-1953-ban több okból is megváltozott. Egyre nagyobb mértékben – hiányzó Édesapám helyett is – bekapcsolódtam apai Nagymamám paraszti gazdaságának munkáiba. Ez számomra örömet okozott. Ma is szinte magam előtt látom ahogyan első önálló szántásomat végeztem, körülöttem pacsirtákkal a levegőben, éneküket füttyölve követve. Egy másik „nagyfiús” kedvelt tevékenységem a fűkaszalás volt. Nehézsége ellenére élveztem azt a ritmust, amit a felnőtt férfiak suhogó kaszáival együtt én is diktáltam. Különösen a harmat-öntözte kora reggeli réten, amikor még fogott a kasza. Nagymamám elismerő szavainak akkor örültem legjobban, amikor a jelentős nagyságú birtokon a kézi aratást egyedül én végeztem el.

Egy másik, de már nyomasztó körülményként jelent meg életemben az akkoriban terjedő kitelepítések veszélye. Nagymamám vagyoni helyzete – az akkori politikai megítélés szerint – elérte, illetve megközelítette a „kulákká” minősítés határát és arról tájékoztatták a családot, hogy rajta van a „kuláklistán” s a várható kitelepítésre a család minden egyes tagja egy zsáknyi holmit vihet magával. Nekem is lett egy zsák-

kom. A zsákok szerencsére, ismeretlen okból két hónapig ugyanazon a helyen álltak, mikor nagy örömünkre kiüríthettük mindegyiket. Megmenekültünk!

Édesanyám drámája még ennél is fájdalmasabb volt számomra. Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH), feltételezve részvételét a Jugoszláviával kapcsolatos farkasfai kémügyben, tévedésből letartóztatták és megjáratták vele az Andrássy út 60. szám alatti hírhedt központot (jelenleg a Terror Háza nevet viselő múzeum). Hollétéről semmit sem lehetett tudni. Hosszú hónapok teltek el, amikor felmentették. Kálváriáját később a bemutatott versben írtam meg.

Mikor a jó Tündér Lalát
Férfihezű édesanyát
Szörny-időben fogadta be
A zord Andrássy út 60

Úgy vette fel napi bérét
Fölmosta kőpadló vérét
Szépségét is elismerték
Fejét falba hajjal verték

Előlem is elhallgatta
Rossz fiú voltam ki vallat
Jöjjenek a súlyos szavak
Velük beszélni sem szabad

Ma már értem a szavak fékjét –
Simogatások elbeszélték

(Fiúság és büntudat, A lélek tolat)

Édesanyám távolléte idején apai Nagyanyám töltötte be az anyai szerepet az életemben. Nagyanyai konzervatív határozottsága miatt nem valósulhatott meg – sajnos – az a tervem, hogy gimnáziumban folytathassam tanulmányaimat, mivel az vezethetett volna az óhajtott egyetemi bölcsészeti tanulmányokhoz, hiszen én Petőfit és Aranyt követő költő szerettem volna lenni.

A csörötneki gyermekkor kapkodásai közben egyszer a Nagyanyám úgy leintett, hogy sírni sem tudtam. „Édesapád a Don-kanyarban maradt, anyádat lefogta az ÁVH, azt se tudjuk, él-e – hát, hogyan lehetnél te költő!? Még gimnáziumba se mehetsz, kenyeret csak a technikum ad, ha már bevégezted.” Aztán a szombathelyi Közgazdasági Technikum 1957-ben adott is oklevelet a kezembe. Foglalkozása: (közgazdasági) technikus – még nyolc évvel később is megbecsült bejegyzés volt a személyi igazolványomban. Ázsiója különösen megemelkedett egyetemi tanársegéd koromban, amikor gépkocsivezetői vizsgám elején a bizottság nagy határozottsággal közölte,

hogy a gépkocsi nekem nyilván a kisujjamban van – kár lenne velem húzni az időt. Nyírfalelkű nagyanyám e történeten jól nevetett és igazolni látta azt a kedvenc mondatát, hogy „minden jó valamire”. E megnyugtatóra szüksége is volt, mert velem kapcsolatban állandósult az elégedetlensége, hogy hiába tanultam annyit, még tanár se lett belőlem, hiszen csak tanársegédségig vittem a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen.

TECHNIKUMI ÉVEIM (1953–1957)

Az életem eddigi történeteit sajátos csúcson nyilvánultak meg, amikor 1953 szeptemberében a szombathelyi Közgazdasági Technikum kezdő diákjaként bemutatkoztam az osztályfőnökömnek. Az elfoglalt ülésrend sorrendjében álltunk fel és pár mondatot mindenki mondott a családjáról és a szülőhelyéről. Izgalommal telve én is röviden elmondtam a már megismert családi körülményeimet (hadiárvaság, Édesapám elvesztése, Édesanyám fogsága). Osztályfőnököm fejét lehajtva lassan sétálni kezdett, megállt, fölnézett a plafonra és annyit mondott: „Hát, fiam, jól nézünk ki.” Ez az egyik olyan mondat, ami a mai napig még mindig mélyen érint.

Néhány iskolai nap után egyre jobban kezdtem érezni magam az osztályközösségben és a középiskolai kollégiumban is, ahova felvételt nyertem. A kollégiumi élet „feszességével” rövid idő alatt sikerült megbarátkozni. Így a reggeli tornával, a gyors reggelivel és a mintegy két kilométer távolságra lévő Zrínyi utcai Technikumba a zárt, hármas oszlopban történő gyaloglással. A délutáni feszesség pedig a kötelező tanulmányi idő volt, amely délután három órakor kezdődött és vacsoráig tartott. Ez alól két-három órás felmentést az kaphatott, aki valamelyik sportegylet edzésein tagként rendszeresen vett részt. Közéjük tartoztam én is, mivel tornatanárom javaslatára a Honvéd Sportegyesület Vörös Lobogó pályáján hetente kétszer atlétikai (rövidtávfutó, távolugró és gerelyhajító) edzéseken vettem részt. Iskolai és megyei szintű sporteredményeim lehetővé tették, hogy az akkor népszerű atlétikai versenyeken indulhattam nemcsak Szombathelyen, hanem más városokban, megyékben, háromszor még Budapesten is.

Atlétikai szenvedélyem olyan nagy volt, hogy másodéves diákként a nyári edzések számára egy távolugró pályát alakítottam ki csörötneki házunk kertjében, ami a konyhakert egy részét is elfoglalta. Ez Édesanyám számára a rosszallásnál bizony többet jelentett.

Aktív, későbbi eredményes sporttevékenységemnek köszönhettem, hogy megismerkedtem Ó. Zsuzsa nevű, szépséges gimnazista szőke lánnyal, aki a lehetséges szabadidőben séták során megismertette velem Szombathely szépségeit. Közülük is örök emlék a Brenner Parktól a romantikus Gyöngyös patak mentén a Vörös Lobogó Sportpályáig tartó séták, amelyek vagy az edzésre, vagy az edzésről a Parkba vezettek a kísérő vidám Zsuzsával. Ezt a nagyszerű élményt – sajnálatomra – beárnyékolta

az a körülmény, hogy Zsuzsa nagymúltú tősgyökeres szombathelyi családja számára komoly gondot okozott a falusi származásom és főleg a kollégista voltom elfogadása. A nemkívánatos lebukás legjobb ellenszerének bizonyult, hogy hétvégén együtt vetünk részt a misén.

***

Az első technikumi tanévem vége előtt ért az a nagy öröm, hogy az ÁVH szabadon engedte és viszontláthattam Édesanyámat. Boldogságomat még az sem tudta nyomasztani, hogy családi helyzetünkben Édesanyám úgy döntött, hogy egy falubeli ún. cséplőcsapattal mindketten elmegyünk a Nagycséripusztai Állami Gazdaságba nyári munkára.

A csapatot két feladat elvégzésére fogadta fel a Gazdaság. Az egyik az aratási munkákban, a másik az aratott gabona cséplésében történő részvétel volt. Akkor az aratás az Állami Gazdaságban még csak részben történt kombájnnal, jelentős volt még a kézi aratás. A kézi aratást – többek között – az tette szükségessé, hogy a gabonaföldeken nagy területen elterjedt a tüskés szeder, a tüskés ördögbockor stb. A mi csapatunk feladata volt, hogy kézi kaszával arassunk, amikor a marokszedők pedig a tüskés gyomok és a gabona különválasztásával küzdöttek. Én marokszedőként (mint Édesanyám is) a gabonát átölelve próbáltam kiszabadítani a tüskés bozótból, amely szinte mindig a lehető legnagyobb makacssággal ragaszkodott az alulról ölelt gabonához. E szép kis küzdelemre még az éjjeli kazal-szalmában való alvásunk idején is emlékeztetett a tüskejárta, égő karunk.

Ami a cséplést illeti, a hagyományos cséplőgéphez kapcsolódóan, én törekespolyvás fiúként hordtam a cséplőgép alól mindkettőt egy távolabbi helyre. Annak ellenére, hogy sem a törek, sem a polyva elvitele nem volt nehéz, a sűrű porbuborékok mégis a lehető legnehezebb feladattá tették a munka elvégzését. A bőr sötét színét – csak egy klottnadrág volt az öltözékem – könnyen elviseltem, de a por és a napfény állandó cinkos szövetségeként keletkező, ismétlődő csípéseket már sokkal nehezebben, akkor is, ha nemcsak számomra, de a csapat minden tagja számára mosakodásra három vízzel telt benzinhordó állt rendelkezésre.

A cséplőcsapatunk egy hónapon át szorgalmasan, harmonikusan dolgozott. Egy arra a korra jellemző módon elismerést is kapott. A Gazdaságban működő cséplőcsapatok között egy úgynevezett „Bredgyjuk-verseny” folyt, amelyet a mi csapatunk nyert meg azáltal, hogy az egy napon elcséplelt gabonamag átlagos mennyisége a legnagyobb volt. Ennek természetesen örültünk és annak a jutalomnak is, hogy csapatunkat elvitték Siófokra egy vasárnapi fürdőzésre. Útközben még vidám énekszó is terjedt a nyitott teherautóról.

A strandon azonban a csapat nőtagjainak arcáról hirtelen eltűnt a mosoly és nem merték elhagyni a bokrokat, illetve a bokrok szélét, mivel csak hagyományos női fehérneműben tudták volna „élvezni” a Balaton vizét. Mi, férfiak „bátorsággal” klottnadrágban is éltünk a strandolás lehetőségeivel. Kérésünk női társaink felé eredménytelen volt. Édesanyám is elutasította: „Fiam, erre mi nem számítottunk, így hogyan mehetnénk a vízbe!” Egész úton visszafelé csendes volt a teherautó platója.

***

Második osztályos koromban további lehetőségek és feladatok nyíltak számomra. Elsőként azt említtem meg, hogy – az aktív sportélet mellett – beiratkozhattam a Bartók Béla Zeneiskolába azzal a céllal, hogy meghaladjam a szülőfalumban gyakorolt, hallás utáni, „cigányos” hegedülési stílusomat, ahogyan a helybéli kisebb és nagyobb cigányzenekarokkal néha játszottam. Hegedűtanárom, Mária néni lelkesen foglalkozott velem. Amikor beteg volt, nekem akkor is órát adott a lakásán, jóllehet – rossz diák módjára – én nem mindig örültem e kitüntetésnek.

Egy másik iskolai lehetőségként említtem, hogy az iskola hallgatói közössége nyílt szavazáson a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) iskolai titkárának választott, amely nem nagy lendülettel, de működött. A választáson egy olyan felettem járó „vetélytársam” volt, aki a tervgazdaság egyik későbbi, miniszteri szintű vezetője, egyben a későbbi főnököm is lett, munkánk során – pihenésképpen – néha viccesen megemlítette, hogy „Akkor azért tudtál legyőzni, mert a lányok mind rád szavaztak!”

Közvetlenül az 1956-os forradalom után, amikor haza tudtam menni szülőfalumba, Édesanyám a nyugati határvidéken elterjedt olyan hírekkel fogadott, hogy a szovjet csapatok jönnek és összeszedik, elviszik a fiatalokat, különösen a fiúkat. Ezért javasolja, hogy – mint a faluban és a környéken nagyon sokan – mi is menjünk Nyugatra, hiszen a két kilométernyi osztrák határ nyitva van. Mehetnénk a rokonokkal akár lovasszekérrel is, mint sokan mások. Édesanyámat természetesen a nemrég átért ÁVH élménye nagymértékben befolyásolta. Ennek ellenére, én nem akartam és nem tudtam erre az útra lépni, s ezt nagy nehezen elfogadta. Belenyugodott.

Minden bizonnyal iskolai ismertségem is hozzájárult, hogy az 1956-os forradalom után Nemes Ferenc osztálytársammal és barátommal együtt engem is az iskolai közösség szavazással megbízott, hogy Horn Miklós tanár úr vezetésével – aki Budapestről Szombathelyre száműzött személy volt – küldöttséget alkotva utazzunk Budapestre. A feladatunk lett volna, hogy elérjük a letartóztatott Petrován Oszkár úr, a Technikum igazgatója kiszabadítását a szovjet katonai hatóságoktól. Kérésünket írásban és szóban – többórás várakozás és alkudozás után – sikerült a szovjet parancsnokságon átadni. Úgy tudjuk, ez is hozzájárult ahhoz, hogy az igazgató úr rövid idő alatt kiszabadult a fogságából.

E különös és merész próbálkozás, a velejáró akkori számtalan bizonytalanság érzés (az utazás, a fogadás lehetősége, várható hatásai) számomra nehéz, de megtisztelő vállalkozásnak tűnt. Életre szólóan fájdalmas volt látni a forradalom leverésének nyomait a főváros házain és utcáin.

***

Az életemnek e széles-hosszú vonalzóí lettek levélnehezékek azon a megsárgult doszsién, amely középiskoláskori verseimet őrzi. Zárkájukból csak néhánynak sikerült kiszökni és onnan az Ady-szerelmes Kőszegfalvy Magda (népszerű nevén Léda) magyartanárnőm és Káldi János szombathelyi költő kezével megsímogatva tértek hozzám vissza.

Köszegfalvy tanárnő irodalomórái mély élményt jelentettek mindannyiunk számára. A különösen kedvenc Ady Endre életét és verseit olyan mély lelkiülettel mutatta be nekünk, hogy mi is Ady-szerelmesek lettünk. Ezért is hívtuk – amit Ő is tudott és elfogadott – Lédának. A költők iránti lelkesedése természetesen általános volt, például Petőfi és Babits is kiemelkedő érték volt számára.

Az én próbálkozásaimat is folyamatosan figyelemmel követte. Oly módon is, hogy a kézírásos szövegekről véleményt mondott. Jobban szerette azonban, ha én olvastam fel a verseimet. Léda tanárnő – technikus éveimben – valósággal röptetett. A magyarórákon nyúlánk, szép alakja kicsit oldalra hajolt és mindig kinőtt az ablakon. Csak hallgattuk versolvasó hangját és néztük szökeségét, a kékbe emelkedő létrákon. Amikor Gyöngyös-parti lakásában én olvastam fel a verseimet, néha megtörtént a második, fordított csoda. E pillanatokban a levegőben egyszer csak minden megállt, és én ilyenkor mindig Juhász Gyulának éreztem magamat.

Léda tanárnőnek köszönhetem azt is, hogy találkozhattam Káldi János szombathelyi költővel. Verseivel a Rába-parti füzesekbe olvadó költővel az Írószövetség Vas megyei Csoportjának egyetlen szobájában, a római Romkert tőszomszédságában hajoltunk a papírlapok fölé. Hangja még simogató verseinél is bársonyosabb volt. Versei nekem csónakok voltak, amelyekben a Rábán visszaveztem az Őrség határán fekvő szülőfalumba, ott kiszálltam, Édesapám kopott férfibiciklijére ültem, és dudorászva olyan gyorsan kerekkeztem, mint a meszes. És ilyenkor mindig felvillant előttem a költő biztos testtartása, amint kerékpárjával végigszáguld a szombathelyi szűk utcákon. A veszélyekre hiába figyelmeztette a szép gyermekverseivel is óvó Gazdag Erzs, költőtanárom csak szó nélkül, szelíden mosolygott.

***

A Közgazdasági Technikumban eltöltött ilyen négy év után érkezett el az érettségi vizsga, 1957 tavaszán. E próbát én is kiálltam. Megtisztelő volt számunkra, hogy az érettségi elnök Prof. Dr. László Imre, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektorhelyettese volt.

A híres-nevezetes Kovács Szállóban volt az érettségi bankettünk, ahol meglepetésként ért, amikor osztályfőnököm az asztalunkhoz jött és a tanári asztalhoz hívott. Természetesen nagy volt az izgalmam. Miután leültem, hamar elszállt: a professzor úr megkérdezte, melyik egyetemre adtam be a felvételi kérelmemet. Válasz: „Az ELTE Jogi Karára.” Professzor úr: „A Közgazdasági Technikum után jogász akarsz lenni?” „Nem, inkább költő, de mivel arra a Közgazdasági Technikum nem ad esélyt, a Jogi Karral szeretném a Bölcsész Kart megközelíteni.” „Hát, ez kicsit bonyolult folyamatnak látszik. Nem folytatnád inkább a tanulmányaidat nálunk, a Közgazdasági Egyetemen?” „Dehát, nem oda jelentkeztem, így...” „Ha igent mondasz, ez megoldható. A jelentkezésedet átkérjük hozzánk.” „Akkor köszönettel elfogadom a lehetőséget.”

Négy évvel később így lettem én közgazdász. Azt hiszem, nemcsak a szerencsémnek köszönhetem, hanem az érettségi vizsgám eredményének is. E lehetőség azért is nagy megkönnyebbülést jelentett, mert családi hátterem nem volt „pöttyök” nélküli, ami akkor még akadályt jelenthetett volna számomra.

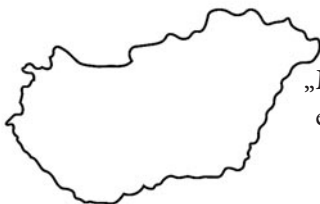
BÁGER GUSZTÁV

Magyar szállodák

M É M E K V E R S E

„Minden, ami Észak,
és minden, ami Kultúra.”

„Minden, ami Nyugat,
és minden, ami Gazdaság.”

„Minden, ami Kelet,
és minden, ami Rokonság.”

„Minden, ami Dél,
és minden, ami Vándorlás.”

Mama öröme

Mikor távolról vonaton érkezik,
ismételni mosoly-ajka kinyílik:
nagyon jól beszélgetett mindenkivel!
Reméli, visszafelé szintén így lesz!

Most árván e vonalon én utazok.
A kalauz jegyre villantott; jött s ment.
A fülek párnáin hallgatnak a pántok.
Kopogó táncokat laptopok járnak –

Rád gondolva, Mama, megint kérlek,
beszéljünk a maradék úton szépen.

Vonatvárás, Alsórönökön

Öt évesen, amikor a vonat elvitte
Édesapámat messze orosz földre,
mozdonyok vezetője akartam lenni.
Amikor csak rokoni kísérem akadt,
a következő kis falu állomásán
fénylő vágányokra tett füleim várták
a füstölő tücsöktest lüktető száját.

Két év múlva füst színű fátyol borul rám:
bottal a sebesült katona nem száll le,
leveleit se találják postaszákban,
kiizzadt tücsöktest se fénylik a napon,
morzejeleknél azóta velem sírnak
a rám vigyázó, szomorú őrangyalok –
örök sóvárgás az élet-adagom.

Újra, megint

Karácsony, Húsvét, Pünkösd után újra
messzire fénylik a karácsonyfa.
Mint a gyermekkori álmok idején,
este megfürödtem, megtisztultam én.

Ősök mondják e rítus megújít,
lélekkel ölelkezik a test is.
Róla a fehér ing láttat jelzést –
az ember mélyére kiáltó estén.

ACSAI ROLAND

Alkaiosz darabokban/3

1

a mondhatatlan út
havazás előtt
vagy még utána is
nyomaink után
de hóba tűnt a
zöld csalán is
csípje a dér kezeink
örökké

2

egy őszi nap
kimért ragyogás az ég
kihajt a semmi bokra
a semmiért
eső szakad
a fénytörésben
tócsatükrében az
arc se látszik

3

miért a kérlelés
alagút-homály
miért az akvarell
a papír egén
miért a vázlatok
magánya
rajzaikat sose
tépi össze

4

napfordulók
a holdtalan angyalok
emlékezünk
a védtelen égre mind
a napjaink
az ablakokban
reggeli fény könyörög
szemünknek

Derkovits és a vasi képzőművészet

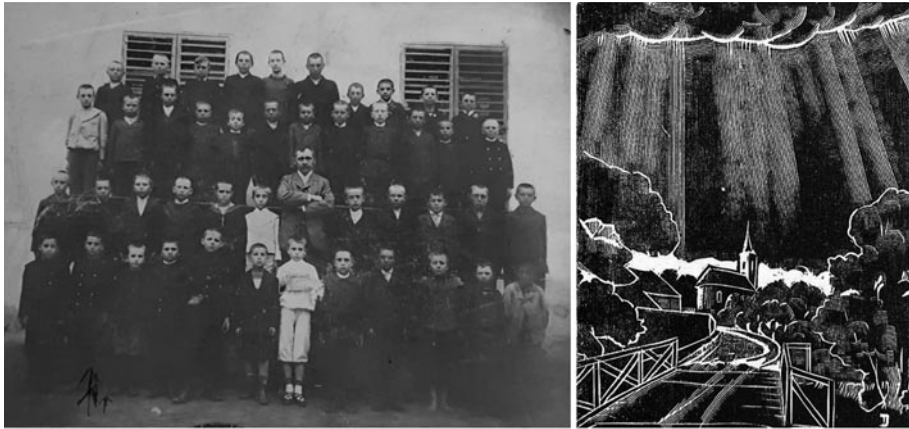
„... elvitathatatlan hatása alatt áll úgyszólván az egész ifjú festőnemzedék, s alig van olyan fiatal tehetség, akinek festészetében határozott nyomára ne bukkannánk Derkovits képkalkotásának és színhatásának.”¹

Derkovits Gyula halála után két évvel szülővárosában Szombathelyen, a Szent Márton Céh² és Zalai Tóth János (1899–1978) kezdeményezésére megrendezett első emlékkiállításával megszületett a Derkovits Kultusz Vas vármegyében.³ „Maga a kiállítás folytatása annak a programnak, melyet a Céh az elmúlt évben állapított meg, s a Sterio hagyatéki kiállítással kezdett megvalósítani. A kiállítás keretébe kapcsolta be a Céh Derkovits Gyulának, a szombathelyi származású, oly korán elhunyt európai értékű és hírnagy művész művészi hagyatéka egy részének kiállítását is. Ez az anyag azt bizonyítja, hogy Derkovits minden iránytól, minden elődjétől és kortársától függetlenül alkotta meg a maga sajátos, nagyvonalú művészetét, és eljutott kora halála ellenére a legmagasabb rendű művészi beteljesülésig: önmagát tökéletesen, a maga nyelvén fejezte ki, talán azért, mert majdnem teljesen önmaga volt a tanítómestere, akadémiák, mesterek közbenjárása nélkül.”⁴ „Az értékes művészi anyagban hagyatéki képeivel pedig nem kisebb név szerepel, mint az európai hírnagy, tragikus sorsú szombathelyi születésű Derkovits Gyula, progresszív irányú nagymesterünk. Tekintettel erre az első magyarországi hagyatéki gyűjteményes kiállításra, máris olyan nagy az általános érdeklődés, hogy a fővárosi műbarátok és műgyűjtők közül sokan jelezték érkezésüket a kiállítás megtekintésére.”⁵

Derkovits festészetében először teljesedett ki a világ visszatükrözésének, megjelenítésének szociológiai megközelítése. Ez a szociológiai látásmód a XIX. századi realizmus vívmánya, ami rejtetten, mellékszereplőként évezredek óta jelen volt a képzőművészetben, azonban csak a francia forradalom utáni partikuláris, evilági gondolkodásmód kizárólagossá válása következtében lett a képzőművészet főszereplőjévé.⁶ Amíg a XIX. századi realisták többségének szociológiai nézőpontja még az európai keresztény világnézetből táplálkozott (XIII. Leo pápa – *Reform Novarum*), addig a XX. század első felére szinte egyeduralmódóvá vált a marxi megközelítés, ami Derkovits művészetére is jellemző. Ez tehát már egy aktivista, társadalmi aktivitásra sarkalló képzőművészet-szociológia, ami azonban gyökeresen eltért az Szovjetunióban létrehozott propagandista-művészetszemlélettől. Derkovits soha nem tartozott ehhez, és a vasi képzőművészek ezt a derkovitsi hagyományt vitték tovább, valósították meg.⁷

Zalai Tóth Jánosra elsősorban Derkovits grafikai, fametszeti hatottak, amit egyénien ötvözött a rá jellemző plein air festészeti tapasztalataival. Zalai Tóth

keszthelyi diákként ismerkedett meg Egry Józseffel, aki a művészet útján elindította a fiatalembert. Egry korai művei nem álltak távol a Derkovits társadalmi elköteleződésű realizmusától, tehát Zalai Tóth fogékonyasága Derkovits művészetére innét is eredeztethető.

1. kép: A Szombathelyi Népiskola 4. osztálya, 1907 – a felső sorban jobbról a második Derkovits Gyula, a nyíllal jelölt Jaksa István, tőle hárommal jobbra Steffek Albin⁸;

2. kép: Zalai Tóth János – *Gyöngyösszentkereszt*, 1938⁹

A Szent Márton Céh tagjai közül¹⁰, többen évtizedekkel korábban személyesen is ismerték a fiatal Derkovitsot.¹¹ Jaksa István (1894–1982) néhány festménye, különösen a hétköznapi munkaábrázolásai, megidézik azt az élményvilágot, amiből Derkovits művészete is táplálkozott.¹² Jaksa meghatározó személyisége volt a Szent Márton Céhnek, az 1936-os emlékkiállítás gondolata, az iskolai padtársi viszonyból talán tőle is eredhetett, egész életében nagy tisztelője maradt Derkovitsnak.

3. kép: Jaksa István – *Kocsisok*, 1930 körül; 4. kép: Jaksa István – *Kovácsműhely*¹³

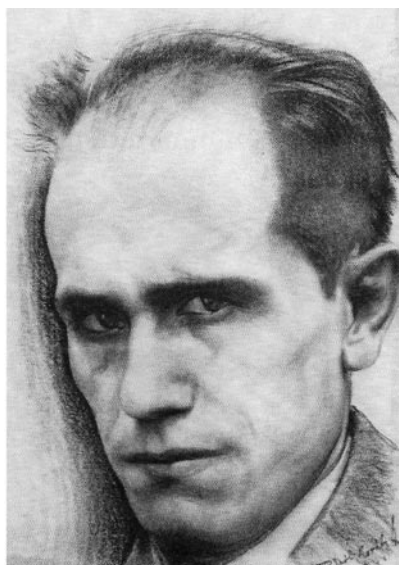
Steffek Albinnak (1893–1967) inkább a személyisége állt közel Derkovitshoz, a „festészet napszámosának” tartotta magát¹⁴. Templomfestési munkáinak bérét a napszámosok béréhez viszonyította, így az egyik legolcsóbb egyházművész volt az országban, a rengeteg megbízását ennek köszönhette. Steffek az I. világháborúban orosz hadifogságba esett, Szentpéterváron élte át a proletárforradalmat, aminek következtében egyfajta baloldali gondolkodásmód egész későbbi életére rányomta a bélyegét. Sok haszna nem származott ebből, inkább csak elszigetelődött a mindenkor közvetlen környezetétől, a két háború közt ugyanúgy, mint a II. világháború után. Azon a bizonyos 1936-os *Első Dunántúli Képzőművészeti Kiállításon* Derkovits mellett Rumi Rajki István (1881–1941) szerepelt egy nagyobb kollekcióval. Rumi Rajki István müncheni tanulóévei után a budapesti Mesteriskola növendéke volt 1917–23 között, hét szemesztert Stróbl Alajosnál végzett el, egyet, a Kommün alatt Beck Ö. Fülöpnél. Ekkor került stílusán legközelebb Derkovitshoz, szinte már a kubizmus határát súroló expresszionista és a Cézanne-ből táplálkozó konstruktivista gondolkodás- és ábrázolásmódban, amit Derkovits a Nyergesújfalusi Művésztelepen Kernstokól sajátított el. Mivel Rumi Rajki a háború utáni gazdasági pangás miatt visszaköltözött Szombathelyre, így kicsi a valószínűsége, hogy ismerték volna egymást Derkovitscsal.¹⁵ Az ő esetében is a munkaábrázolások terén látunk hasonlóságokat, az empátikus beleérzés- és a formamegoldások tekintetében.¹⁶ A XX. századi vasi képzőművészetben Rumi Rajki István életműve áll szemléletben, kvalitásban és ethoszban legközelebb Derkovitséhez. Dramaturgiai érzékük, társadalmi érzékenységük, zseniális formamegoldásaik és komponálási módjaik harmonikusan kiegészítik és felerősítik egymást. Az 1936-os kiállítás már demonstrálta ezt a rokonságot köztük, azonban azóta sem valósult meg egy közös nagy kiállítás kettejük munkásságából.

5. kép: Rumi Rajki István – *Vízfordó*, vázlat, 1919; 6. kép: Rumi Rajki István – *Ősi szántás*, 1937¹⁷

A II. világháború után újjá-szerveződő vasi képzőművészeti élet Derkovitsról nevezi el a Képzőművészeti Szabadiskolát¹⁸, 1948-ban újabb emlékkiállítást rendeztek műveiből¹⁹, és a Rumi úti egykori asztalosműhely falán emléktáblát avattak tiszteletére.²⁰ Ekkor már Burány Nándor (1893–1965) és Radnóti Kovács Árpád (1902–1977) voltak a kezdeményezők, Burány Nándor a Miskolci Művésztelep egyik vezetője volt a két háború között, így rendelkezhetett némi rálátással Derkovits munkásságára, Radnóti Kovács Árpád pedig épp az 1936-os I. Dunántúli Képzőművészeti Kiállításon debütált, miután feleségével, Fábián Mária (1912–1980) festőművésszel Szombathelyre költöztek. Előtte Glatz Oszkár tanársegédje volt a Képzőművészeti Főiskolán, így ő is ismerhette már korábban Derkovits munkásságát. Radnóti Kovács Árpád portréja Derkovitsról a művész személyiségének ethosát magas szinten jeleníti meg.

Farkas János (1920–1994) zsenyei szobrászművész²¹ készítette az emléktábla domborművét, aki a harmincas években, diákéveiben, mint östehetség, találkozhatott műveivel az országos kiállításokon.²² Életének hányattatásai némi rokonságot mutat Derkovitséval, amit László Gyula régészprofesszor tárt fel elsőként,²³ majd a szombathelyi *Puskin szobra* kapcsán Merklin Tímea,²⁴ és BÖRCSÖK Erzsébet. Az emléktábla domborművén nem csillan fel Farkas szobrászi génusza.

7. kép: Radnóti Kovács Árpád – *Derkovits Gyula*, 1948²⁵; 8. kép: Farkas János – *Derkovits dombormű az emléktáblán*, 1948²⁶, a két mű ugyanarról a Derkovits fényképről készült.

1948-ban Derkovits Gyuláné, a Derkovits Képzőművészeti Szabadiskolának, és külön néhány tehetséges hallgatónak, férje hagyatékából műveket ajándé-

kozott.²⁷ Az egyik ajándékozott Benkő László (1926–2003) volt, aki Derkovits 1919-es akvarell *Önarcképét* kapta meg, Drimmer László (1925–2009) és Habetler Márta (1929–2022) is kapott egy-egy Derkovits grafikát Dombay Viktóriától. A „Derkovitsisták” nem csak névadójuknak tekintették Derkovits Gyulát, hanem igazi példakép volt számukra, az uralkodó ideológiától függetlenül „földinek” tekintették, ennek köszönhető Derkovits életművének mély beágyazódása a vasi képzőművészetbe. Ettől az időtől kezdve minden Derkovits évfordulót megünnepeelt a szülőváros, és szinte mindegyikhez valamilyen, az életművet bemutató kiadvány is társult,²⁸ azonban azt mostanáig nem vizsgálta senki, hogy Derkovits életműve milyen nyomokat hagyott a vasi képzőművészetben. A Derkovitsisták köréből Szakács László (1919–1990) állt legközelebb Radnóti Kovács Árpádhoz, szinte baráti szálak fűzték egymáshoz őket, és ez családtagjaikra is érvényes volt. Zongorázó lányairól készült ceruza és diófapác tanulmányainak egyértelmű előképe Derkovits 1923-as *Zongorázók* festményei voltak, Szakács csupán a nézőpontot változtatta meg. Míg Derkovitsnál háttal látjuk a két női figurát, Szakács ezt a jelenetet oldalnézetből ábrázolja. Ugyanez áll Szakács *Halas csendélete*re is, egyértelműen Derkovits híres 1928-as *Halas csendélete* inspirálta a művet.

9. kép: Szakács László – *Zongoralecke*; 10. kép: Szakács László – *Halas csendélete*²⁹

A tányér, a hal, a kép felső része az asztallap, mint kompozíciós elem és a két festmény színvilága közeli rokonságot mutat. (Derkovits *Halas csendélete* másokat is megihletett, ez látjuk Horváth János és Surányi Unger Károly esetében is.) Szakács László sajátosan lefojtott, tört színei is sok esetben Derkovitsra emlékeztetnek, ugyancsak a gyakori keresetlen, egyszerű, hétköznapi témák.

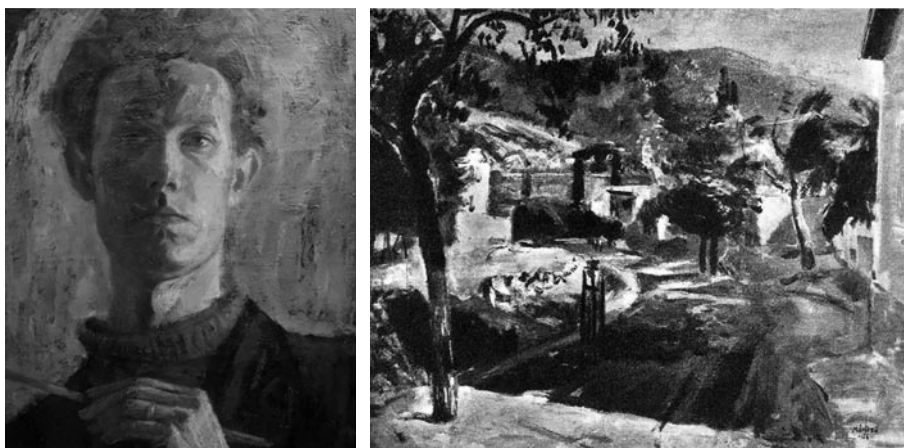
A Derkovitsisták közül Káldy Lajos (1922–2023) egy alkalommal személyesen is találkozott Derkovitscsal. Ez egy fiataalkori találkozás volt, amikor Derkovits feleségével hazalátogatott Szombathelyre.³⁰ Káldyt a Derkovits Szabadiskolában inkább Burány Nándor befolyásolta jobban, annak természetfi-

lozófiája és szabad természetszemlélete. *Szombathelyi utc*arészlete tipikusan olyan kisvárosi miliő, amelyet Derkovits 20-as években készült művein látunk, csak a képszerkesztése konvencionális.³¹ A *Csillések* egyértelműen Derkovits *Dózsa-sorozatának* hatására készült.³²

11. kép: Káldy Lajos – *Szombathelyi utca*, 1947; 12. kép: Káldy Lajos – *Csillések*, 1952³³

Móritz Sándor (1924–1966) nem tartozott a Derkovitsistákhoz, azonban vasi gyökerei miatt mégis érintőlegesen foglalkozni kell munkásságával. A Képzőművészeti Főiskolán többek közt Szőnyi István volt a mestere, aki személyesen ismerte Derkovitsot, sőt képalkotásukban, színhasználatukban és formaképzésükben közös nevezőket lehet fellelni. Ezekből néhány elem Móritznál is jelen van. Urbánus képtémái ugyan posztnagybányais szemlélettel készültek, azonban Móritznak is különös érzéke volt a társadalmi perifériák életképszerű megjelenítésehez.

13. kép: Móritz Sándor – *Önarckép*; 14. kép: Móritz Sándor – *Nagymarosi utca*³⁴

Ha már megszakítottuk a Derkovitsisták bemutatását, rövid kitérőt kell tennünk két községi művész, Bartha László (1902–1998) és Lelkes István (1908–2000), illetve a szombathelyi Szabadfi József (1908–1978) esetében. Bartha László életében egyszer találkozott Derkovitscsal, amikor az, az I. világháborút követő inséges években aktmodellt állt a Podilini Volkmann Artúr Képzőművészeti szabadiskolában.³⁵

15. kép: Bartha László – *Alvó pásztornők*, 1935; 16. Kép: Lelkes István – *Ravatalon*;
17. kép: Szabadfi József – *Tavaszi zsongás*³⁶

Bartha a KÚT tagjaként, a 30-as évek közepén került stilárisan legközelebb Derkovitshoz, amikor Derkovits Szőnyire, Bernáthra és Berényre is hatott. Bartha egyik korai fő művén, az *Alvó pásztornők*ön ez hatás egyértelműen jelen van. Lelkes István *Ravatalon* című akvarellje Derkovits 1922-es, *Temetés* című rézkarcára rímel. Szabadfi Józsefet orvosként képzőművész barátok vették körül, akiknek hatására festéssel is megpróbálkozott. Egy szombathelyi kert-részletről készült festménye (*Tavaszi zsongás*) kicsit Derkovits fiatalkori élményvilágát idézi meg, akár csak annak derékszögekre épített képszerkesztése, kompozíciója.

Mészáros József (1925–1979) szintén nem volt Derkovitsista, azonban Burány Nándor és Radnóti Kovács Árpád után ő vette át a Derkovits Képzőművész Kör vezetését Szombathelyen. Mészáros József világa egészen közel állt Derkovitséhez, a szegénységnek, a város peremének a festője volt ő is.³⁷ Képi világa, látásmódja azonban sokkal inkább a posztnagybányai hagyományokra épült. Szomorú, melankolikus színvilágának lírája Derkovits méltó utódjává predesztinálja őt a vasi képzőművészetben. A társadalom periferiáján, a kétkezi munkából élők világában otthonosan érezte, velük egyívásúnak gondolta, érezte magát. Derkovitsi realizmusát soha nem értékelték kellőképpen közös szülővárosukban, mellőzötnek, félreállítottoknak érezte magát. Születésének 100. évfordulójához közeledve, csak most látjuk *milyen óriás* volt ő.

18. kép: Mészáros József – *Utcapró*³⁸; 19. kép: Mészáros József – *Vasútállomáson*³⁹

Drimmer Lászlót (1925–2009) a Fényes szelek nemzedékéhez tartozott, az alapította a Derkovits Szabadiskolából a Képzőművészeti Főiskolára. Ő is kapott Derkovits özvegyétől egy eredeti grafikát. Drimmer maga is asztalosként kezdte pályáját, festményeinek derékszögekre épülő képszerkesztése, akárcsak Derkovitsnál, erre az asztalos múltra vezethető vissza.⁴⁰ Drimmer is az architektúrális elemekből (háztető, házfal, kerítés) hasonlóan épít képtereket mint Derkovits a 20-as években.

20. kép: Drimmer László – *Mecseknádasd*, 1960; 21. kép: Drimmer László – *Dunakeszi*, 1964⁴¹

Sz. Habetler Márta (1929–2022) is egy eredeti Derkovits grafikát kapott Dombay Viktóriától 1948-ban. A Derkovits Szabadiskolában egyaránt sokat tanult Radnóti Kovács Árpádtól és Burány Nándortól, festészete így a posztnagybányai hagyományokra épült. Szombathely utcáiról, városrészeleiről készített rajzaiban az a kisvárosi miliő jelenik meg, amilyent Derkovits húszas éveiben ábrázolt grafikáin és festményein látunk.⁴² Habetler *Zsákvarró* festményének síkszerű dekorativitása, foltszerűsége is rímel Derkovitsra.

22. kép: Sz. Habetler Márta – *A bombázásban megsemmisült szombathelyi színház helye*, 1948; 23. kép: Sz. Habetler Márta – *Zsákvarró*⁴³

Horváth János (1930–2021) vette át a Derkovits Kör vezetését Mészáros Józseftől, akivel egy időben tanultak a Képzőművészeti Főiskolán. Mészárosnak Domanovszky Endre volt a mestere, Horváthnak Hincz Gyula. Horváth János azt az Albertitől származó derkovitsi gondolatot vitte tovább, hogy a kép, ablak a világra, az ablak képkivágása a látott világ képi előképe.⁴⁴ (Derkovits kisgyermekkori élményeit leírva már beszél erről.⁴⁵) Horváth János megtanulta Derkovitstól a szigorú képszerkesztést, a tér dekoratív rétegződését, és a hangsúlyi elem fontosságát.

24. kép: Horváth János – *Téli alak*; 25. kép: *Ajtóban*⁴⁶

V. Tóth László (1930–2001) Mészáros Józseffel és Horváth Jánossal egy időben érkezett meg a Képzőművészeti Főiskoláról, ez köztük is egy egészséges versengést váltott ki. V. Tóthnak Kmetty János és Fónyi Géza voltak a mesterei,

akik Derkovits kortársai voltak, jól ismerték a festőt. Különösen a diploma utáni években V. Tóth társadalmi érzékenysége, megbecsültsége és egzisztenciális helyzete közel áll Derkovitséhoz, azonban a posztnagybányiasága miatt ez a rokonság nem annyira vált nyilvánvalóvá, és még ma sem az, pedig érdemes odafigyelni rá.

26. kép: V. Tóth László – *Önarckép*; 27. kép: V. Tóth László – *Mosónő*;
28. kép: V. Tóth László – *Szobasarok*, 1960

Marosfalvi Antal (1931–2023) csak az ötvenes években kapcsolódott be a Derkovits Kör munkájába, azonban Burány Nándortól és Radnóti Kovács Árpádtól még sokat tudott tanulni. Pályája elején fényképezéssel és szobrászattal is foglalkozott, egyik ekkori műve egy terrakotta *Derkovits portré*. A *Hazám* (1974) című festményébe pedig belemontázsolta Derkovits *Három nemzedék* művét, amivel a Szombathelyhez és a festőelődhöz való kötődését szeretne volna megjeleníteni.

29. kép: Marosfalvi Antal – *Derkovits*⁴⁷; 30. kép: Krizsán István – *Család*;
31. kép: Krizsán István – *Újságot olvasó nő*, 1960-as évek⁴⁸

1959-ben, Derkovits halálának 25. évfordulóján Aradi Nóra a Művelődési Minisztérium képzőművészeti osztályvezetője, *Derkovits és a mai magyar képzőművészet*, Pogány Ö. Gábor, a Nemzeti Galéria főigazgatója pedig, *A forradalmiság megjelenése a képzőművészetünkben* címmel tartott előadást Szombathelyen. Ezek a központi megemlékezések mai szemmel nézve egyértelműen ideológiai indíttatásúak voltak, és nem használtak a Derkovits korábbi természetes elfogadottságnak, ugyanakkor mégis új fejezetet jelentettek, mivel Gonda György színrelépése, majd idővel egyre növekvő, széles látókörű kulturális perspektíva-teremtései a szombathelyi Derkovits-kultusznak is új szakaszát nyitották meg.⁴⁹

1961-ben a Szombathelyi Felsőfokú Tanítóképző Intézetben rendeztek újabb emlékkiállítást Derkovits rézkarcaiból és fametszeteiből⁵⁰, a kiállításához egy kis katalógus is készült, amiben Horváth János írt értő előszót.

Szurcsik János (1931) sem tartozik a Derkovitsistákhoz, azonban mivel évtizedekig a Szombathelyi Tanárképző Főiskola Rajz tanszékének a tanára volt, így vasi művésznek is tekinthető, és később is erős érzelmi szálak kötötték a megyéhez. Szurcsik tudatosan vállalta Derkovits szellemi örökségét, és azt szinte minden területen meggyőződéssel vitte tovább. Ebben a tekintetben életműve szinte egyedülálló, mára méltatlanul elfeledett.

32. kép: Szurcsik János – Fuváros, 1960; 33. kép: Szurcsik János – *Halas csendélet*⁵¹

Krizsán István (1933–2008) monumentális büki mozaikja után lett vasivá⁵², és telepedett le a fürdőparadicsomban. A vasi képzőművészeti élethez azonban ezután is csak óvatosan kapcsolódott. Az Iparművészeti Főiskolán Hincz Gyula és Mihály Pál voltak a mesterei, akik talán személyesen is ismerhették Derkovitsot. Krizsán grafikái emlékeztetnek Derkovits életteli, vérbő realizmusára, illetve korai festményeinek színvilága (kékek, okkerek, rózsaszínek) is megidézik a nagy elődöt.

Derkovits és a vasi képzőművészet kapcsolatában új korszakot jelentett az 1973-ban megnyílt Derkovits emlékmúzeum, így immár nap mint nap találkozni lehetett az életmű legkiválóbb darabjaival.⁵³ A Derkovits emlékmúzeum adta az első képzőművészeti állandó kiállítást Szombathelyen, és ez akkor mér-

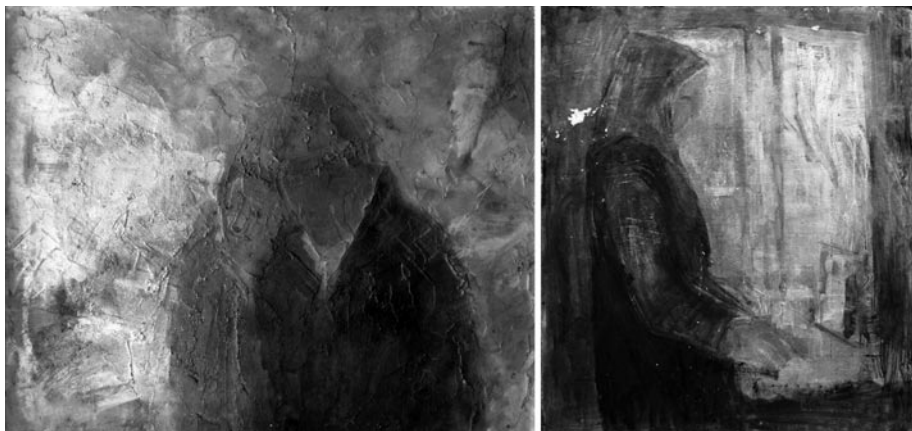
földkönek számított. Az ott látható Derkovits remekművek termékenyítő hatása a vasi képzőművészetre maradandónak bizonyult és tovább erősítették szellemi örökségének megbecsülését, kiteljesedő kultuszát.

Várnai Valéria (1936–2012) még Burány Nándortól és Radnóti Kovács Árpádtól tanult a Derkovits Képzőművészeti Szabadiskolában, majd Mészáros Józseftől a Derkovits Képzőművész körben. Főleg az utóbbi festő volt meghatározó, formálódó személyiségére. Egy sajátos, lírai emlékezőfestészetet hozott létre, amiben néha a konstrukciós képalkotás is főszerepet kapott. Ilyen műve az *Asztalosműhely* és a *Pohárszék*. Az *Asztalosműhely* ablakléceire feltűzött cédula megidézi Derkovits világát, azonban a *Pohárszék* is feltár ebből valamit, mivel a hajdani Kovács szálló⁵⁴ miliójét, látomásként, álmokképként teremti újjá.

34. kép: Várnai Valéria – *Asztalosműhely*; 35. kép: Várnai Valéria – *Pohárszék*, 1977⁵⁵

Szokolszky Miklós (1942–1982), Marosfalvi Antallal, Várnai Valériával már a vasi képzőművészet új korszakát jelentette, amit Vasi Műhelynek is hívunk. Az alkotócsoport 1968-ban szerveződött és a rendszerváltás időszakáig élt. A legmagányosabb és egyben legtitokzatosabb egyénisége Szokolszky Miklós volt. A *Tél* című festményének sok közös vonása van Derkovits 1932-es, *Vasút mentén* festményével. Egymás mellett haladó, középkorú emberpárt látunk mindkét képen, havas téli atmoszférában, szinte azonos, szilvamagszerű szemmegoldásokkal. Szokolszky, ablak előtt matató kendős asszonya az *Ősz* című festményén szintén Derkovits több ablakos képével rokon, pl. az 1930-as *Végzéssel*. Szokolszky ugyanúgy negyven évet élt, mint Derkovits, az élet napos oldalából mindketten keveset láttak, éltek meg.

36. kép: Szokolszky Miklós – *Tél*; 37. kép: Szokolszky Miklós – *Ősz*⁵⁶

Hatos Csaba (1942) is a Vasi Műhelyes nemzedékhez tartozik, végig rendszeres kiállítója volt a csoportnak. A Győri Művésztelepen látványélmények alapján alkotott korai művei állnak legközelebb Derkovits világához, témaválasztásban, az oldott festői előadásban, és a markáns expresszív formahatárokból, vonalkezelésben. Hatos később egy sajátos, a valóság és a képzelet határán mozgó narratív, emlékező festészetet alakított ki, amiben visszaidézi életének meghatározó pillanatait, élményeit, mindezt furcsa, sokszor irreális színvilágban.

38. kép: Hatos Csaba – *Győri utca*; 39. kép: Hatos Csaba – *Kikötő*⁵⁷

Dóczi László (1943–2012) nem tartozott a Vasi Műhelyhez, habár látásmódja, képi világa közel állt ahhoz, mivel a Vasi Műhely lényegében a Szentendrei festészet és az Európai iskola folytatójának tekinthető. Vajda Lajos öröksége Dóczinál a legtudatosabb, ugyanakkor egyénien folytatta azt tovább. Szűk kivágású,

szinte csak az arcra koncentráló *Önarcképe* rokonságot mutat Derkovits késő *Önarcképeivel* (1930,1934), emellett még lágy színvilágában, életlen, elmosódott formamegoldásaiban is.

40. kép: Dóczi László – *Önarckép*; 41. kép: Dóczi László – *Házak fölött*;
42. kép: Dóczi László – *Dedesi doboz*, 2001⁵⁸

A *Dedesi doboz* festett objektje úgy van „szabva”, mint egy igazi asztalosmunka, ahogy azt Derkovits egyik legszebb művén, a *Híd télen* festményén is látjuk.⁵⁹ Szkok Iván (1944) gyermekéveiben⁶⁰ kénytelen volt elhagyni szülőföldjét, Vas vármegyét, azonban érzelmi kötődése ma is töretlen ahhoz. Már a Képzőművészeti Főiskola előtt felfigyelt tehetségére Bernáth Aurél és Szőnyi István, akik személyesen ismerték Derkovitsot. Szkok korai munkái, a *Sínek között* (József Attila), az *Utcasprő* (1974), és az *Újságárus* (Angyal szállt le Babilonra-1975) a társadalom periferiáján élők létproblémaival foglalkoztak, ebben Derkovits nyomdokain járt. A 2008-as *Pásztor* című festménye kompozíciós megoldásában és színhasználatában is Derkovitsot idézi.

43. kép: Szkok Iván – *Sínek között*,1972; 44. kép: Szkok Iván – *Pásztor*, 2008⁶¹

Marosits József (1950–2018) a Derkovits Körben Mészáros Józseftől tanult, aki életre szóló hatással volt rá. Később ő is a Vasi Műhely állandó kiállítójává vált. Munkaábrázolásaiban, társadalomkritikai szemléletű grafikáiban és szobraiban Derkovits számára is példaképet jelentett. Várkonyi György (1951) is a Derkovits Körből indult, azonban őrá inkább a kezdeti időkben Horváth János festészete hatott. Később a Vasi Műhely teoretikusává emelkedett, és sajnálatunkra fel is hagyott a képzőművészettel. A Derkovits emlékmúzeum létrehozásában, gyűjteményének fejlesztésében és a szombathelyi Derkovits kultusz magasabb szintre emelésében elvülhetetlen érdemei voltak, ugyanez igaz a Szombathelyi Képtárral kapcsolatban is, aminek értehetetlen módon nem ő lett az első igazgatója. Várkonyi óriási érdeme még, hogy Derkovits életművét etalonként jellemezte meg a Vasi Műhely alkotói számára.

45. kép: Marosits József – *Háztetők*, 1974; 46. kép: Marosits József – *1956 Karácsonya*; 47. kép: Várkonyi György – *Mártély*, 1968⁶²

Tóth Csaba (1959) a Vasi Műhely harmadik nemzedékéhez tartozik, a Képzőművészeti Főiskolán Sváby Lajos és Blaski János voltak a mesterei, különösen Sváby művészetfilozófiai szintű korrektúráinak sokan köszönhet, aki Derkovits életművének jelentőségét is pontosan látta. A kilencvenes évek elején kezdett interpretációs festészetében külön vizsgálta a nemzeti hagyományok továbbgondolásának a lehetőségét, így a derkovitsi örökséget is. A Derkovits emlékmúzeumban látható *Utolsó vacsora* életre szóló élményt jelentett számra, aminek a „*Mint Jézus asztalánál egykoron...*” című képével tisztelt. A 2006-ban a Szombathelyi Képtárban rendezett nagyszabású *Hommage á Cézanne* kiállításán egy egész képciklus idézte meg József Attila és Derkovits képi világát.

48. kép: Tóth Csaba – „Mint Jézus asztalánál egykoron...” 1994; 49. kép: Tóth Csaba – „Mondd mit érlel...” 2004; 50. kép: Tóth Csaba – „Hétért, magamat kértem...” 2005⁶³

Kecskés Miklós (1960–2022) a Derkovits emlékmúzeumban volt egy ideig teremőr. Minden nap találkozott a Derkovits képekkel, rajzokkal, melyek kitörölhetetlen hatást gyakoroltak rá. Szénrajz *Önarcképe* Derkovits önvizsgáló *Önarcképeit* idézik meg. Később Kecskés festészete több fázison ment át, több festészeti korszakra tagolható. A kezdeti posztnagybányai munkák egyre expresszívebbé váltak, majd absztrakt expresszionizmusba csaptak át, végül Kecskés utolsó korszakában visszatért a figurativitáshoz, ez azonban lírai expresszionizmussal párosult. A *látomásban kapott parancs szerint* festményének témája, képi világa és konstrukciója Derkovits életművének mélyen átélt voltára enged következtetni.

51. kép: Kecskés Miklós – *Önarckép*; 52. kép: Kecskés Miklós – *A látomásban kapott parancs szerint*, 2000⁶⁴; 53. kép: Heitler Dávid – *Derkovits*, 2024⁶⁵

Heitler Dávid (2005) a szombathelyi Művészeti Szakgimnázium és Technikumnak diákja jelenleg is, óriásplakát méretben festette meg Derkovits híres, 1925-ös *Önarcképét*. A heroikus vállalkozás, a monumentális feladat egyfajta ifjonti lelkes tisztelgés a nagy festőelőd előtt, immár lehántva annak életművéről

az ideologikus ráakódásokat, kisajátításokat. Heitler Dávid festménye rávilágít Derkovits értékállóságára, egyetemességére. Azokra az örök értékekre, melyekre már fél évszázada Fülep Lajos is rávilágított.⁶⁶ Derkovits igazság- és valóságérzéke a Heidegger-i alaptételt bizonyítja és mutatja fel, miszerint minden valódi műben „a létező igazság lép működésbe”.⁶⁷

Derkovits életműve a kezdetektől viszonyítási pont volt a vasi képzőművészet számára, és termékenyítőleg hatott rá, azt magasabb, egyetemesebb szintre emelte. Tanulmányunk e megtapasztalás miatt íródott, és reméljük, hogy megállapításai immár evidenciaként élnek tovább, Derkovits opusával együtt.

JEGYZETEK

- 1 OLTVÁNYI-ÁRTINGER Imre, *Derkovits Gyula művészete*, Irottkő, Sz.hely, 1936/1,24
- 2 „A képzőművészek 1927-ben 'Szent Márton Céh' néven tömörültek. A közel ötven tagot számláló Céh a megyéből elszámazott művészekkel is tartotta a kapcsolatot. Valószínű, hogy Derkovits Gyulával is. (A kérdés kutatása még nem történt meg.) A szülővárosban bemutatkozást, a vágyott kultúrpalotai kiállítást, a Fábíán Gyula, Gotthárd István, Tóth János és Radnai Rezső neves művészek által vezetett Szent Márton Céh tette lehetővé...” KUNTÁR Lajos, *Derkovits Gyula kapcsolata a szülővárossal – Az én Szombathelyem*, Acta Savariensia 15. Sz.hely, 1999,76
- 3 „Szinte megható volt az az érdeklődés, mellyel a szombathelyiek nagy szülöttjük remekműveit szemlélték.” TÓTH János, *Első Dunántúli Képzőművészeti Kiállítás – Derkovits emlékkiállítás Szombathelyen*, Magyar Művészet, Bp., 1936/4,121
- 4 Az *Első Dunántúli Képzőművészeti Kiállítás* katalógusából, ami tételesen megemlíti a kiállított 45 Derkovits művet. A katalógus Jaksa István hagyatékában maradt fenn, idézi: KUNTÁR,76
- 5 Radnai Rezső sorait idézi: KUNTÁR,78. „Mindössze két kép kelt el, s mindkettő Derkovitsé volt. Egyiket a város, a másikat a múzeum vette meg.” KUNTÁR,80
- 6 A Biblia világképére épül középkori, -reneszánsz és barokk európai művészet a 19. században már háttérbe szorul, a klasszicizmusban és a romantikában történik meg a paradigmaváltás, és kerül előtérbe először a történelmi narratíva, majd a század végére a pragmatista, pozitivist szociológiai narratíva. A 20. századi avantgárd végül felszámolja az összes korábbi identitáshordozó elemét (lényegében a gyökérzetét) a művészeteknek. (Művészetről akkor beszélhetünk, ha identitáshordozó-, átörökítő elemeket tartalmaz.)
- 7 Mint ahogy a több mint fél évszázados Gyulai Iskola alkotói is.
- 8 A fotó Pólay Kalmár Mária (Jaksa István unokája) tulajdonában.
- 9 TÓTH János, *Igy épít a vasi nép...*, A Vasi Szemle kiadása, Sz.hely,1938,48
- 10 „A Szombathelyen élő, vagy innen elszármazott művészek legtöbbje is figyelemmel kísérte Derkovits művészetét, felkeresték kiállításait, s alkotásait a saját művészi és politikai felfogásuk szerint értékelték.” KUNTÁR,75
- 11 Jaksa István és Steffek Albin osztálytársai voltak a Szombathelyi Népiskolában. Steffek 1893-ban született, az 1907-es osztályképen valamiért már együtt láthatók. „Az osztályban négyen rajzoltunk jól, Gyula volt a legjobb közöttünk.” KUNTÁR Lajos, *Derkovits Gyula szombathelyi évei*, Vasi Szemle, 1959. Sz.hely, 50
- 12 Szemléletmódjuk abban különbözött, hogy Jaksa nem azonosult a modernitás kulturdarwinizmusával.
- 13 Pólay Kalmár Mária (Jaksa István hagyatékának gondozója) jóvoltából.
- 14 TÓTH Csaba, *A festészet napszámosa*, Vasszécsenyi Üzenet, Vasszécseny,1993/8,1
- 15 Mivel Derkovits már Nyergesújfalu előtt Kernstok magántanítványa volt, az sem kizárt, hogy mégis ismerték egymást.

- 16 Nem munkaábrázolás Rumi Rajki *Kígyóölője*, de annak vázlata szinte párdarabja lehetne Derkovits *Dózsa-sorozata* néhány darabjának. SALAMON Nándor, *Rumi Rajki István*, Sz.hely,2009,59
- 17 SALAMON,33,118
- 18 „Derkovits Gyula Képzőművészeti Szabadiskoláról legutóbb írt riportunkban azt állítottuk, hogy Szombathely évtizedek óta egyik legjelentősebb gócpontja az ország képzőművészetének. Állításunk igazáról mindenki személyesen meggyőződhetett, aki megtekintette a szombathelyi képzőművészek legutóbbi kiállítását.” KUNTÁR Lajos, *Kiállítások* (1-3), Nyugati Kis Újság, Sz.hely, 1948,12.25
- 19 „Érdekes színfoltja a kiállításnak a vasi föld nagy szülöttjének: Derkovits Gyulának 22 rézkarca. A szóval kifejezhetetlen művészi erővel alkotott karcokat a nagy festő özvegye ajándékozta a Képzőművészeti Szabadiskolának. A képek kiállítása szerencsés gondolat volt, mert Derkovits-képet nézni sohasem lehet eleget.” ui.
- 20 DERKOVITS Gyuláné, *Derkovits Gyula visszatér*, Szabad Vas megye, Sz.hely, 1948.02.13
NN, *Felemelő ünnepségek keretében zajlott le a Derkovits-emléktábla leleplezése és a kiállítás megnyitása*, Szabad Vas megye, Sz.hely, 1948.02.17, 1-2
BURÁNY Nándor, *Derkovits kiállítása Szombathelyen*, Népünk, Bp., 1948/2-3,11-12. Burány Nándorra elsősorban a kiérlelt, kiegyensúlyozott Derkovits-i képalkotás, komponálás hatott, megerősítette benne Cézanne-i út létjogosultságát.
- 21 Megjelenés alatt A *Zsenyiei Művésztelep születése, annak plein air korszaka 1946-51* tanulmányunk, Zsenyie gyakorlatilag a Szombathelyi Derkovits Szabadiskola nyári művésztelepe volt ezekben az években.
- 22 „14 éves korában került Budapestre, ott két év alatt elvégezte a következő két évet, úgy került a képzőművészeti akadémiára.” DARABOS Jenőné, FARKA Aranka (Farkas János húga) levele Kiss Lászlónéhoz, a Vas Megyei Levéltár munkatársához. Balatonújlak, 2009. július 29. „A polgári négy évet két év alatt végezte el, így időelőnyre szert téve már 16 éves korában érettségizett.” BÖRCSÖK Erzsébet, *Farkas János művészete*, Szakdolgozat, NYME, SEK,2010,11
- 23 https://library.hungaricana.hu/hu/view/Eletunk_1997/?pg=941&layout=s
- 24 https://library.hungaricana.hu/hu/view/VASM_Vhk_2010_02/?pg=74&layout=s
- 25 Radnóti Kovács Árpád rajzának fotója Kecskés Miklós ajándéka a szerzőnek
- 26 <https://www.kozterkep.hu/14842/derkovits-gyula-emlektabla>
- 27 NN, *Derkovits Gyula özvegye 20 eredeti Derkovits-rézkarcot ajándékozott a szombathelyi szabadegyetemnek*, Vas megye, 1948.05.12.
NN, *Szombathelyre érkezett Derkovitsné ajándéka: értékes Derkovits-rézkarcok és ónarcképek*, Vas megye, 1948.07.16
- 28 *Derkovits Gyula emlékkiállítás* (előszó: SZABÓ Júlia) Savaria Múzeum, Nemzeti Galériával közös rendezés, Sz.hely, 1964; *Derkovits Gyula emlékkiállítás* (előszó: OELMACHER Anna) Savaria Múzeum, Sz.hely, 1969; *Derkovits Gyula* (előszó: POGÁNY Ö. Gábor) Savaria Múzeum, Sz.hely, 1973; *Derkovits Gyula emlékkiállítás* (előszó: BORBÉLY László) Savaria Múzeum, Sz.hely 1974; *Derkovits Gyula emlékkiállítás* (előszó: POGÁNY Ö. Gábor) Savaria Múzeum, Nemzeti Galériával közös rendezés, Bp., 1979; *Józanág és pátosz – Képművészeti kiállítás Derkovits Gyula és kortársai alkotásaiból* (előszó: GÁLIG Zoltán) Szombathelyi Képtár, Sz.hely 1994; *Derkovits Gyula* (előszó: SALAMON Nándor) Szombathelyi Képtár, Sz.hely, 1994; OLTVÁNYI-ÁRTINGER Imre, *Derkovits Gyula*, Szombathelyi Képtár, Sz.hely, 1994. Születésének 90. halálának 50. évfordulóján elmaradtak a megemlékezések, a Szombathelyi Képtár építése és megnyitása miatt. Az új intézmény katalógusában (*Szocialista törekvések a huszadik század első felének magyar művészetében*, Sz.hely,1985) húsz művének fényképe szerepelt. A Képtár állandó kiállításának forgatókönyvét VÁRKONYI György írta és a rendezés is az ő nevéhez fűződött.
- 29 A képek a szerző digitális adattárából. Itt kell megjegyezni, hogy a tanulmányban szereplő műveknek egy jelentős része a vasmári Békeház Képzőművészeti Gyűjteményének részét képezik, amely gyűjtemény kimondottan a 20. századi vasi képzőművészet állandó kiállításán

- való bemutatását, közgyűjteménybe emelését tűzte ki célul. Szakács László közölt két művén kívül, Vasváron látható még a 17, a 20-23, a 26-29,38-39,45. képeken ábrázolt művek.
- 30 https://library.hungaricana.hu/hu/view/VASM_Vhk_2007/?pg=16&layout=s
  - 31 Inkább emlékeztet a korai Csontváry plein air tájképekre.
  - 32 Tanulmányunkban a *Csillések* talán az egyetlen olyan mű, ami szocreállal hamisított Derkovits szellemében készült. A vasi képzőművészekre épp az a jellemző, hogy nem alkalmazkodtak a szocreál Derkovits képéhez.
  - 33 A képek a szerző digitális adattárából.
  - 34 A képek a szerző digitális adattárából.
  - 35 Bartha László személyes közlése halála előtt egy a szerző által készített interjúból.
  - 36 A képek a szerző digitális adattárából.
  - 37 Derkovits az I. világháborúban szerzett sebesülése miatt bal kezét nem tudta rendesen használni, Mészárosnál ez születési rendellenesség volt. Még ebben is hasonlítottak egymáshoz.
  - 38 A festmény a Nagykőrösi Révay Gyűjteményben. Itt kell megjegyezni, hogy Vas vármegyén kívül ez a nagykőrösi gyűjtemény őrzi a legtöbb vasi vonatkozású képzőművészeti alkotást Magyarországon.
  - 39 Székely Anikó fotója.
  - 40 Derkovits esetében ez Várkonyi György zseniális észrevétele, amit az 1994-ben a Szombathelyi Képtárban tartott, Derkovits Gyula konferencián elhangzott előadásában említett meg. Sajnos előadásának nyomtatott változatából kimaradt (Artes Salubres könyvek, Szerk. LŐRINCZ Zoltán, *Derkovits Gyula*, 1996. Sz.hely).
  - 41 Ifj. Drimmer László fotói
  - 42 Derkovits gyermekkorának élményvilágát megidéző kisvárosi miliőinek szombathelyi vonatkozásait eddig senki nem kutatta.
  - 43 A képek a szerző digitális adattárából.
  - 44 Az ablakkeret alapvetően asztalosmunka, amit Derkovits is jónéhányat készíthetett.
  - 45 DERKOVITS Gyuláné, *Mi ketten*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1954,10
  - 46 Székely Anikó fotói
  - 47 A szerző fotója.
  - 48 Krizsán Szilvia, nagyapjáról készített szakdolgozatából.
  - 49 A korszakról bővebben: TÓTH Csaba, *Képzőművészet a vasfüggöny tövében* (GÁL József, *Kötődések*) Savaria University Press, Sz.hely,2023,355-367
  - 50 Lényegében az özvegy által a Derkovits Képzőművészeti Szabadiskolának ajándékozott művekből.
  - 51 <https://szurcsikjanos.blogspot.com/>
  - 52 <https://www.vaol.hu/multidezo/2020/11/40-eve-keszult-a-buki-mozaik>
  - 53 A Nemzeti Galéria letétbe adta Derkovits fő műveit a szombathelyi emlékmúzeumnak.
  - 54 A Kovács szálló kifizetetlen számlái roppantották meg id. Derkovits Gyula vállalkozását. Erre már Kuntár Lajos is utalt 1959-es, Vasi Szemlében megjelent írásában, de Torjay Valter is figyelmeztetett rá később: <https://epa.oszk.hu/03300/03366/00092/torjay.htm>
  - 55 Székely Anikó fotói
  - 56 Szokolszky Balázs fotói
  - 57 A szerző fotói
  - 58 Navratil Ferenc fotói.
  - 59 lásd 29. lábjegyzet.
  - 60 A Rákosi korszakban.
  - 61 <https://szkokivan.hu/>
  - 62 A képek a szerző digitális adattárából.
  - 63 Garas Kálmán fotói.
  - 64 A képek a szerző digitális adattárából.
  - 65 Heitler Dávid fotója.
  - 66 FÜLEP Lajos, *Rippl-Rónai- Csontváry- Derkovits*, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1975
  - 67 HEIDEGGER, *A műalkotás születése*, Ford. BACSÓ Béla, Európa Könyvkiadó, Bp.,1988,65

KOVÁCS ISTVÁN

Fogadkozás

A fogadkozást
táplálhatja parányi hit,
önbizalomvágy,
sokkoló szégyenérzet
s ki tudja, még mi minden.
Az újabb és újabb,
és annál is újabb fogadkozás
a tehetetlenség labirintusába,
a hiábavaló esküdözés
kusza kerengőjébe űz,
a szürkülő téli álom
dermedtségébe ringat nyáron is,
s tetszelegni
a magyarázkodás pózába báboz
a pillangóléttel ámító
mesebeli tükör előtt...
Tükrünk,
tükrünk...
Megrepszte
a leplében lopakodó halál.

Látomás nyolcvan felé közeledve

Kinek hajszolt életéből
egyetlen lépésre ha futja,
megáll a Styx folyamánál,
mert készületlen a nagy útra.
A halál vizét hogy elvezesse,
a létre esküdő két ujjá
ikercsatornát szánt a mennybe,
színeit vesztett vak szivárványt,
ívelő medrük cukor-márvány,
mely feloldódhat a Tėjútban.
S hogy éj-arcát mutassa újra
a hol bús, hol vidor napóra,
hunyorzó arany perc-szemcséit
ökölcsapással égbe szórja.
Ki indulatában ily bátor,
lehet majd **nyolcvanon túl is** túljutva
a sziporkázó **mindenségben**
a időtlenség mutatója.

BARANYAI LÁSZLÓ

Csinszka

ADY ENDRE ÉS MÁRFFY ÖDÖN FELESÉGÉNEK,
BABITS MIHÁLY BARÁTNŐJÉNEK ÉLETE ÉS HALÁLA
I. RÉSZ

Horváth Nándor,
„Guriga” emlékére

ELŐSZÓ

Mint ismeretes, Boncza Berta, azaz Csinszka (Ady nevezte el így), akit édesanyja drámai halála miatt a nagymama nevelt fel, Adyval tizenhét évesen, egy svájci elit leánynevelő intézetből levélben vette fel a kapcsolatot, négy év múlva hozzáment feleségül, végig kitartott az egyre rosszabb állapotba kerülő költő mellett, de halála után rögtön viszonyt kezdeményezett Babits Mihállyal, majd ugyanilyen hirtelenséggel Márffy Ödön festőművész felesége lett. Negyvenéves korában váratlan agyérögörcs vetett véget életének.

Ezek azok a tények, melyeket Csinszkáról „hivatalosan” tudni lehet.

Véleményem szerint fennáll a veszélye, hogy idővel elhalványulnak, sőt, el is tűnnek olyan, vele kapcsolatos megállapítások, amelyeket a szakemberek nem mertek kimondani, mert általuk megbízhatónak vélt írásos dokumentumok nem igazolták a feltevéseiket.

(Csak megjegyzem: azoknak, akinek annakidején lett volna lehetőségük kimondani az igazságot, tettek róla, hogy az örökre titokban maradjon.)

Mivel kimért tudományoskodás helyett Csinszkára érzékeny egyéniségként, életére megtörtént eseményként tekintek, igyekszem feltárni azokat az eltitkolt tényeket, és történéseket, amelyek élővé teszik meglehetősen lebutított életrajzát.

Többnyire olyan részleteket világosítok meg, amelyekkel a Csinszka és az Ady életrajzok, valamint a különféle értékelések nem foglalkoztak, mégpedig azért nem, mert kényesnek, sőt, egyenesen károsnak találták őket. Én azonban úgy vélem, hogy mivel ezek mutatnak rá legjobban felfogására és cselekedeteire, nem hanyagolhatók el. Figyelmem kívül hagyott dokumentumok valamint versei segítségével őt általa fogalmazott (fiktív) levéllel világítok rá életére.

(Megjegyzem, hogy a levelek címzettje, Bárczy István (1866–1943), Budapest főpolgármestere élő személy volt, valóban jól ismerte Csinszkát, s valóban életének leírására biztatta.)

A fentiek miatt számíthatok rá, hogy a Csinszka (és persze Ady, Babits meg Márfy) emlékét a saját házioltáraikban őrző rajongók regényemet fantazmagóriának, kohl-mánynak, sőt, netán rágalomnak fogják minősíteni.

Mielőtt azt ajánlom a tisztelt olvasónak, hogy döntsön ő maga, a következő, önmagukban is érdekes, olvasmányos könyveket ajánlom átolvasásra:

Rockenbauer Zoltán: A halandó múzsa

Zeke Zsuzsanna (szerk.): Talán semmi, talán minden

Kovalovszky Miklós: Emlékezések Ady Endréről (V. kötet)

Benedek István: Ady Endre szerelmei és házassága

Több szerző és szerkesztő: Vállomás a csodáról

Ady Endre levelei (I-II-III.)

Felmerül majd a kérdés: Olyan idillikus volt-e Csinszka és Ady kapcsolata, ahogyan azt versei alapján a közvélekedés tartja? Öngyilkos lett-e, vagy a halotti jelentésben álló agyvérzés vetett véget Csinszka életének? Halálában közrejátszott-e egy reménytelen szerelem, s az, hogy sosem volt gyermeke? Milyen szerepe volt a nagyanyjának –, aki őt a gyermekágyi lázban meghalt anyja helyett nevelte fel – az apjához való viszonyában? Mi volt a hírességekhöz való vonzódásának oka?

Őn hogyan képzei ezeket? Úgy, ahogy a hivatalos leírásban szerepel, vagy ahogyan a figyelembe nem vett dokumentumok alapján elképzelhető?

ELSŐ LEVÉL

TE VAGY AZ ÉLET

*– anyám drámai sorsa – levélváltás Lutryból – apám és Ady Endre –
– Elbocsátó szép üzenet – szerelmi életem Bandival –*

Tessék, kedves Úrfi, láthatja, megfogadtam, amit kért, máris itt az önéletírásom első része. Hordárral küldöm el, mert, ha itt marad nálam, hogy a következő adagot majd hozzáírom, máris megvan az indokom, hogy csak húzzam, halogassam. De így, hogy nincs itt előttem, sürget a hiány.

Ady Endréről szándékozom írni benne, beszámolni a megismerkedésünkről és az életünkről, mely korántsem volt olyan, amilyennek a közvélekedés képzei. Ezen írás címe is az egyik hozzá írott költeményemből való. Ugyancsak fontosnak érzem, hogy a családomat, anyám drámáját is megismertessem a közzel, apám és Bandi viszonyáról is szeretnék írni, s noha személyesen nem ismertem, Bandi sokat mesélt róla, ráadásul egyszer egy fodrászatban meg is pillantottam, szerintem ő is észrevett, de gyorsan elsietett... igen Lédáról, illetve a neki írott Elbocsátó, szép üzenetről is ejtenék pár szót.

Ahogy kérte, komoly, becsületes próza lett. És lesz a többi is. Kérte? Szinte rám parancsolt, mint lusta lányára a szigorú apa, aki fáradtan hazamegy a munkából, pihenni szeretne, de azt látja, hogy a gyerek csak ül az asztala előtt, rágja a tollát, és nem csinál semmit; le kell ülnie mellé és át kell vele venni a másnapi leckét; azt kérte, hogy két befejezetlen nekifutás után végre szedjem össze magam, és kendőzetlen őszinteséggel írjam meg, írjam végig a teljes életemet.

És ne szépítsem, sőt, el se hallgassam a kellemetlen dolgokat, mert, ha őszintén beszámolok mindenről, az unikális, sőt lélegzet elállító lesz.

Maga a világ legudvariasabb embere, kedves Úrfi, nem akart azzal rám támadni, hogy ne hazudozzak – mellébeszélést mondott, de én tudom, hogy erre gondolt.

Azt írta, hogy én, a szerelme, a jelenlegi hitvese vagyok jogosult idézni Ady Endre igazi arcát. Úgy élünk az apámtól rám maradt egykori irodában, ma már tip-top kis lakásban, amelyből sikerült a Magyar Közigazgatás szerkesztőségét máshova költöztetnem, úgy élünk, mint a galambok, itt az ideje, mondta, hogy megírjam a valót, s miután ezt befejeztem, hozzáfoghatnék egy igazi, komoly regény megalkotásának is, mert nálam jobban senki sem ismeri a magyar valóságot, és jobban senki sem lát át az embereken, az emberek gyarlóságain. A csucsai tanítómról, meg az anyai nagyapámról írott elbeszéléseim megelőlegeznek egy ilyen nagyregényt.

Azt mondta, most, hogy Bandi tűrhető állapotban van már, nem igényel annyi odafigyelést, mint eddig, van egy kis időm ezzel foglalkozni. Különben is, jobban, pontosabban írok, mint beszélek, pedig beszélni is tudok; néha le sem bírom állítani magamat. Azért írok, kérte, sőt, szinte rám parancsolt, mégpedig saját kezűleg írjak, ne, mint korábban néha, gyorsírónőnek diktáljak, aki aztán majd rendbe teszi a szövegemet; ne ragadjon el a beszédem sodrása, illetve ha félre is visz, lássam magam előtt, amit leírtam, és ha van önértékelésem, töröljem ki, javítsam át a hamisságaimat, amiket magamról állítok. A különlegességemről, egyediségemről, sorsszerű elrendeltségemről szóló hablatyot. És ha ez megvalósul – ígérte – hathatós lépéseket tesz majd a kiadás érdekében.

Azt hiszi, nem látom, hogy mire megy ki a játék? Azzal akar lecsitítani, hogy írjam meg életem történetét – hogy ez a feladat kössön le, és addig se zaklassam Magát rajongó vallomásaimmal.

Ha a sors szerencsére összehozott bennünket, nem hagyom, hogy szétszakítson; tessék, itt van az első levél, azzal a kikötéssel, vagyis inkább kéréssel, hogy miután befejeztem, újra találkozok majd velem. A lelkemre kötötte, ne csak mismásoljak, ne csak mellébeszéljek, ahogyan az eddigi a Bandiról meg a rólunk megjelent írások tették; még a legjobb, a legőszintébb barátok, a Révész, a Bölöni, vagy például a Hatvany Laci, aki nemcsak lelki társa, hanem anyagi támogatója, mecénása is volt (különben mindenki Lacinak hívta, pedig a keresztnéve Lajos volt); még ők is, mikor odajutottak, pedig pontosan ismerték, hogy miként élek a Bandival, még nekik is megremegett a tolluk; a prüdségük meg a társasági beidegződöttségük megakadályozta, hogy őszintén megírjanak mindent kettőnkéről.

Irodalomról lesz szó, az ország egyik legnagyobb, nőfalóként ismert költőjéről, Ady Endréről, meg rólam, a svájci nevelőintézetben nevelkedő ártatlan lánykáról, s ha erről esik szó, senki sem a költészet magasztos és lélekemelő ügyeire kíváncsi, hanem arra, hogy milyen volt a szexuális életem vele. Hogy engem mikor és miként csábított el, rontott meg és tett tönkre Ady Endre, az a perverz, nőfaló vadállat?

Nekem őszintén bevallhatja, drága Úrfi, hogy Maga is erre, ezekre kíváncsi. Hát most megkapja. Mert az Úristen Magát is férfinak teremtette, s maguk, akármiféle magasztos és lélekemelő dolgokra hivatkoznak, amelyekről a hon legnagyobb poétája, Ady Endre miatt kell beszélniük, valójában csak erre kíváncsiak. Ezt akarják hallani, ezt lesik, ettől csordul ki a nyáluk.

Tessék, láthatja majd, őszintén be fogok számolni a vele megégett szerelmi ügyeimről, komolyan veszem a kérését, ez az első levél, követni fogja majd a többi. Mert tudom jól, egy írásművet csak olyasmivel lehet eladni, amelyben ilyen dolgok is szerepelnek.

Nem kell mást tennem, mint sorra venni az életem állomásait, attól kezdve, hogy magamra eszméltem, hogy az első emlékeim megvannak magamról. Ha meggazdagodni nem is fogok ebből az irományból, monda, javítani fog a költségvetésünkön.

Magamról, Boncza Bertáról, vagy amiként neveztek, Csinszkáról, Ady Endre szerelméről majd feleségéről fogok beszélni. Meg ő róla, természetesen. A kapcsolatot ezerkilencszáztizenegyben levélben vettem fel vele, különféle bonyodalmak után négy év múlva sikerült csak összeházasodnunk, apám haláláig Csucsán, az általa épített kastélyban éltünk, melynek legnagyobb meglepetésemre, a házasságom után is állta költségeit.

Nagyon kevesen tudják, hogy milyen családból származom.

Apám, Boncza Miklós, dúsgazdag politikus, jogász, országgyűlési képviselő, aki az Al-Duna szabályozásakor tett szert hatalmas vagyontra, és akinek a lapja, a Magyar Közigazgatás, amelynek a tulajdonjogát is megszerezte, állandó jövedelmet biztosít a számára. Azt Maga is tudja, hiszen Maga eskette össze őket, hogy negyvenhat éves korában felfigyelt anyámra, egy harmatos, elragadó virágszálla, a tizenkilenc éves, a budapesti Erzsébet Nőiskolában akkor végzett prepára, ifjú tanítónőre, akibe élet-halálra beleszerelmesedett, és a család ellenkezését legyűrve feleségül is vette. Huszonhét évvel volt idősebb nála. Feleségének – nem követelésére, még csak nem is kérésére, hanem – egyetlen kimondott óhajára egy romantikus várkastélyt építtetett az erdélyi Csucs falának a Köröstre néző hegyoldalába, s egy négyholdas, őzekkel, lovakkal benépesített parkot is létrehozott a kedvéért. (Amelyben aztán én éltem, nekem vannak meghatározó élményeim onnan... míg nem a románok betörése miatt el kellett adnom.) Kilenc hónappal később felesége, Boncza Berta itt szülte meg aztán a gyermeküket – engem! –, hogy aztán egy héttel később belepusztuljon a gyermekágyi fertőzésbe, amelyet a szülést levezető bábától kapott el. Ha rendes kórházban szül, nem hal meg. Az életével fizetett az én életemért.

Néha úgy érzem, hogy nem is halt meg, hanem bennem él tovább, és azt, amit teszek, mintha ő tenné. Vagy fordítva, én csak azt teszem, amit ő tenne, ha élne.

Apámat a haláleset mélyen megrázta, rám, akinek születését anyám halálával kapcsolta össze, hosszú ideig egy pillantást sem vetett, és később, ha meg is látogatott néha Erdélyben, szinte menekült tőlem.

Mindig arra vágytam, hogy mint egy középkori apródnak, a király a vállamra ejtse a kardját, és ezzel lovaggá avasson. Rajtam térdem felül érő puha csizma van, testre simuló acéling, hosszú szőke hajam a vállamra hullik; az apród helyébe magamat, a királyéba pedig – bocsásson meg érte –, néha Magát, de többnyire az apámat képelem... ilyen gyerekes dolgokon járt az eszem, mert nem mertem nyíltan arra gondolni, hogy az apám egyszer egyenrangú félként vegyen számításba és úgy is beszélget velem. Az apród féltérdre ereszkedik, a király kivonja a kardját, az apród vállához érinti, és közben kijelenti, hogy ezennel lovaggá avatlak, légy a küzdőtársam.

Soha nem tette meg ezt, még csak utalást sem tett, hogy ilyen szándéka van velem. Hosszú ideig ugyanolyan észrevétlen, undorító kis béka maradtam a számára, amilyennek a születésem percében láthatott.

Anyám anyja, az én nagymamám nevelt fel; először Kolozsvárott, aztán Csucsán, míg végül apám föl nem vitt a fővárosi Erzsébet Lányiskolába, ahol anyám is tanult. Innen tizenhat évesen Svájcban, a Lausanne melletti Lutryban lévő Le Marronnier nevű elit leánynevelő intézetbe íratott át, hogy a francia tudásomat tökéletesítssem és megfelelő nevelésben részesüljek.

Egyszer elvitt kirándulni Velencébe. Ott a nagyanyám által beharangozott ellenérzéséből és lenézésből szerencsére semmit sem tapasztaltam; nagyon jól megvoltam vele. Harmadikként, hogy rám vigyázzon, velünk volt a csucsai franciatanárnőm is. Jóbarátságba kerültem a lánnnyal, együtt lifteztünk fel a tűztoronyba, Apa nem jött fel velünk, lent maradt a téren kávézni, fentről integettünk neki. Nagyon kedves, barátságos nő volt, itthon is szívesen tanultam tőle, csak miután a nagymama elmagyarázta, hogy bűnös viszonyban vannak, mert a leányzó a szeretője – én ebből semmi sem vettem észre; nyolc–tíz éves lányka lehettem –, megutáltam. Nem is voltam hajlandó több franciaórán részt venni, szegély lánynak el kellett mennie Csucsáról.

Apámat meg a szennyes élete miatt moral insanytinek tartottam, és ettől kezdve hidegen viselkedtem vele.

Azt is megtudtam a nagymamámtól, hogy Pesten van egy Gurgacsinszky Emília nevű szeretője, egy női kalapkészítő, úgynevezett masamód, lakást bérel neki a Podmaniczky utca végén, ott is lakik nála, sőt, egy nagyjából velem egyidős leánygyereke is van tőle, az is Emília.

Egy dologban vitába szállnék Magával.

Maga kijelentette, hogy locsogás, ahogyan én a sorsszerű elrendeltségemről beszélek. Ellent mondanék. Itt, a papíron könnyebb, mint szóban megtenni.

Bennem furcsa, a jó tulajdonságokat és a tehetséget fokozottan kihozó különleges elegy kering. Már kisgyerekkoromban rájöttem arra, hogy másként, összetettebben és felnőttebben látom a világot, mint mások, és akár rajzban, akár írásban próbálom leképezni, szinte meglevenedik a kezem alatt. És az emberekkel való viselkedésem is más; szinte megszeliidülnek a szavamra, önkénytelenül is követik, amire kérem

őket. Nem véletlen, hogy egy hozzám hasonlatos, különleges ember lett a párom: Ady Endre.

Már önmagamra eszmélésem első perceiben tudtam, hogy rám különleges sors vár, nem olyan, mint a többi emberre. Nem csak egyvalaki vagyok köztük, hanem Valaki vagyok, s a többiek mind arra teremttettek, hogy díszletül szolgáljanak nekem. S nekem küldetésem van az életben, valami olyasvalamit kell alkotnom, amely, ha nem is olyan vad és vérlázító, mint a Bandi versei, de mindenképpen felhívja magára a figyelmet.

Nemrég visszakaptam egy levemet Markössy Böske barátnőmtől – neki már tizenhét évesen, mikor még a svájci nevelőintézetben raboskodtam, azt írtam, hogy meg fogom hódítani Ady Endrét, a magyarság, de talán a világ legnagyobb költőjét, mert ő az egyedüli, aki méltó hozzám.

Mondja: létezik férfi és nő között szexualitás nélküli mély vonzalom? Szerelem? Nem bánom, ha valaki ezt a szót akarja mondani rá – mondja. De jobb szó a szeretet, igen, a gyermeki, odaadó szeretet, mert én, nem tagadom, ilyent érzek Maga iránt. Bár sokan azt gondolják, hogy a szeretője vagyok, Magával én sosem kokettáltam; eszembe sem jutott. És ha én nyíltan, őszintén beszélek, Maga se kerteljen, kedves Úrfi; nekem az is bőven elég, ha elfogadja és nem utasítja vissza az én tiszta, meleg barátságomat.

Maga egyszer kijelentette, hogy nem a sors hozott össze bennünket, hanem a kereső hajlamom. Merthogy mindig nálam idősebb férfiakkal barátkozom. Ráadásul csakis ismert embereket nézek ki magamnak, alább nem adom. Híres-ember görcsöm van; így akarom magamat komolyabbnak, nagyobbbnak láttatni annál, mint amilyen vagyok. Ha ez igaz is, tehetek én róla, hogy aki rokonszenves nekem, ismert ember? Elvileg tőlem Maga is lehetne érdekes, értéket létrehozó, de ugyanakkor feltűnés nélkül munkálkodó figura.

És aki ilyesmivel vádol, az a részemről együttélési vágyat is feltételez. Csakhogy én Magával kapcsolatban sosem vágytam szerelmi kapcsolatra.

A bölcsességére van szükségem; az, hogy mindig, minden helyzetben felismeri, mit kell tennem, hogyan jutok tovább, s tud is tanácsot adni. A lelkierője, a tartása miatt van szükségem Magára. Szinte hallom, ahogy mondja: semmiféle lelkierő és semmiféle hatás: csakis a hírnév. Hogy csak a hírneve miatt ragaszkodom Magához.

Van egy pici számítás ebben, belátom; de – tegye szívére a kezét – van-e olyan döntésünk, amelyben a rokon- vagy ellenszenvünk mögött nem mutatható ki racionális indok? Tehetek én arról, hogy maga Budapest főpolgármestere? Nekem akkor is rokonszenves lenne, és akkor is Magát nyaggatnám a gondjaimmal, ha nem volna az.

Maga bölcs ember, biztos látja rajtam, amire én magam is csak lassan, kudarcok árán jöttem rá – vegye ezt megint bizalmas vallomásnak –, hogy engem nem érdekelnék, nem izgatnak fel a férfiak. Azaz – rosszul mondom – a férfiak viselkedése érdekel, a tetteik indítéka, mozgatórugója, de bevallom, többre, másra nem vágyom.

Pedig Lutryban, ahova apám tizenhat évesen beadott, már formás és izgalmas lányka lehettem, egy udvarlóm, Tabéry Géza szenvedélyesnek látott. Erről csak

annyit: melyik hús éves, tapasztalatlan fiú nem tart egy bután magakellető serdülő lányt csábosnak? Meg is próbált megcsókolni, amit én annyira undorítónak tartottam, hogy eltaszítottam. Ha nem is vele kapcsolatban, de úgy hittem, hogy van, vagyis, hogy egyszer majd lesz, kibontakozik, megéli magát a szerelmi képzetem. Azok a kéjsóvár, vad és buja költemények, amelyek a *Vér és arany* meg a *Szeretném ha szeretnének* verseskötetben voltak benne – persze, akkor még ismeretlenként, a nagy és elérhetetlen Ady Endreként gondoltam a szerzőjükre; az, hogy Bandinak fogom egyszer szólítani, meg sem járta az eszemet, mint ahogy az sem, hogy egyszer majd kiabálni és veszekedni fogok vele, sőt, be kell pelenkáznom, hogy éjszaka ne pisiljen meg kakáljon maga alá, –, ezek a verseskötetek Böske barátnőm révén, aki ugyanott volt nevelőintézeti leányka, ahol én, csak őt korábban hazahívták a szülei, Pestről cukrosdobozba rejtve, postán kerültek ki hozzám Svájcba, igen, ezek lázba hoztak. Kéjekre gyúlt asszonyi testről van szó ezekben a versekben, gyönyörtől fennakadó szemekről, meg arról, hogy ő, Ady Endre, üdvöt, kielégülést csak mások ajkán lel, s hogy szerelmeskedés közben beletép a partnere húsába... felfoghatatlanul misztikusak voltak ezek a szavak; ellenállás nélkül engedtem át magamat nekik, holott igazából nem is értettem őket. És a fényképe! Ahogy a könyökére támaszkodva ül ott, és mindentudó szemével az élet titkát fürkészi!

Elképzeltem ezeket, pontosabban csak képzelődtem, és az egész testem beleremegett, hogy 'is van ez? Mi történik? Hogyan történik? Mi lesz velem, miként viselkedem majd, miként viselem el azt, ami lesz? Olyan unalmas volt ott kint abban az intézetben az életem, hogy azt kívántam, akármi történik, csak történjen végre valami.

Az első leveletem akkor írtam meg neki, amikor büntetésből be voltam zárva éppen, mert egy másik magyar lánnyal magyarul, és nem franciául beszélgettem.

Pesten még csak hallottam róla, Svájcban viszont elhatároztam, hogy megszerzem magamnak. Nem is tudom, miért voltam olyan biztos ebben. Gyermekem lesz tőle, vagy pláne: gyermekeim. Akiket nem fogok olyan szeretetlenül nevelni, mint ahogy az apám engem nevelt, vagyis neveltetett. Két leánynevelőbe is beadott, hogy ne kelljen foglalkoznia velem. A megismerkedésünkről utólag azt írta egy életrajzírója, hogy engem féktelen ambíció és megszállottság sarkallott – ez letagadhatatlan, ugyanakkor az egymásra találásunk sorsszerű volt.

Elhatároztam, hogy bemutatkozom neki, pedig tartottam tőle, hogyha válaszol is, a titkárával fogja íratni, és egy tucat-fotón és pár semmitmondó szón kívül más nem lesz a levélben. Éppen ezért jól ki kellett találnom, mit írok. A hiúságára akartam hatni, de rafináltan, nem direkt: az volt benne, hogy nem teheti meg, hogy nem vigyáz magára – magyarán, hogy éjjel–nappal lumpol –, mert szüksége van rá a nemzetnek.

Szerencsére még az Erzsébet Leányintézetben megtanították, hogyan kell hatásos levelet fogalmazni; kislányosan magabiztos, de ugyanakkor érdeklődő, szeretetet mutató, kissé rátarti levelet kreáltam, előtte persze hosszan studióztam, hogy olyan legyen, amelyre mindenképpen felfigyel, és amelyet nem hagy, nem hagyhat válasz

nélkül. „*Kedves Ady Endre, itt a francia Svájcban, egy leánypensionatban ezen a szomorú őszi délután kezembe került a Maga arcképe és erősen elszomorított. Bocsásson meg, de borzasztó elgondolnom, hogy Maga, a ma talán élő egyetlen magyar zseni, ilyen fiatalon, ilyen betegesen néz a világba. Kérve kérem, vigyázzon Magára.*”

És ő, ő is odavolt értem. Ha nem is rögtön, de pár levélváltás után érdekelni kezdtem. Magának elárulom: ha nem is tudtam még, de fiatal korom, tapasztalatlanságom ellenére is megéreztem, mitől indultok be, ti férfiak, mit kell írnom, hogyan tudom neki eladni magamat. Az Elbocsátó szép üzenet után már sejtettem, hogy annak ellenére, hogy más nőket is bolondít, van, akivel ugyanúgy levelet vált, mint velem, van, akivel találkozik, sőt, ágyba is bújik, végül engem fog választani. Azt a verset sem írta volna meg, ha én nem vagyok ott tartalékban neki. Egy olyan lány, aki talán Léda helyére lép.

Jókor találkoztunk össze, éppen jókor.

Nem volt, nem lehetett biztos bennem, de számítottam neki. Hiába hitegette azzal magát, hogy ő világpolgár, az ő városa nem Budapest, Nagyvárad, Debrecen vagy Kolozsvár, hanem Párizs, azért csak Érmindszentről került elő, Góg és Magóg fiaként az ő kicsi hazája igenis Magyarország volt; igenis, számított neki, hogy romlatlan és érintetlen – ahogy kedveskedve mondta – „lányka” vagyok, aki megkoronázza a korábbi hódításait.

A születésem körüli viszontagságok, anyám gyermekágyi halála, apám és a nagyanyám kölcsönös ellenszenv; az, hogy kifejezetten gazdag, félig polgár, félig főúri kislány vagyok, igazi tősgyökeres, vidéki, de azért mégis világpolgár magyar lányka, felcsigázta az érdeklődését. Csodálatos leveleket írt nekem, némi túlzással azt mondhatom, hogy először a verseibe, aztán az arcképébe, utána a leveleibe, s végül, miután megismertem, magába, a személyébe szerettem bele. De én, ahogy mondom, mint egy bódult lepke, akit elkábított a lángja, már a verseitől is meg voltam perzselődve.

Nem kint Svájcban Markössy Böskétől hallottam először Adyról, Tabéry Géza is hozott hírt róla, mikor Genfből, ahol tanult, feljött hozzám a sepey-i sportközpontba. Már itt Pesten, az Erzsébetben is beszéltek róla a lányok, ahova még a Le Marronnier előtt hat éven át jártam. Volt egy matiné, amelyen ő is szerepelt, s ahova a nőintézet nagyobb tanulóit elengedték.

Már az első percben, amikor meghallottam a hírét, olvastam a verseit, tudtam, hogy ez az ember kell nekem, bár – az is világos volt számomra –, mellette sosem lesz nyugodt élete a párjának. Mégis olyan elementáris erővel rántott magához, hogy nemhogy nem tudtam, nem is akartam ez ellen tenni.

Hogy én tudtam, mit akarok – őt, Ady Endrét, testestől lelkestől –, az biztos. Szerintem ő is tudta ezt, mert minden egyes nő, aki kapcsolatot keresett vele, hasonlóképpen teljességre vágyott. Bár az elején nem lehetett biztos bennem, mert ügyesen játszottam, a kis svájci *pensionnaire*-t akit csak a költészete érdekel. És ő is ilyen volt, csak mímelte a fennkölt lelket.

Sokaknak és sok levelet írtam Lutryból, de mivel mindig róla álmodoztam, legfontosabb levelező partnerem ő volt. A híres könyöklős képét arannyal kereteztem

be, mikor egyedül voltam, élére állítva kivettem az asztalomra, és mintha személyesen is ott lenne, levetkőztem előtte. Mit tagadjam? – mérhetetlen izgalom fogott el, ahogy lassan, kimérten hántottam le magamról az alsóneműt – nagyobb kielégülést éreztem, mint mikor később ő maga, személyesen próbált meg magáévá tenni.

Igen – meg kell valljam Magának –, az igazi izgalmakat lelkileg éltem át, a képzeletbeli egyesülés nagyobb örömmel töltött el, mint asszony-koromban a valódiak. Gyanítom, nem egyedül vagyok így ezzel.

Abban az időben a mozi még nem volt úgy elterjedve, mint manapság, a női rajongók, akik önként, ájulva adják magukat, nem a mozisztárokért, hanem színházi színészekért és költőkért voltak oda; őket sem valódi testi vágy, hanem imádjuk hírneve vezette. Ady Endrét is lányokból, fiatalasszonyokból álló slepp kísérte, minden estére másikat választhatott, és választott is közülük. Mit mondjak: nem irigylem a szerelmi kalandjaiért. Biztosan ismeri a szót, ő találta ki a követőire, az ő révén honosodott meg a lenéző kifejezés: „kis női csukák”.

Engem, hála Isten, nem tudott ezek közé sorolni, mert kezdetben Svájcban leveleztem vele, s amíg nem látott, a társasági helyzetem, a csucsai birtok, a vagyon meg a svájci neveltetés visszafogta. Miután találkozunk, már a személyem is hatott rá. Az ártatlanságom, a fehérruhás lyányságom, az üdeségem – ilyen szeretője nem volt. Én a leveleimben bátyámnak neveztem, a távolba vesző rokonságunkra hivatkoztam – Erdélyben mindenki rokona mindenkinek –, ő meg kis húgocskájaként szólított meg, de nagyon az ágyába szeretne volna keríteni ezt a kis húgocskáját. Édeskedtünk, hamiskodtunk, de nem volt ezzel semmi baj – mindketten tudtuk, mit akarunk. Az egymás iránt érzett vonzódásunk akkor robbant ki, amikor egy másik udvarlóm, a nála jóval fiatalabb Lám Béla megjelenése féltékennyé tette, s gyorsan megkérte nagyanyámtól a kezemet. Én meg a következő, *Ha néha álmaimban fõlsirok* című verset intéztem hozzá:

*Ha néha álmaimban fõlsirok,
arcodat látom.
Kitárul két gógös, kemény karom, –
jöttödöt várom...
Te vagy az Élet, Te vagy a minden,
pogány hitemben legurabb isten.
Én biborszírmu, féltett virágom,
én büntető lázamban fogant álmom,
én éjszakákon átsirt vergődésem,
feleletet nem váró, nagy kérdésem,
Nélküled mi az életem?*

Ezt Csucsán írtam, az apám szokás szerint nem volt jelen; nem utolsó sorban azért, mert nemigen bírták egymást. Nemigen bírták? Nem szeretete, idegenkedett tőle. Ezer baja volt vele.

Apámnak egy költő, hiába olyan óriás, mint Ady Endre, nem számított sokat. A mérnökhallgató Lám Bélát jobban kedvelte. Egy ideig nem mertem szólni neki az eljegyzésünkről, bár előbb–utóbb be kellett vallanom, mert az ő beleegyezése kellett a házassághoz. Hivatalosan huszonnégy éves koromban váltam csak önálló felnőtté, én pedig húsz sem voltam akkor.

Először is azt volt a véleménye, hogy túl fiatal, túl zsenge és törékeny vagyok még, éretlen a házasságra, pláne egy olyan alak mellett, mint akit választottam magamnak. Nemcsak a köztünk lévő korkülönbség volt ellenkezésének az oka, hanem Bandi alkoholizmusa, rémes híre, rendetlen és rendezetlen művész-életmódja, bizonytalan keresete és főként fiatal korában szerzett szifilisz; nem akarta, hogy én is elkapjam. Miután személyesen is megismerkedtek, hiába bizonygatta apámnak, hogy már kigyógyult a bajából, és a nemzet legismertebb és legfelkapottabb költőjeként keres annyit, mint egy államtitkár, ráadásul biztos keresete van, mert a Nyugattal fix, havi szerződésben áll, nem engedett. Apám, aki lapja, a Magyar Közigazgatás révén szilárd anyagi bázissal rendelkezett, meg volt győződve róla, és szerintem Bandi is megtapasztalta néha, hogy a lapban rendszeresen megjelenő verseiért járó utalás olyan, mint kutya vacsorája. Nem lendített a dolgon, hogy apám jó barátságban állt Tisza István miniszterelnökkel, a kormánypárt erős emberével; Bandi meg az ellenzék híve és kirakatembere volt, elkötelezetten háborúellenes, szerinte rémes, istentelen és lázító verseket ír; nem és nem, nem adta házasságunkra az engedélyét.

Bandi azzal tette kérlelhetetlenné az öreget, hogy mikor apám a zűrös életvitelét és betegségét hozta fel, ő az apám hasonlóan zűrös múltjára célzott, és hogy az életvitele miatt ő is kaphatott nemibetegséget.

Bandi személye, de már csak a nevének említése nemcsak apámból, de szinte mindenből végletes indulatokat váltott ki. Lutryban a magyar lányok között egyből magasra nőtt az ázsióm, mikor megtudták, hogy velem levelezem. Itthon a fővárosi, többnyire a zsidó barátnőim néztek fel rám a velem való kapcsolatomban, Erdélyben viszont, főként Kolozsvárott, az „úri”, konzervatív ismerőseim gyanakodva szemléltek; csak nem ilyen gyanús alakokkal barátkozom? De engem nem érdekelték; tisztában voltam vele, hogy a világ legnagyobb költője a párom.

Hogy már akkor elcsábított, amikor hazatértem Lutryból, és úgy a fővárosban, mint Csucsán találkoztam vele?

Egy olyan nőcsábással szemben, mint ő, csak az ártatlanságommal, a megkap-hatatlanságommal tudtam megőrizni a vonzerőmet. Ha engedek a csábításának, úgy járok, mint egyik versében az a párizsi lány, akit letépnék, mint egy virágot, és utána elhajítanak.

A nekem udvarló, a tőlem elbódult kis rajongók – mindig kellett, hogy ficáncoljon körülöttem pár ilyen –, mihelyt ő megjelent az életemben, mintha nem is léteztek volna, egyből a semmibe foszlottak. Szerencsére megértette a párkeresési kísérletezéseimet. Kicsim, mondta, téged a nagy árvaságod, a szeretetre-vágyásod tett olyanná, hogy egyfolytában az igazi párodat kerested. Megértelek téged, mert magam is így kerestem azt, aki egyszer majd a társam lesz.

Ez nagyon pontos és az egész addigi életét összefoglaló megfogalmazás volt. Nálam meg tudta határozni, mi tett ilyenné... őt vajon mi tette? Gyanítom, nála is az anya, illetve az igazi anyai szeretet hiánya... a Bandi meg az Édes álságos viszonyáról, mélyen hallgat mindenki, pedig erről külön regényt lehetne írni.

Nem vagyok a Ferenczy Sanyi, de nem kíván különösebb pszichológia tudást annak megállapítása, hogy nála a nők hajszolása anyakomplexusának a folyamodványa volt. Hiába állítja a verseiben, hogy női testekre vágyik, nem a nők teste, hanem a lelkük kellett neki, de ha kellett is, csak másodlagosan; szeretetet koldult, elmaradt simogatásokat, reménytelenül. Azt, amit az anyjától sosem kapott meg. Én is arra kellettem neki, hogy odalegyek, rajongjak érte, egyfolytában rajongjak, de hiába tettem ki a lelkemet neki, nem volt elég, ha nem válik magatehetetlenné, ment volna tovább, új nőknél keresett, kutatott volna imádatot.

Akkor még nem tudtam, hogy a nagy híre ellenére miért olyan óvatos, ha nem is tartózkodó, de elővigyázatos velem. Néha, mikor rátört a vágy, ostromolt, hogy legyek az övé, de effektíve nem sokat tett meg érte. Mindig az anyámra hivatkoztam, szegény anyámat hoztam fel neki védekezésül, úgy tettem, mintha meg lennék rémülve attól, hogy úgy rohan le, ahogyan az apám rohanta le az anyámat, közben egyáltalán nem voltam meggyőződve erről; talán nem is így történt, talán az anyám, igenis, benne volt, és már a házasságuk előtt megesett közöttük a dolog. Ő ettől szinte megbénult, abbahagyta a vegzálását.

Mivel engem nem tudott megkapni, természetesen máshol, másoknál keresett kalandokat. Mikor kiszabadult a fennhatóságom alól, rögtön szaladt, és rögtön talált is magának valakit, akinek előadhatta magát.

Miközben a házassági engedélyünkre vártunk, rájöttem – azért ne gondoljon itt hosszú évekre, legfeljebb hetekre, hónapokra –, hogy ő nem elégszik meg velem, egyre újabb nőket próbál meghódítani, rájöttem, hogy ki is számára az ideális nő. Ki a tökéletes nő, akire mindig vágyott? Meg fog lepődni.

A tökéletes nő számára az volt, aki elérhetetlen. Aki a jövő titokzatos és bizonytalan távolában rejtezik, szinte nincs is. Nahát, az a nő kellett neki. Mert aki adta, felkínálta magát, az nem kellett. Léda volt az egyedüli nő, akit soha nem unt meg, akit rögtön újra megkívánt. Én fiatalka voltam, élettapasztalat híján, pontosan nem láttam át, de éreztem, sejtettem, hogy bár mondja a szép szavakat a nőknek, közben oda sem figyel rájuk, csak magával törődik. De volt annyira intelligens, hogy mindnek be tudta adni, hogy egyedül őrá van szüksége. Velem is ezt tette... ezt tette volna. Csak-hogy időközben alaposan leromlott; a megismerkedésünk és a házasságunk között eltelt idő alatt nagyon sokat változott az állapota, különös tekintettel a zaklatott előélete miatt.

Azt elismerem, legalábbis részben elfogadom, hogy azzal bolondítom magamba a férfiakat, hogy kezdetben ifjú leánykának mutakozom, a férfiúi nagyságuk miatti ájult elragadtatást, elismerést, sőt, néha szerelmet is mímelek. Ez a viselkedés Bandival szemben azonban hamar megváltozott. Persze, hogy meg kellett szereznem és megtartanom valahogy, persze, hogy kezdetben az ártatlan ifonti lánykát játszottam

neki. Csak aztán miután megismertem, és ő egyre rosszabb állapotba került, már nem volt szükség erre; átfordult a dolog.

Valahol azt nyilatkoztam, hogy engem valamiféle kiszámíthatatlan elszántság lökött Ady Endre beteg szívére. Ha ez igaz is, be kell valljam Magának, hogy szó szerint igaz: a szívére, s nem az egyéb testrészeire. Először is, miután az első kapcsolatfelvétel óta jelentősen leromlott az állapota, már nem akart lerohanni, talán nem is tudott volna. Nem erőltette a testi szerelmet, a nagymamának tett ígéretére hivatkozott, hogy csak az esküvő után tesz magáévá, de szerintem már nem volt kedve hozzá. Ha túl sokat ivott – és mindig túl sokat ivott –, tehetsége sem.

Széles válla? sima homloka, gúnyosan félrehúzott ajka, hatalmas nagy, a világra rácsodálkozó szeme? Lehet, hogy annakidején elvarázsoltak, de miután nemcsak elméletben, hanem a gyakorlatban is megismertem őt, már nem gyakorolnak rám vonzerőt. Látványként hatottak rám, de a szerelmi képzeletemet nem dúlták fel. Nem férfiként, hanem váteszként, a világot röntgensugárként átható látnokként tekintettem rá. Ami engem lázba hoz, az nem egy férfi simogatása, a testem izgatása, hanem a mellem, a mellbimbóm merevedése, tejtől való duzzadása. Ha napközben nem is, de álmomban érzem néha ezt. Egy gyerek, egy saját gyerek elfekvése és mohósága a mellemen. Énszerintem sok nő álma ez, csak kevesen merik bevallani ezeket az álmokat.

Mi volt a tartózkodásom oka? Alighanem az, hogy a szerelmeskedést – ártatlan anyámra gondolva – a férfivágy kényszerű elviselésével kapcsoltam egybe. Avagy inkább, magam sem tudom, az apám nyomasztó mivolta tett elutasítóvá, aki egyedüli férfiember volt az ismerőseim között, s aki, ha nagyritkán meg is jelent, félelmetes és ellenséges istenségnek tűnt számomra... de ennek a boncolgatásába most nem mennék bele. Félek, ha bele is bonyolódnék, nem jutnék eredményre.

Itt, a Veres Pálné utcai lakásban sokszor mutatkozik szánalmasnak és elismerést kérőnek, olyan elesetten viselkedik, mint egy dicséretre szomjazó kisgyerek a tanítónénije előtt. Állandóan azt akarja bizonygatni, hogy méltó az elismerésemre és a szerelmemre. Hogy értékeljen az igyekezetét és simogassam meg a buksi fejét. Az alkoholizmusa miatt vannak ugyan indokolatlan felhorgadásai és kirohanásai, de többnyire hálás, és elismerést rimánkodó.

Az első levélváltásunk és az összeházasodásunk között eltelt négy hosszú esztendő. Elég sokat szenved, nemrég kelések keletkeztek a nyakán és az arcán, váratlan gyomor- és fejfájások döntik időnként ágyba; magasba szökő láz meg gyulladások; egy hete egy teljes napig tartó csuklásroham tartotta hatalmában. Rohamosan öregszik, én meg hozzáöregszem. Most már napokig ki sem lép az lakásból, nincs mire féltékenynek lennem, de régebben, mikor néha idegen parfümmel a bőrén meg a ruháján jött haza, sem voltam az. Csak mikor a rajongói már a szállodai szobánkba törtek be, ahol éppen laktunk, vagy ide telefonáltak, hessegettem el őket. Szerintem legalább fél éve már csak kábította, de nem csábította őket.

Úrfi, Maga biztosan tudja, hiszen a székesfőváros főpolgármestereként Maga esketett össze bennünket, hogy a házassági engedélyt végül azért nyertük-e el, mert

az árvaszékhez fordultunk érte, vagy pedig az apám enyhült meg, és nem akadékoskodott tovább, holott addig ellenségesen viselkedett. Magának is része lehetett abban, hogy váratlanul megkaptuk a hozzájárulását. Nyilván beszélt vele és puhította.

Bár mi fel voltunk készülve rá, hogy a Magyar Királyban éljük le az életünket, ahol ő mindig megszállt, mikor a fővárosban tartózkodott, mert apám az esküvőnk miatt kitagad bennünket, legnagyobb meglepetésemre halálakor a csucsai kastélyt meg a Magyar Közigazgatás irodáját a Veres Pálné utcában a nevemre íratta, és a nagymamával együtt gazdag életjáradékot biztosított a számunkra. Az után, hogy konzekvensen ellenállt a Bandival való házasságomnak, ez váratlan és számomra igen kedvező húzás volt. Őt továbbra sem kedvelte, de elfogadta, hogy ott lakunk majd. Azt mindenesetre kikötötte, hogy csak akkor lesz hajlandó Bandival összebékülni, ha két év után is zavartalanul működik a házasságunk.

Megtudtam, hogy miattunk az élettársával meg annak lányával, az én féltestvéremmel is felszámolta a kapcsolatát. A viszonya azért romlott meg velük, mert ők is azt tanácsolták neki, hogy ne akadékoskodjon a Bandival való házasságom ügyében – ez végülis rendes dolog volt tőlük.

Az apám, ahogyan a családi legendárium tartja, halálosan szerelmes volt az anyámba, majd' megveszett érte. De hogyan tudott akkor az anyám mellett szeretőt, élettársat tartani? Akitől volt egy velem egyidős lánya. Ez engem kisgyerekként – a nagymamámtól tudtam meg – halálosan kiborított, undorító, szegénytelen alaknak tartottam emiatt; elítéltem, hogy az anyámba való beleszerelmesedése idején nem számolta fel a kapcsolatát velük. Felnőttként újraértékelve: alighanem az lehetett, hogy az anyámat megismerve elfordult a nőtől, de a közös lányukat, aki akkor még csecsemő lehetett, továbbra is támogatta, aztán miután szegény anyám meghalt, újra összemelegedett vele. Rájöttem, hogy emberségesen járt el, amiért nem vonta meg a támogatását az én akkor még csak picike féltestvéremtől. És csak évek múlva, mikor már a lány is önálló volt, az én esküvőm miatt szakított véglegesen velük.

Végkielégítést adott nekik, de tovább már nem gondoskodott róluk. Meghargudott, otthagytá őket, és egy volt szeretőjéhez, egy Erlesbeck Kamilla nevű nőhöz költözött ki Pestszenterzsébetre, aki korábban a lapjának, a Magyar Közigazgatásnak a titkárnője volt. Az már csak a sors gúnyos fintora, hogy Bandival való megbékélés határideje előtt két hónappal, tizenhét elején meghalt.

Ezzel a Gurgacsinszky Emíliával – így hívták a volt élettárs lányát, az én féltestvéremet – Erzsébetre, az apám ravatalához igyekezvén össze is futottam; meg kell mondjam Magának, apámnak nem is volt olyan bolond ötlete, hogy mikor kislányok voltunk, ugyanúgy öltözködjünk – nagyon hasonlított énreám. Kár, hogy többször nem találkoztam vele; a nagymama ellenkezése miatt ez is kudarcba fulladt.

Amint Bandi, a nagy szó-mágus meghallotta a Gurgacsinszky nevet, rögtön Csinszkynek kezdte neveztetni magát. Tetszett neki ez a régi lengyel név. Ő Csinszky lett, én meg – logikus, nem? – Csinszka. Csakhogy a Csinszky időközben elfoszlott,

a Csinszka megmaradt, sőt, olyannyira megszilárdult, hogy az emberek nem Bertának, hanem Csinszkanak hívnak.

Apám halála után a Magyar Közigazgatás Veres Pálné utcai szerkesztősége, amelyben neki volt egy különszobája, lett az otthonunk Bandival. Tudja, hogy ez volt Bandi első és utolsó állandó lakása az érmindszenti szülői lakon kívül? Hogy negyven éves koráig mindig, mindenütt szállodákban, átmeneti szállásokon élt?

Egyvalamiről eddig nem akartam írni Magának. Vagy inkább nem mertem; azt hittem, nélküle megúszható a dolog. De nem; nem úszható meg.

A nagyanyám és az apám közötti gyűlölködés okairól kell beszélnem.

Anyám nem azért kapta a Boncza nevet, mert a férje Boncza Miklós volt, hanem már eleve ez volt a neve. Édesanyja – az én nagymamám – is Boncza volt, mégpedig Boncza Miklósnak a testvére.

Én egy durva vérfertőzés eredményeképpen jöttem a világra. Apám a saját unokahugát, a testvére lányát vette feleségül – a nagymamám szerint erőltette magához.

A nagymamát úgy hívták, ahogy engem meg a mamámat, vagyis minket hívtak ugyanúgy: Boncza Bertának. Az ő teljes neve Török Károlyné Boncza Berta volt, anyám az apám után Boncza Miklósné Boncza Berta, én meg Márfy Ödönné Boncza Berta, Csinszka vagyok.

Lényegében ez a tény az oka mindennek, ebbe nem bírt belenyugodni a nagyanyám, emiatt gyűlölködött a testvérével, ez határozta meg az életemet, a sorsomat.

Most akkor inkább másról írnék. Talán ez nem olyan drámai. De nem; ez is az. Engem illetően minden dolog, minden kapcsolat drámai.

Senki sem meri kimondani, hogy Ady azért szakadt el nehezen Lédától, mert jól érezte magát vele. A testére vágyott, mindennél jobban. Az összes nő közül talán csak ő tudta igazán felszabadítani. Csakhogy Lédával már lemerült a kapcsolata, és amikor én feltűntem a távolban, azt gondolhatta, hogy velem is ugyanolyan jó lesz neki. Ez azonban két dolog miatt is lehetetlen volt. Egyrészt én nem voltam olyan érzéki és elszánt, vad és kitárulkozó szerető, mint Léda. Léda Léda volt, én meg én vagyok, más test, más illat, más hús, más testi nedvek.

Ígértem, hogy elmondom a véleményemet az Elbocsátó, szép üzenetről.

Hát az egyáltalán nem volt szép – inkább aljas volt és méltatlan.

Pitiáner, önmosdado bosszú volt, nem elbocsátó, szép üzenet. A saját félelme miatt írta meg. A kapcsolatuk végén néha már Lédánál sem bírt férfiként helytállni, és rettegett attól, hogy ezt mindenki megtudja róla. Bebiztosította magát, hogy ha Léda ezt közzéadná – igazi úriasszony volt, soha nem tette volna meg – senki se higgyen neki, mert csak e vers miatt vádaskodik.

A maga mentése, gyávasága íratta meg vele azt a verset.

Hogy Léda általa volt csak, mert ő fedezte fel? Kis kérdőjel volt Ady előtt?

Pont fordítva történt: Léda fedezte fel és pénzelte őt, Párizst is általa ismerte meg – ha ő nem lett volna, talán nem vált volna ismert költővé. És nem Léda, hanem ő volt pénzért, szerelemért kuncsorgó, kis magyar költőcske-kérdőjel Lédának elegáns párizsi lakásában.

Ez a vers csak azért maradt fenn, mint az ismert Ady-költemények egyike, mert nagyon jól volt megírva, és azért merete csak megírni, mert a háttérben ott voltam neki én, az ismeretlen, érte rajongó, svájci elitintézményben nevelkedő lányka. Abban bízott, hogy én bejövök neki. Nekem, de magának sem vallotta be, hogy én vagyok az utolsó menedéke.

A házasságunk előtt nem adtam oda magamat neki. Pedig néha, mikor rátört a vágy, kért, könyörgött, majd megőrült, de nem, nem, nem, akkor sem. És bár felkészültem rá, hogyha erőszaktételekre kerül sor, erővel is megvédem magam, soha nem került erre sor. Talán nem is az én anyám járt az eszében, hanem a sajátjára, a folyton nyavalygó és fel-felsíró anyjára gondolt, hogy azt milyen kegyetlen durván tette magáévá és terrorizálta az apja, valószínűleg volt sejtése erről. Vagy talán tudása is. Mindenesetre, mikor próbálkozott, lehűtöttem. A nagyanyám, akivel ragyogóan megértették egymást, megígértette vele, hogy békén hagy, és ha a nagymama vigyázott rám, akkor vigyázva volt rám nagyon. Tán még őt is elfenekelte volna, mint ahogyan kiskoromban engemet.

Később volt – néha csak – mikor úgy aludtunk, mint az igazi szerelmesek. Feküdtünk egymás mellett, egyik keze a lábam között, de nem akart semmit, csak ott volt, ráterült a szeméremre, és én sem vártam, akartam többet, csak megzavart, taszított volna... így feküdtünk egymás mellett, de aztán egy idő után megszomjazott, felkelt mellőlem, bort töltött meg pisilni is kiment, odalett az együttlét varázsa.

A házasságunk – Magának őszintén bevallhatom – nem volt igazi házasság, hanem betegápolás csak. Az elején úgy tűnt, boldog lehetek, hogy engem választott, igazi, szerelmi boldogságot élhetek meg vele, de jobb betegápolót nem is találhatott volna nálam. Szubrettnek szegődtem egy színtársulathoz, de egy görög dráma női főszerepébe kellett beugranom.

Adynak szerencséje volt, mert alighogy a Léda-szerelem lecsengett, jöttem én és felderítettem?

Ez a közéletű és elterjedt vélekedés, de nem igaz. Egy rettenetesen bizonytalan és önállótlan, folyton hezitáló, döntésképtelen ember volt – ha engem nem ismer meg, nem mer megszabadulni Lédától. De, hogy ne mondjon önhittnek, tágítom a kört: azért mert csak elszakadni tőle, mert akkoriban több komolyabb barátnőt is tartott talonban. Köztük – ez viszont letagadhatatlan – elsősorban engem. Ezzel nem azt mondom, hogy az én hatásomra szakított vele, de hogy – még csak levelezés-szinten – megvoltam, számított neki. Mert azzal tisztában volt, hogy vagy Léda, vagy én. Ő már megszokta Bandit, és bár folyton ölték egymást, el sem tudta képzelni az életét nélküle, rám viszont, miután meg- és kiismertem, mint híres személyiség tett csak hatást, mint férfi, nem. Ha mondtam is neki ilyesmit, csak azért, hogy hízelegjek neki, növeljem az önbizalmát. Elvoltam vele – hogy ne lettem volna el, a romantikus kapcsolatunk miatt én is reflektorfénybe kerültem –, de a szexuális vonzereje egyáltalán nem hatott rám.

Meglepő, netán sokkoló, ha bevallom, hogy én soha nem háltam el Bandival a házasságomat? Vagy hogy érthetőbb legyen: Ady Endre, a nők bálványja és bűnbé

vivője soha nem hálta el velem a házasságát? Hogy nemcsak a nászéjszakát követően maradtam szűzi állapotban, hanem még most is az vagyok?

Mindenki azt hiszi, hogy tapasztalatlan, előkelő svájci leányintézetben nevelkedett ártatlan kislánként a rutinos és a szerelmi ügyekről mindent tudó Ady Endre avatott be a szerelem, mármint a szeretkezés, a paráználkodás művészetének titkos tudományába; az ő romlottsága volt az, amelyik lehántotta rólam leányságom szűzies burkát.

Ez kétszeresen sem igaz. Nem avatott be – sem a nászéjszakánkon, sem később.

Nem vitt bele a szerelembe, mert már nem tudott belevinni. Mint férfi, kurdarcot vallott. Akart volna, de nem tudott.

Úgy tett, mintha halálbiztos lenne a dolgában, mintha ő lenne a Nagy Férfiú, aki engem, gyenge leányzót, beavat majd a szerelem intim titkaiba, megismerteti velem a testi elragadtatás összes gyönyörűségét; átölelt, csókolgatott, egymás után hámozta le rólam a ruhadarabokat. De én – pont azért, mert addig soha nem viselkedett ennyire flottul, ennyire magabiztosan – megéreztem valamit, sejtettem, hogy ez csak műsor. A végén már csak a fehérnemű maradt rajtam, hátul kioldotta a melltartómat, a kiszabaduló mellemet csókolgatta hosszasan, a bimbóimat harapdálta, aztán a harisnyakötő került sorra, annak a patentjait pattintotta sorban ki, némi huzavona révén végül a bugyi is lekerült rólam, ott álltam, vagyis feküdtem a díványon teljesen meztelenül, a szőröm meredezett – ő még mindig teljes fegyverzetben, fel volt öltözve.

Vége kikapcsolta az övét, és a sliccét is kigombolta.

Azért írok erről ilyen részletesen, és – remélem, észrevette – kissé gúnyosan is, mert végül nem történt semmi. Figyeltem, azt vártam, hogy beindul, nekem esik és erőszakoskodni kezd, szétfeszíti a lábamat – nem is bántam volna –, de semmi ilyen nem történt. A fütyijét – azért annyit tudtam, hogy ilyenje van neki, és azt is tudtam nagyjából, hogy az miféle – elő sem vette, gondolom, szégyellte a kókadtságát, nem tartotta érdemesnek mutogatni.

Helyette azt mondta, azzal vágta ki magát, hogy látja, nagyon megviselt a dolog – ugyan, mi viselt volna meg? erre a pillanatra vártam már évek óta –, és most nem nyúl hozzám, megvárja, míg lecsillapodom. A szokásos szerelmeskedés helyett... na, azt nem mondom el, mi mindennel próbálkozott, jobb, ha nem részletezem. Vagy mégis. Leírni könnyebb, mint elmondani.

Nem állt helyt, de vágya, az volt. Üres vágy, beteljesülés nélküli. Az volt a legborzasztóbb, hogy mikor már csinálni nem tudta, még vágyott rá, a vágyaiban élt. Mivel a maga testével nem tudott mit kezdeni, az enyémmel próbálkozott. Én meg mit tehettem – jódarabig hagytam magam; hagytam magam és viszolyogtam. Azt mondta, azért csinálja, hogy legalább engem boldoggá tegyen... azt már nem kérdezte meg, hogy akarok-e úgy boldog lenni, ahogy ő gondolja. A fene se akart. Tabéry Géza egyszer Csucsán megkérdezte tőlem, hogy boldog vagyok-e a Bandival? Azt feleltem: nappal igen. Mármint, hogy nappal boldog vagyok vele. De ebben az is benne rejtett, hogy éjszaka nem.

Befeküdt a lábaim közé, az ajkát a hasamra szorította, a köldökömet szívta, csókolt, aztán lejjebb csúszott, félresimította a szőromet, nekem meg úgy kellett tennem – mertem én az idolommal, a nagy Ady Endrével ellenkezni? –, úgy kellett tennem, hogy jó nekem, nagyon jó. Na, erre végre megnyugodott.

Csak azt bánom, hogy nem lett, nem lehetett gyermekünk, pedig mennyire szerettem volna tőle egyet... az most már értelmes és önálló kisfiú, és milyen gyönyörű, tehetséges fiúcska lenne!

Nem rólam, hanem Lédáról írta, de rám szinte jobban vonatkozik, mint őrá:

*Bús szerelmünkből nem fakad
Szomorú lényünknek a mása,
Másokra száll a gyermekünk,
Ki lesz a vígak Messiása,
Ki majd miértünk is örül.*

Hát, kedves Úrfi, röviden ennyi csak, amennyit első nekifutása összehoztam Magának, nemsokára küldöm a következő levelemet. Most már talán megérti és elfogadja, hogy honnan van – ha nem is önhittségem, hanem – az önbizalmam, mikor könnyedén elvállaltam ennek az önéletírásnak a létrehozását. Nem fog csalódni bennem.

MÁSODIK LEVÉL

AKI HELYEMRE ÁLL

*– dugbor – koporsóba selyemruha – legyen vége már! –
– meredező férfiasság – zsidó sillabusz – fiaskó –*

Azt rémületes élményt, amit két éve, Bandi temetésének másnapján éltem át, még az ellenségemnek sem kívánom. A Múzeum-kertben, ahol fel volt ravatalozva, akkora volt a tolongás, hogy a saját hangomat sem hallottam, sőt, a szigorú őrök, akik nem ismertek fel, be sem akartak engedni, hogy már nincs hely odabent. A Hatvany Laci előtt, aki az esemény egyik szervezője volt, is bezárták a kaput, végre, nagynehezen berimánkodta magát, s magával engem. Babits meg Móricz véget nem érő szónoklatai után a kondoleálások következtek; csak jöttek a népek, nem akartak elfogyni, fogalmam sem volt, hogy ki kicsoda, aztán a kínkeservesen lassú vonulás végig a Rákóczi úton, ki a temetőbe, ott meg újra ugyanez.

Úgy meg voltam zavarodva, hogy azt sem tudtam, ki vagyok és mi történik velem, a Laciék szerencsére támogattak, aztán másnap...

Másnap felébredek, halálos csend, üres a lakás. Bandi nincs, a nagymama sincs, Vonyica sincs (ők éppen vásárolni mentek le; a rendkívüli állapot miatt, amit a vörösök idéztek elő, be voltak zárva a boltok, mindent nehezen lehetett beszerezni), senki sincs körülöttem, senki, akivel beszélni tudnék. Nyitom ki a bejárati ajtót, a lépcsőházban is halotti csend, mintha a ház, a város is kihalt volna.

Hirtelen azt képzeltem, hogy a Bandival együtt én is meghaltam, és már a túlvilágon vagyok. Egyik nap résztvevő arcok tömege, tolonganak, mindent megígérnek, a tenyerükön hordoznak, aztán másnap üresség, senki se telefonál, senki se hív. Egyedül maradtam, rémületesen egyedül. Éreztem, hogyha ez így marad, belebolondulok.

Valamiről döntened kéne, drága Úrfi.

Mégpedig arról, hogy az életrajzomban úgy szerepeljünk-e Bandival, mintha mi is olyan mintaszerű házaspár lettünk volna, mint mások. Persze, rögtön felmerül a kérdés: létezik-e egyáltalán „mintaszerű házasság” és „mintaszerű házaspár”?

Ugye, szóba került már, hogy a vége felé nem tartottam a Bandi szeretőitől. Azért nem féltem tőlük, mert tudtam, hogy már csak kábítja őket, nem tud velük mit kezdeni.

Hogy miért nem tudott?

Amikor levelezni kezdtem vele, már hallottam, hogy nemibeteg, mégpedig szifilisz – természetesen tartottam ettől a betegségtől, mert tudtam, hogy halálos. Arról viszont akkor még fogalmam sem volt, hogy rég túl van már az első, a fertőző stádiumán, és a második szakasza tünetmentes és veszélytelen. Ugyanakkor bátran mertem csókolózni vele, mert azt olvastam valahol, hogy a csók nem fertőz. És az utolsót kivéve, amikor már vitték a Liget szanatóriumba, minden csókja, bár érezni lehetett rajta a cigi és a bor illatát, mindig jólesett... ez viszont már fémizű volt és valahogy azt sugallta, hogy nem kerül már vissza.

A nemibaját fiatalkorában szerezte, és az a harmadik stádiumában meg is ölte volna – csakhogy nem élte meg a harmadik stádiumot. Nem; mert negyvenkét éves korára más végzett vele: az alkoholizmusa. Minden nap több liter bort ivott meg. Ráadásul felvizezve itta, napi négy–öt liter volt az adagja; képzelheti, éjszaka hányszor ébredtem fel, mikor kiment pisilni. A végén már, míg be nem pelenkáztam, ki se ment, maga alá eresztette. Ez a mennyiség nemcsak megterheli, hanem meg is öli a szervezetet. Ráadásul az állandó betegségei is sokat rontottak rajta. No meg az álmatlansága ellen egyre növekvő dózisban fogyasztott altató, a veronál. Kívülről egészséges daliának látszott, pláne, ha formában volt és sziporkázott, de a teste valójában egy roncs volt.

Amennyire tudtam, a külvilág elől rejtegettem az italozását, persze, egészen nem lehetett eltitkolni.

Fogadok, kedves Úrfi, arról nem tud, hogy a Márványmenyasszonyban az esküvőt követő ünnepélyes vacsora közben felállt, kiment, gondoltam, a vécén van dolga; ivott akkor is rengeteget. Talán még többet is, mint szokott, de már nem jött vissza, eltűnt. Akkor nem gondoltam rá, de most utólag azt mondom: menekült a házassági

kötelezettségek elől. Csak egy nappal később került elő, alig tudott magáról, úgy berúgott valahol az éjszakában. Pedig másnapra mindig ki szokott józanodni.

Vagy még egy hasonló eset, fogadok, erről sem hallott. Az esküvő után pár napig még fent maradtunk Pesten, nem mentünk vissza Csucsára, egyszer az Operában, ahol a Hoffmann meséit adták, s ahol őt többen figyelték, mint a velünk szemben lévő páholyban ülő Nyizsinszkit, aki éppen akkor járt Magyarországon, ugyanazt tette, amit az esküvői ebédén már egyszer megcsinált: felállt, és mintha a toalettre menne ki, eltűnt, nem jött vissza, s hiába keresttem, csak másnap kerül elő. A titkára talált rá; a hűvösvölgyi szanatórium előtt egy árokban feküdt, részegen, ájultan. Oda igyekezett, csak odáig már nem ért el. Akkor még el bírtam magyarázni neki, hogy nem szabad ilyent tennie, mert egy akkora költő, mint ő, akin az egész ország rajta tartja a szemét, olyan, mint régen egy velencei kurtizán – egyszerűen nem engedheti meg, hogy a világ ne a dicsősége teljében lássa. Az opera közönsége előtt nagy leégés volt ez nekem.

Csúcsán megesett, hogy a hajamat rángatva, hőésésben, életveszélyes, csúszós úton kényszerített le éjjel a kocsmába, mert bort akart inni. Na, várjon, ezt leírom.

Bandinak Csucsán, a park bokrai alatt mindig volt úgynevezett dugbora, amit palackokban rejtegetett. Én szinte jobban tudtam, hova vannak eldugva ezek a borok, mint ő, és egyszer, hogy ne igyon annyit, fogtam, kiöntöttem valamennyit. Hiába kereste a dugborát, nem találta. Iszonyú haragra gerjedt. Éjszaka volt már, a bolt – ami egyben a falu kocsmája is – már zárva, de fel kellett kelnem és vele mennem, egyszerűen rám parancsolt, a hajamnál fogva rángatott le a kastélyból a faluba. Mint mondtam, havazott, csúszós volt az út, alig értünk le elesés nélkül. És persze fáztam, kegyetlenül. Nekem, akit addig csak misére menet, fehér ruhában jártam a faluban, a falusiak, mint a kastély úrnőjét, tiszteltek, vele kellett tartanom, felvernem a boltosnőt és bort kellett kérnem tőle. Azt hittem, nem élem túl ezt a szégyent, de persze kibírtam ezt is. Akkor valamennyire megnyugodott, leült és ott helyben inni kezdett, rám a boltos asszony egy plédet terített, s mivel volt már benne alkohol, hamar be is rúgott, egészen az ájulásig. A nő adott egy kordét meg egy szamarat hozzá, azzal cipeltem fel, persze, nem volt magánál. Félttem, lecsúszunk az útról és a szakadékban leljük halálunkat. De ettől kezdve, míg Csucsán éltünk, mindig tartottam otthon dugbort, később még Pesten, a Veres Pálné utcában is, meg sem kíséreltem még egyszer kiönteni.

Nem volt mindig tajtrészeg, de mindig volt benne valamennyi. Bor nélkül nem bírt megenni, ez volt a normális állapota. Mintha józan lenne, de tulajdonképpen az is volt, egy-másfél liter meg sem látszott rajta. Látszólag teljesen normális és barátságos volt, az emberek imádták, ajnározták, de én tudtam róla, hogy hihetetlenül önző és önimádó, a saját költői nagyságán kívül nem ismer el senkit, azzal, aki nem fogadja el az elsőségét, egyszerűen nem áll szóba, nem vesz tudomást.

Mikor még csak hallottam róla, majd leveleztünk, és miután megismertem, egy ideig vakon hittem a nagyságában, emberfelettségében. Csak aztán vele élve kénytelen voltam rájönni, hogy milyen, és már csak tettettem, mintha hinnék ebben. Pardon!

Ez sem igaz így, nem ilyen egyszerű! A költői nagyságában, amihez nemcsak a versírási, hanem a világlátási, világ-felmérési képessége is hozzá tartozott, igenis, az első perctől kezdve az utolsóig hittem, és még ma is hiszek. Arról lehet beszélni, hogy milyen alak volt – ha valaki tudja, én tudom a legjobban –, de hogy költőként nem volt nála nagyobb, azt is tudom.

A halála után egy ideig szidtam – talán indokolatlanul. Az emberi gyarlóságait hangsúlyoztam. Hogy milyen szánalmas, önmagának, az önmaga gyengeségeinek kiszolgáltatott ember volt. Hogy szinte lehetetlen volt vele élni. De az is mondtam róla egyébként, hogy zseni. És ha összeadjuk a tulajdonságait és mérleget készítünk, már, ha egyáltalán, lehet mérleget vonni, akkor azért a plusz-jel irányába billen ki a mérleg nyelve. És veheti úgy is, hogy én magam vagyok, illetve voltam a mérleg nyelve – ha negatívba billentem volna át, otthagytam volna, hagytam volna, csináljon, amit nélkülem akar. De nem hagytam ott. Elviseltem a hisztériáit, ha nem kapta meg időben a borát, ezért ültettem rá a bilire a végén, hogy a vécére futtában ne piszkolja össze a szőnyeget, mert olyan is megesett egyszer.

Bár azt mondják rá, hogy korszerűtlen, nem magával és a világgal, a világ hangulatával foglalkozik, hanem le van ragadva a napi politikai kérdéseknél – kérdelem én? – foglalkozhatott volna mással? Magyarországon élve nem a magyar emberekre rátelepedő nyomasztó magyar ügyekkel kellett foglalkoznia? Amikor két-három rövid év alatt átfutott rajtunk egy hatszázhatvan ezer ember pusztulásával, országunk kétharmadának elvesztésével járó világégés? Így is írt eleget a maga nyomorult lelkéről, többet, mint Rimbaud, Verlaine meg Baudelaire együttvéve – nem volt ez elég? Nála nagyobb költője, az ország helyzetét tisztán látó embere, Vörösmartyt és Petőfit is beleszámítva, Árpád óta nem volt Magyarországnak. Talán nem is lesz soha. Ha egyszer rászánom magam, hogy írjak róla, ezt feltétlenül hangsúlyozni kell!

A költő lénye két részből állt, egyszer a zsenialitásából, másszor meg a zsenije mögött lévő emberből. Nahát én ezt ismertem, ezt kaptam belőlem és lassan kiábrándultam belőle. Csakhogy, Úrfi, lehet-e különbséget tenni valakinek a zsenialitása meg a világlátása és az embersége között? Én nem tudok, és szerintem senki sem tud; nem lehet. Úgyhogy, mikor azt mondom, hogy kiábrándultam belőle, ne higgyen nekem. Magamnak sem hiszek, pontosabban, nem tudom hányadán állok vele, és hányadán állok önmagammal. Mindent, amit ezután róla mondok, kezelje fenntartással.

Nem tudom, hányadán állok önmagammal?

De tudom.

És azt is tudom, hogy vele hogyan állok. Hogyan álltam.

Másként, mint ahogy eddig mondtam. Csak magamat ámtottam. Behódoltam a közhangulatnak – senki sem meri megbántani egy halott ember emlékét. Csaltam, hazudtam magamnak, és Magának is.

Akkor most akkor nagy levegőt veszek, kivárok, hogy biztos legyek abban, amit le fogok írni, és bevallom: ha néha plusz-irányba is billent ki a mérleg nyelve, az utolsó hónapokban már erősen negatívra állt. Úgy éreztem, lesz, ami lesz, ahhoz, hogy ép

ésszel túléljem, ott kell hagynom őt, el kell menekülnöm tőle. Biztosan akad, akadnak olyanok, akik a gondját viselik majd.

Csakhogy én meneküljek el a saját lakásomból? Kihez? Hova? Ez volt az egyik ok, amiért nem hagytam ott. Pedig már alig volt magánál, kínlódás volt neki az élet. És persze nekem is, vele.

Hozzáteszem: a leszakadtsága, a teljes tudatvesztése ellenére is néha kitisztult – ilyenkor eszméletlen karizmája volt. Egyszer-egyszer még verset is tudott írni; jó verset. De hiába – már az italozásán kívül is lehetetlen volt őt elviselni. Kibírhatatlan volt, belebolondultam. Nem azért maradtam mellette, mert többet vetett latba a zsenialitása. Hanem mert észrevétlenül fokozódott körülötte az örület, engem is magával ragadott, nem vettem észre, hogy én is ugyanúgy elpusztulok benne, mint a béka, amelyik az egyre melegedő vízben lassan fő meg.

Szerintem az alkoholista párjukkal élő nők zöme tisztában van ezzel, csak nem tudnak szabadulni.

Tudom, hogy nem comme il faut ilyent leírni, de bevallom: megkönnyebbülés volt, hogy meghalt. És hogyha nem hal meg, elhagyom. Nem melleleg így örökre önmaga maradt: a folyton elégedetlen, az úri gazemberségek ellen lázadó Ady Endre. Egy perccel sem élte túl önmagát. Hány olyan nyomorult embert tudnék mutatni neked, aki már a fénykorát követő évben megtört, céltalan és szánsalmasan vegetáló öregemberré vált – minek él egyáltalán az ilyen? Van értelme az életének? A legjobb lenne, ha lelépne a balféken, ne zavarja azokat, akik tenni akarnak még valamit, akiknek van céljuk az életben.

Az elején még a legnagyobb kocsmazajban is félrevonult, megírt egy verset, mert másnapra le kellett adnia, de a végefelé már csak rágta a tollat, hogy kiötöljön valamit. Az utolsó négy kötete már nem volt olyan magnetikus erejű, mint az előzők. Csak ritkán adatott meg neki, hogy ihletből írjon, gyártotta a verseket, ez volt a kenyérkeresete, ezért kapott biztos pénzt. Tökéletesen idegen volt számára a polgári életforma. Úgy élt, mint egy jós, aki arra született, hogy eljátssza a delphoi jósda alkoholtól roncsolódott, kéngőzőktől kábult, áhítatos papjának szerepét.

Nemcsak Maga bízott, hanem már Hatvany Laci is, hogy írjam meg, mi minden megyek át Ady mellett. Tudják meg az emberek, akik a költőfejedelmet valamiféle félistennek hiszik, hogy nekem nem örömöda vele az élet, hanem drámai, buktatókkal és áldozatokkal teli sorstragédia.

Házasként egy ideig Csucsán laktunk, majd apám halálát követően beköltöztünk a Veres Pálné utcai lakásba, ott éltünk, egészen addig, amíg Bandi be nem került Park, majd onnan át a Liget Szanatóriumba, ahol ezerkilencszáztizenkilenc január huszonhetedikén reggel meg is halt. Ebben az időben tört ki az őszirózsás forradalom, alakult meg a Magyar Népköztársaság, amelynek a vezetői maguk közé tartozónak vélték őt – de hiába hívták, már nem tudott, talán nem is nagyon akart közéjük állni; a testi kínjai jobban izgatták, mint a politikaiak. Ha megszólalt, dadogott csak, egy értelmes mondatot nem tudott kinyögni.

Sokáig fent volt. Félt lefeküdni, félt a sajátmaga félelmeivel egyedül maradni, ezért én, ameddig tudtam, fent voltam vele. Önmagától jobban tartott, mint bárki mástól. Addig bírta, amíg nyitott szemmel el nem ájult, vagy a bortól ki nem ütötte magát. Mikor már összeestem szinte, rám szólt, hogy ne aludjak el; nem bírok, nem akarok vele maradni? Persze, ő délig, koradélutánig aludt, nekem meg már korán reggel fel kellett kelnem, a háztartással meg a látogatókkal kellett törődni. Sorban jöttek, özönlöttek a vendégek, hogy legalább egy pillantást vessenek rá, mintha csak megérezték volna, hogy utolsó óráinak a tanúi: a titkára, Steinfeld Náci meg az én nagybátyám, anyám teljesen lezúllott testvére is azért nyaggatta, hogy neveztesse ki őket valamilyen vezetőnek az új rendszerben – végül, mikor már nem bírtam, elzavartam őket. Kidobtam a legundorítóbb haszonlesőt, a testvérét, Lajost is, aki azzal fenyegette az én szegény beteg, tőle rettegő férjemet, hogy ha nem szerez neki tankertületi főigazgatói állást, beviteti a Schwartzner szanatórium zárt osztályára a demens, teljesen lebutult betegek közé.

Hogy én már a jövőmre gondoltam: mi lesz velem, amikor ő nem lesz?

Lehet, hogy hihetetlen, ez meg sem járta az eszemet. Már szinte a megismerkedésünk óta tudnom kellett volna, hogy ilyen életmód mellett nem bírja sokáig, de a halálára nem számítottam. Sajnáltam inkább. Tudtam, milyen fájdalmakat érez, s igyekeztem enyhíteni a gyötrelmeit. Bár, utólag nevetséges – mit tudtam én tenni?

Semmit.

Hogy kevesebbet igyon? Hogy amíg el tud járni, ne maradjon ki minden éjszaka? S akkor, amikor már otthon kényszerült maradni, mert nem tudott elmenni? Ivott tovább, egyedül, az ágyban. Nem törődött velem. Senkivel sem törődött. Ivott, szedte a veronált.

De talán az én gondoskodásomnak is köszönhető, hogy mindvégig bizakodott magában, az írásban, a jövőjében.

Igen, amíg élt, jó volt, egy jó, aki nem az emberekkel, hanem az istenekkel társalog. Még az őt kiszolgáló feleségével talán, de velem is csak felszínesen. Ugye, mondtam már, hogy a testi együttlétet azzal a felkiáltással hárította el, hogy időt ad, amíg le nem nyugszom... nos, egészen a haláláig csillapodtam, az alatt nem nyúlt hozzám. De előttem és mások előtt mindvégig úgy viselkedett, úgy tett, mintha valódi, szenvedélyes kapcsolatban lévő férj és feleség lennénk, valódi, megélt szerelmi étellel.

Már említettem, hogy én, akinek lehetett volna rá oka, nem voltam féltékeny órá. Erről már tettem említést Magának. Énrám viszont, noha semmi okot nem adtam rá, mindig vele foglalkoztam, kiszolgáltam, körülötte forgolódtam, kezdettől fogva féltékeny volt. Hogy ez miért volt így; egyszerű a magyarázat, és talán igaz is: a közvélekedéssel ellentétben, amely a versei meg a híre alapján valamiféle szerelmi übermenschnek tartotta őt, hiába játszotta el az ellenkezőjét, szexuálisan nem volt önbizalma. Mikor megismerkedtünk, tudni akarta, hogy öléltte ki udvarolt nekem; meg kellett mutatnom a fiúk hozzám írott leveleit, ki akarta deríteni, hogy fűzőtt-e hozzájuk testi kapcsolat, vagy egyáltalán, vágyakozás.

Ferenczy Zsizi barátnőm, akit, ha Kolozsvárott járok, mindig felkeresek, hisz a lélekvándorlásban. Igaza lenne? Lehetséges – én egyelőre, ahogy mondani szokás, várakozó álláspontra helyezkedem. Véleménye szerint Ady Endre bölcsessége és teremtmő ereje nem múlhat ki csak úgy a világból. Nyoma kell, hogy maradjon, valamiféle megtestesülése. Ez lenne a megoldás; lélekvándorlás? Hogy a lélek a test halála után is megmarad, és új testben, új körülmények között valósítja meg önmagát, önmaga tehetségét?

Bandi lelke még csak hagyján, ő – amilyen erőszakos egyéniség volt – biztosan utat talál magának és örökre megmarad. De én? Velem mi lesz? A halálom után is jó lenne tökéletesnek és szépnek maradnom; szerencsére már léteznek olyan eljárások, amelyek hibátlanul konzerválják az ember testét. S ha ez így van, már az elmúlás sem tűnik olyan elviselhetetlennek. Sőt, ellenkezőleg; bárcsak megtagasztalhatnám, hogy a testi halálom után milyen lesz a túlélésem.

Másnak sosem említettem, csak most itt mondom, hogy a Bandi valójában tett a verseimre, amelyeket Lutryból a leveleimmel együtt küldtem neki. Meg is értem, azok erősen középszerűek voltak, sőt, a mostaniak, amelyek benne vannak a verseskötetemben, sem sokkal jobbak. Az ő költeményeihez képest meg egyenesen nullák. Persze nem ábrándított ki, nem mondta meg őszintén a véleményét, azzal ámtított, hogy zseniálisak, hogy érzi bennem a lelkem lüktetését, de csak áttatott: én kelletttem neki.

Különben is, hogy egy levélíró mennyit ad magából, soha nem lehet megállapítani – legalábbis én mindig törekedtem rá, hogy ne lehessen –, mert a levelem és a benne jellemzésül elküldött versem csak álca, álarc volt, melyeket a magam lényének fényezésére, önmagam valódi vágyainak leleplezésére küldtem el neki. És ha valakinek, ezt neki is sejteni kellett, mert az ő levelei is ilyenek voltak, képes volt naponta négyöt levelet is megírni – valójában nem arról szóltak, ami bennük volt, hanem arról, amit el akart érni vagy leplezni velük.

Azt is bírta bennem, hogy művelt – mármint a tömeglányokhoz képest – művelt, egy előkelő svájci internátusban nevelkedett lányka vagyok, és hogy nem vagyok zsidó, mint a korábbi szeretői – ezt elhittem neki. Addig akárhány okos lánnyal került össze, az mind zsidó volt, a zsidók taníttatják a lányukat, az olyan magyar urak, mint az apám volt, nem. Ő sem azért adott be a legjobb nőiskolákba, hogy okos és művelt legyenek; a velem való törődés gondját akarta elkerülni. Nagy hírük elenére, ezekben az iskolákban csupa ódivatú, fölösleges dolgot tanítottak. Nem önállóságra neveltek, hanem arra, hogy miként legyenek hű párja majd annak, aki hajlandó lesz feleségül venni. Később, a Veres Pálné utcai lakásban mindent nekem kellett kitalálnom és megoldanom: a felújítás, a takarítás, a villany és gázszolgáltatás, valamint az átíratás jogi ügyeit; ilyesmikről akkoriban fogalma sem volt egy férje nyakán élősködő asszonynak. A gondoskodás Adyról, az etetése – csak akkor adtam neki inni, ha előtte evett is – egy ápolónőt el kellett zavarnom, mert a spanyolnáthától való féltelme miatt állandóan ivott és részeg volt.

Időközben aztán rájöttem, hogy az apám nem azért adott be az Erzsébet Leány-nevelő intézetbe és aztán a Le Marronnierbe, hogy megszabaduljon a nevelésem gondjától, hanem mert nem a nagymamára, hanem szakemberekre akarta bízni a tanítatásom gondját. Dúsgazdag volt, a pénz, a tandíj nem számított. Hat évig jártam ebbe az iskolába, és utólag hiába szépítem ezeket az éveket, untam őket.

Amit előnyére írhatok egyedül az volt, hogy legalább viselkedni, a társaságban mozogni, levelet írni megtanítottak bennünket. Később, Lutryban aztán nem jelentett gondot sorban fogalmazni a szívhez szóló leveleket, többek között Ady Endrének. Itt volt iskolatársam a Magyarok Bejövetele körkép megálmodójának, megfestőjének és más művészek közreműködését is igénybe vevő Feszty Árpádnak a lánya, Masa is. Ahogy elmondta, mire a kép elkészült, a papája szinte belebolondult a festési és az anyagi problémákba. Ő okosabb volt: templomoknak dolgozott és csakis szentképeket festett – ez biztos pénzt és semmi veszélyt nem jelentett a számára. Bárcsak nekem is ilyen könnyű és rizikómentes mesterségem lett volna – sajnos én nem festőcsaládba születtem.

Még mindig jobb volt az Erzsébetben, mint otthon Kolozsvárott vagy Csucsán lenni, ahol a nagymama mérgében gyakran elnászpángolt, és nem csak a fenekemet meg a hátamat verte, hanem néha pofozott is. Ha nem mondta volna annyiszor, hogy szeret, és csak az érdekemben teszi, azért, hogy felnőttkoromban majd tisztességes és rendszerető legyek, azt hittem volna róla, hogy szadista. Ezt a szót akkor még nem ismertem, de pontosan meg tudtam fogalmazni magamnak.

Lutryban azt nem szerettem, hogy állandóan változott a létszám. Hol váratlanul érkeztek, hol ugyanilyen váratlanul távoztak, kerültek el a lányok. Felzaklatott az állandóság felbomlása, zavart a változás. El sem tudtam képzelni, hogy egyszer majd öregasszony lesz belőlem. Ha belenéztem a kézítükörbe, egy bájos kislány tekintett vissza rám. Egyszerűen meg sem járta az agyamat, hogy az arcom megváltozhat, veszíthet az üdeségéből. Én örökre én maradok, ugyanaz, aki vagyok. Lehet, hogy a világ változik, de én nem.

Tudja, ki okoz nekem állandó gondot Bandi halála után is?

Az Édes, Bandi anyja. Biztosan olvasott már róla, hogy az Ady családdal perben állok a Bandi szerzői jogai miatt. Azok engem illetnek, csak hogy ők mondvacsínált indokokkal igyekeznek elperelni őket tőlem.

A versei jogát a házasságunk után Hatvany jó pénzért megvásárolta Banditól, hogy ne legyen csóró mellettem, aki az apám révén nagy vagyonnal rendelkeztem. Komoly életjáradékot kapott érte, Laci pedig a halála után rám, a feleségére testálta, nem utolsó sorban azért, mert akkor már nem szaladt velem annyira a szekér, meg a versei közül több is rólam szól. Az Ady-család mozgatórugója Bandi anyja, aki azóta utál, hogy az első percben meglátott.

Semmi jót nem tudok róla mondani Magának. Biztos vagyok a dolgomban, a jogdíjak engem illetnek, nem az Ady családot, de hogy jobban megismerje az öregasszonyt, írok róla pár sort.

Addig, amíg nem sírtam ki Banditól, hogy vigyen le a családjához Érmindszentre, szeretném megismerni a szüleit meg a testvérét, azt hittem, hogy lusta lemenni a világ végére, nem vállalja a hosszú és fáradságos, több átszállást magában foglaló utat. De aztán hogy lementünk, megismertem a valót.

Én – mindenki tudja – anya nélkül nőttem fel. Anya és apa nélkül. Azért voltam magányos és különleges, mert nekem nem volt anyám, aki megmutatott, elmagyarázott volna mindent. Anyahiányban szenvedek, ez nyomta és nyomja rá a bélyegét egész életemre. Rendben. De – amit senki sem vett észre: Bandi is ugyanolyan anyahiányban szenvedett, mint én, ráadásul neki még élt az anyja. Velem egy halott, egy nem létező anya nem törődött, vele viszont egy élő. Hogy ez nem igaz? Látszólag törődött, mindenki meg volt győződve róla, hogy igazi, mélyen szerető anyja van, de ha valaki, én tudom, hogy az nem szeretet volt, hanem gyötörődés, gyötretés. Egész életében menekült az anyja elől – neki ez határozta meg az életét. Zilah, Debrecen, Várad, Pest, Párizs. Alkalmanként hazatért, mert az anyja nyavalygott, jaj, jaj, kicsi fiam, soha nem jössz vissza, nem jössz az édesanyádhoz, nem mentesz meg az apád durvaságaitól, aztán ha nagynehezen rávette magát és hazament, rátelepedett, agyonnyomta, agyonajnározta, a rajongásával összenyálazta.

Milyen jó lett volna, ha az anyja személyében anyám helyett egy pótmamát kapok! De csak egy ócska, egyfolytában nyavalygó, a fiára rosszindulatúan féltékeny kis öregasszonyra leltem. Akivel szemben a Bandinak örökké büntudata, lelkipurdalása volt. Hogy nem szereti eléggé. Soha nem merete bevallani magának, hogy azért nem szereti, mert ő sem kapott igaz szeretetet tőle. Nem volt benne, hiányzott belőle az anyai érzés – de játszani, mímelni azt nagyon tudta. A világ úgy tesz, mintha az anyai szeretet örökvaló, minden anyára érvényes létező lenne, pedig, de mennyire, hogy vannak kivételek! „Jaj, kisfiam, gyönyörű magzatom!” Eljátszani tudta, de átérezni nem. A másik fiát valóban szerette – a Bandi idegen volt neki. Kakukkfióka a sárba ragadt, csibukos családban. Tulajdonképpen nem is lehet hibáztatni érte – egy átlagos ember visszariad egy zsenitől, nem tud mit kezdeni vele. Kárálni tud csak: „Jaj, kisfiam, de jó, hogy itt vagy, de jó, hogy hazajöttél!” A Bandinak állandó lelkipurdalása volt: a világ azt látja, hogy az anyja mennyire szereti őt, de ő nem tudja szeretni az anyját. Mit tehetett? – eljátszotta ő is. Az Édes! Az Édesnek élek, az Édesnek halok! Közben meg – írtam már – menekült tőle, két nap után szaladt vissza Pestre.

Most a fiáról mesélve körbeutazza, körbepityergi Magyarországot – legalábbis azt a részét, ami megmaradt belőle –, de sok érdekeset nem tud mondani róla, mert csak a gyerekkorát ismeri, amikor még otthon lakott, ahhoz meg ostoba, hogy a későbbi életéről véleményt mondjon. A halála után arra kért, hogy a ruhatáramból, amit – ahogy írta: – a fia dús – dús! – örökségéből vásároltam össze, küldjek neki egy selyemruhát, legyen miben eltemetni. Visszaírtam neki, hogy van elég ruhája, öregasszonynak nem illik selyemruha a koporsóba.

Milyen asszony az, aki a fia halála után visszakéri, visszaköveteli a feleségétől a fia fehérneműjét? Mert ő képes volt még az alsógatyáit is visszakövetelni tőlem. Nem

küldtem el neki, rég kidobtam, pedig megérdemelte volna, hogy visszakapja őket, a húgy meg a szarfoltokat a legerősebb mosószappan sem szedte ki belőlük.

Már akkor megutált, mikor először jártam náluk Érmindszenten. A nagy melegben Bandit borral kínálta, engem meg málnaszörppel. Ha lehetne, inkább én is egy kis-fröccsöt kérnék, mondtam neki. Nem bírta elviselni, hogy a fia mellett nem egy olyan bólogató János, pontosabban Jánosné áll, mint a másik fia mellett. A Bandi megkeseredett, pitiáner testvérének, a Lajosnak a felesége – ha találkozik vele, Maga is rájön – egy százhusz kilós kövér emse, aki azért használ olyan sok olcsó parfümöt, hogy ne érződjek az izzadságszaga.

Az öccse ki volt akadva, hogy én a csucsai kastély eladásából befolyt összeget nem egy érmindszenti családi kriptá felépítésére, hanem a Veres Pálné utcai lakás berendezésére, minőségi és drága cuccokra költöm; herdálom a pénzt, mondta, holott sem az eredetéhez, sem a céljához nem volt köze. Pedig, ha valaki herdálta, akkor pont az ő testvére, Bandi volt, aki az apámtól örökölt összeget és értékpapírokat rosszul fektette be. Könnyen jött pénz volt, könnyen ment. Eredetileg irodalmi szalont szerettem volna kialakítani itt, de Bandi állapotának rohamos romlása, majd a halála megakadályozott ebben. Ő nem ellenkezett, sőt, örült a tárgyaknak; annak, hogy végre nem szállodai bóvlik, hanem minőségi tárgyak veszik körül.

Drága Úrfi, azt reklamálja, hogy csak hitegetem, az elején azt ígértem, hogy pontosan beszámolok a szerelmi ügyeimről, aztán kijelentem, hogy a Bandival nem történt semmi, holott mindenki azt hitte, hogy ő vetett véget a szeplőtelenségemnek – csak nem akarom azt állítani, hogy a harmincadik életévemen jóval túl ugyanolyan ártatlan vagyok, mint amilyen a lutrys nevelőotthoni években, tizenhat évesen voltam?

Jókor kérdezett rá erre, mert ebben a levélben szándékoztam beszámolni róla, hogy mikor és miként veszítettem el az ártatlanságomat.

Az előző levelemben megírtam már, hogy a kapcsolatunk felvétele után apám ellenkezése miatt négy év múlva sikerült csak összeházasodnunk; Bandi haláláig négy további évet éltünk egymással. Fiatalon, huszonhat éves koromban lettem özvegy – ettől kezdve a közvélemény nem sokat tud rólam. Pedig érdekes és izgalmas életet éltem ezután is.

Na most nekem, míg a Bandi felesége voltam, sem vele, sem mással, egyetlen férfival sem volt testi kapcsolatom. A vele töltött éjszakák után – megvallom Magának – összetörten, kifosztottan és árván aludtam el és ébredtem. Mire elvett feleségül, nemcsak beteg volt, hanem tehetetlen is; mások előtt még eljátszotta, én persze asszisztáltam hozzá, hogy éjszakánként nagy szerelmi csaták dúlnak köztünk, de akik igazán ismertek, tudták az igazságot.

A halála után össze kellett szednem magam, hogy ne süllyedjek el teljesen az önkeresés és önutálat posványában. Találnom kellett valakit, egy férfit, aki asszonnyá avat.

A Babits, ő volt az – persze, hogy ő. De azért ő sem volt az Álmodó Álma.

Mivel az emlékeim, vele kapcsolatban semlegesek, vagyis inkább – mondjuk így: – nem örömteliek, igyekszem elfelejteni őket. Ha nem gondolok rájuk, eltemetődnek. Most is csak Maga miatt idézem fel őket.

Tudja, hogy vele majdnem összejött a dolog? Nem; nem a szerelmeskedésre gondolok, hanem a közös életre. És talán kiegyensúlyozottabb lett volna, mint a Bandival volt.

Az emberek még mindig, tizenöt évvel a halála után is arról érdeklődnek, hogy milyen volt Adyval együtt élni. Babitsról és rólam nem beszél senki; mintha nem is találkoztunk, nem is barátkoztunk volna. Pedig az Adyval való házasságom kudarca után úgy éreztem, mintha vele újra kezdődne az életem. Nem egészen olyan, mint amilyent leánykoromban terveztem, már nem ugyanazokkal a világmegváltó tervekkel és lehetőségekkel, de azért mégiscsak új élet volt új tervekkel. A halála után meg akartam mutatni, hogy tőle függetlenül is vagyok valaki, lerakok olyant az asztalra, amire az emberek felkapják a fejüket.

Lehet, hogy folyton szervezkedő, izgő-mozgó figuraként furcsa, hogy ilyen írok: Adyt kiszolgálva és túlélve, aki mindenhol, minden környezetben a társaság központja, vagy ha nem is a központja, de főfigurája volt, rokonszenves lett a Miska csendessége és visszahúzódása. A kettőnk párosában én bőven elég voltam ahhoz, hogy legyen, aki jártatja a száját. Aranyról írta ugyan, de magát fogalmazta meg benne: rejtőzködő, lelkét lefátyolozó, gyógyíthatatlan sebeit eltakaró alak.

Csak hogy ő túlságosan is rejtőzködő volt. Kicsi, jelentéktelen angol bajusz, méla tekintet, túlzott udvariasság, sőt, feszélyezettség. Mint egy vidéki gimnáziumi magyartanár. Különben az is volt, korábban Újpesten tanított. Viszont költőnek, költővezérnek Ady halála után egyértelműen ő volt a legnagyobb.

Mint Bandi után a legimpresszívabb magyar poétára, a Zeneakadémia híres, tizenhatos tavaszi matinéján figyeltem fel. A háború legközepén voltunk. Rám is elementáris erővel hatott a versmondása, no meg a bátorsága, hogy abban, az agresszíven „hazafias” légkörben, ami uralta az országot, és küldte hadszíntérre a fiatal fiúk tíz meg százazreit, hogy kéz és láb nélkül térjenek vissza, ha ugyan visszatérnek, ki merte mondani, hogy „elég már!” Hogy az ország akkori hangulatában, kockáztatva a defetizmus vádját és az azonnali letartóztatást, azt kiáltotta bele a magyar köztudatba, hogy

*„Ó béke! béke!
legyen béke már!
Legyen vége már!”*

Én Bandival voltam ott, ő is felolvasta két versét, de elég fáradt és gyöngye volt már ekkor; az igazi sikert Babits aratta le. Különben nem voltak rossz viszonyban egymással, elfogadták és megbecsülték egymást, Miska talán Bandit jobban és őszintebben tisztelte, mint az őt; a halála után kijelentette: harcom az ő harcának a foly-

tatása – dehát tudjuk: Bandinak csak maga számított, magán kívül mást legfeljebb ügyes rímfaragónak tartott.

Mivel a temetés után a részvétet nyilvánítók sokasága ellenére is nagyon egyedül, kicsi és elveszett figurának éreztem magamat, egy hónap múlva levelet írtam neki; azt nem kérhettem tőle, hogy látogasson meg, mert nálam sokan megfordultak, és szóbeszédre adott volna okot, ha többször látják ott, ezért azt ajánlottam neki, hogy találkozzunk nála, az ő lakásán; ha megad egy időpontot, felmegyek.

Hazudnék, ha nem vallanám be neked, hogy bár a testi intimitást igazából csak csáberóként használom, az volt a szándékom, hogy viszonyt kezdek vele.

Már Ady életében is nagyon hiányzott, hogy legyen mellettem valaki. Azt gondoltam, ő megfelelő lesz. Nem volt egy szép ember, de engem soha nem ez, hanem a férfiak belső ereje érdekelt; szükségem volt rá, és valahogy éreztem, hogy neki is énám.

Hála Isten, a Miska nem úgy fogadott engem, hogy itt van Ady özvegye; nem. Egy párra, konkrétan órá vágó, egyedülálló nőt látott bennem – mint ahogy az is voltam. Egy percig sem jutott az eszembe, hogy miután elhalt egy zseni mellőlem, másikat keressek magamnak – egyszerűen szükségem volt valakire, egy okos és tehetséges férfire. A „meghalt a király, éljen a király!” szlogent, ha meghallottam, dühbe gurultam; nem azért válaszoltam őt, hogy egy ismert költő feleségként visszacserezsem az Ady halálával eltűnt társadalmi rangomat.

Bár Babits végtelenül udvariasnak és türelmesnek mutatkozott, elég nehezen adta magát. Akkor még nem tudtam, hogy olyan, mint egyes bogarak, akik érintésre megmerevednek, és szinte holttá tettetik magukat. Mintha ott sem lennének, velük nem érdemes foglalkozni. Kár is törődni velük. A rajzaimat mutattam meg neki, és Ady halott maszkját, és hogy kedveskedjek, vittem egy virágot is, de nem vágottat – hogy néz az ki, egy nő egy csokor virággal toppan be egy férfihoz? – hanem cserepeset, begóniát.

Semmi reakció. Meg sem köszönte. Az a virág tán ma is megvan a dolgozószobájában a többi között, amelyeket szintén tőlem kapott az idők során. Mert azért lassan feloldódott, hagyta, hogy szórakoztassam, pátyolgassam. De semmi több, ő maga nem közeledett, pedig látszott rajta, hogy a férfiasága néha erőre kap. Adott egy kulcsot is, szabad bejárásom volt a lakásába, hogy mikor el kell utaznia, a növényeit meglocsoljam.

Egy hónap is beletelt, mire nagy nehezen sikerült megértetnem vele, hogy olyan kivételesen finom és tehetséges embereknek, mint mi vagyunk, nemcsak meg kell őriznünk, hanem bátorítanunk is kell egymást. Szerencsére közben mindvégig éreztem, hogy nemcsak én szorulok rá, hanem ő is énám. És nemcsak szellemi értelemben, hanem testileg is. Mint férfi a nőre. De nem tudtam mit kezdeni vele, nem tudtam a nyulat kiugrasztani a bokorból, bocsánat – hogy megint triviális leszek – a micso-dáját a nadrágjából.

Egy alkalommal ültem a dívány szélén, ő hanyatt feküdt, behunyt szemmel, me-reven, megmoccanni sem volt hajlandó, pedig becézgettem, cirógattam. Miska, ne-

künk szükségünk van egymásra, ismétелgettem, mi kellünk egymásnak – de nem mozdult, semmi reakciót nem adott erre. Jól van! gondoltam hirtelen, felálltam, ki-siettem a konyhába. Tudtam, hogy a poharak mögött a polcon van barackpálinkája, ő nem nagyon ivott belőle, kivettem, kitöltöttem egy kis pohárnyit, hopp, felhajtottam, hú, ez igen! aztán még egyet, megrázkódtam tőle. És úgy mentem vissza a szobába, hogy előtte gyorsan levettem, letekertem magamról a bugyogómat, és hogy ne vigyem magammal, de elől se maradjon, az asztal eszágos fiókjába rejtettem.

És akkor már nem a heverő mellé, hanem fel, és direkt órá telepedtem; felültem rá, ettől még erősebben összeszorította a száját meg a szemét, ami történik, az nem vele történik, ő nem hajlandó tudomást venni róla, a szoknyámat hátracsaptam, lenyúltam, és a meredező férfiasága felett kigomboltam a sliccét. Lehet, hogy máskor, talán most sem tudnám olyan gyorsan megtenni, de akkor pár pillanat alatt sikerült. Ott volt a kezemben, nem tudom, honnan tudtam azt, hogy mit kell tennem, csak kissé felemelkedtem és beleereszkedtem.

Nem semmi.

A híres nőfaló, Ady Endre özvegyeként, huszonhat éves koromban magam szabadítottam meg magamat a leányságomtól.

Hogy fájt-e?

Semmit sem éreztem. Ha éreztem is fájdalmat, annyira nem törődtem vele, hogy nem is éreztem. Ha valamit, inkább furcsaságot, vagyis, ne tagadjam, örömet. Nem is kicsit, nagyot. Azóta se akkorát. Lehet, hogy emiatt van: amikor nem én csinálom magamnak, hanem más nekem, soha nem ilyen jó.

Ezután végre elismerte, hogy összetartozunk.

Azt hitte, és ha szoba kerül, ma is meg van győződve róla, hogy én egy tapasztalt nő vagyok.

Mint említettem, nálam túl gyakran nem mutatkozhatott, mit szólt volna a világ, ha ilyen hamar eldobom az özvegyi fátyolt. Nála, az ő kis legénylakásában sem költözhattünk össze; annak a zavartalan csendje szükséges volt számára az alkotáshoz. Egy ideig bőven elég volt, hogy csak felmentem hozzá. Bandi a verseiben gyakran alkalmazta a hajót a vágyai megtestesítőjeként, az ő példája nyomán mi is hajónak neveztük el Miska lakásának könyvtárszobáját, ahol sok órán át ringatóztam vele. Vele is az volt, ami aztán később néha másokkal is bekövetkezett; bár nem volt bennem igazi kívánság, ha már eljártszottam a kéjsóvár hetérát, művelni is kellett a szerelmet. A megnyugvást kerestem, de a démont kellett mímelnem.

Mélyen a szemébe néztem, mintha majdnem szétrobbannék a feszültségtől, csak visszafogom magam, úgy tettem, mintha alig várnám, hogy együtt legyünk. Pedig nem élveztem, később sem, egy kivétellel senki mással, soha nem éreztem. Ha nagynéha rámjött, megoldottam magam. Ott volt a fürdőszoba, bezártam az ajtót, senki se zavarjon meg.

Ebben az időben jöttem rá, hogy ha az írást hanyagolom, a rajzolásra, a grafikára kell ráfeküdnöm. Két okból is a grafikára: ha egyszer majd festeni fogok, nem árt, ha előtte rendesen megkomponálok a képeimet; ne kövessem el azokat a hibákat,

amelyeket egy különben igen ügyes festő, Csontváry, mivel gyorsan festeni akart már, nagy lelkesültségében elkövetett. Nem figyelt az arányokra. Aztán nem is láttam olyan optimistán a világot, mint ahogy a természetelvű mesterek látták; a fekete vonalak és árnyalatok jobban megfelelték nekem. Ekkor készítettem róla, mármint Miskáról azt az oldalnézetű krétarajzot, mely aztán az egyik verseskötetére is rákerült.

Már a jövőnket tervezgettük, amikor beütött a krach. Utólag nehéz kibogozni; talán az én türelmetlenségemnek is szerepe volt abban, hogy egyre több léket kapott a hajónk.

Babitsnak volt egy levakarhatatlan tanítványa, a Komjáthy Aladár. Csinos, vékony fiú, tele nagyratörő, zavaros elképzelésekkel. Akire én, érthető módon, féltékeny voltam. Ma már tudom, hogy ennek nem volt alapja, és talán fölösleges volt meggyanúsítanom őket, de olyan szoros és bensőséges volt a barátság köztük, hogy homoszexualitásra gyanakodtam. Ez megmérgezte a kapcsolatunkat, egyre kevesebbet találkoztunk. Aztán előkerült még egy barát, még egy tanítvány, a Szabó Lőrinc; Miskára a nagy tekintélye miatt ragadtak az emberek. Ezt a csúnya, szemüveges, kócos és zavaros fickót még kevésbé tudtam elviselni Miska mellett, ráadásul volt egy barátnője, ugyancsak költőnő, akit – a Lóci annyira el volt alélva a Mihály nagyságától – önzetlenül átjátszott neki. A nő pedig, láss csodát, vagyis nem kell csodát látnod, egyből elfogadta ezt, és attól kezdve nem övele, hanem a Mihállyal volt összenőve.

Nem használt a kapcsolatunknak, hogy én a nagymamám betegsége és halála miatt nem tudtam rá elég figyelmet fordítani.

A nagyimtól, míg élt, nem hallottam mást tőle, mint hogy az apámat, illetőleg már csak az emléket szapulja. Hiába szoltam rá, hogy: Mama! most már elég, mindig újrakezdte. Hogy a Miklós így, vagy úgy, de mindig gazember volt... Az apámmal hadakozó Bandi emléke is makulátlanná szépült a szemében – ahogy mondtam: csak a halála állította le.

Egy darabig még húztuk, hol Mihály lángolt fel és próbálkozott megmenteni a kapcsolatunkat, hol én; találkoztunk, szerelmeskedtünk is, de közben érződött, hogy egyre távolabb kerülünk egymástól. A végén váratlanul összeakadtam egy rokonszenves, tevékeny és határozott fiúval, régi ismerőssémmel, aki közölte, hogy ha hozzámegyek, elvesz feleségül – nem sokat haboztam, hanem levelet írtam Mihálynak, amelyben bejelentettem ezt. Ő meg, a tőle megszokott udvarias visszafogottsággal azt válaszolta, hogy „kívánok neked minden örömet és derűt.”

Ha nem is lobogott, de biztatóan égett, csak aztán szép csendesen kialudt szerelmünk lángja.

Utólag merengek el rajta – persze, fogalmam sincs, hogy a Miska agyában mi játszódott le –, hogy hatott-e rá a Bandi átka, és az okozta az elbizonytalanodását. Legalábbis hozzájárult. Ady nem is nekem, nem is rólam, hanem még a Léda-kapcsolat idején átkozta meg azt, aki követi:

*Átkozott legyen az,
Aki helyemre áll majd,
Ínyére méreg hulljon,
Két szeme megvakuljon.*

*Álljon el a szíve,
Süketen tétovázzon
S ha tud majd asszonyt lelni,
Ne tudja megölelni.*

Nem volt elég a Bandiról szóló történetem kudarca, a Babitscsal való kalandom, holott én vettem neki véget, sem volt egy sikertörténet. Még egy fiasco. Fiasco, de nem az újrakezdés reménye nélkül.

Mindig arra törekedtem, hogy független ember legyek, aki önállóan és nyíltan teszi, amit tesz, nincs hátsó szándék a cselekedetei mögött, nincsen ráutalva mások kegyeire; apám rám hagyományozott vagyona révén az anyagi biztonságom is megvolt ehhez. Bandi halála után már nem kellett törődni senkivel, időm is volt rá, hogy úgy alakíthassam az életemet, ahogy akarom. Gyönyörű kis lakás állt a rendelkezésemre, megvoltak a kapcsolataim, ismertem az ország összes fontos emberét... már csak az hiányzott, hogy megéljem a költői, vagy a képzőművész tehetségemet. Még nem döntöttem el, hogy melyikben fogok kiteljesedni, arra gondoltam, hogy az idő, a kísérletezés és a tapasztalat megadja majd a választ.

Halála után a kormány, mint Ady Endre feleségének, kinek része volt az életműve létrehozásában, rendszeres kegydíjat ajánlott, de rögtön visszautasítottam: megállok a magam lábán is, nem akarok a nemzet özvegye lenni. Bízom benne, hogy akárcsak ő, én is örök nyomot hagyok a magyarság szellemi létén.

Hálaisten, a kis csukák nyomulása elmaradt az életemből – egy viszont, akivel Bandinak ugyanolyan rövid kalandja akadt, mint a többivel, egy Zsuka nevű nagységgű kis nőcske máig a nyakamra jár. A többi kis nőcske elfelejtődött, mert nem jegyezték le a Bandival megélt kalandjukat – ő nem, ő folyton felemlégeti. És ahányszor beszél, vagy ír róla, akár egy lavina, mindig gyarapszik a története.

Tudja hogy a zsidók miért lettek olyan erős és sikeres nép, akik minden nemzet életében jelen vannak?

Azért, mert nem úgy, mint a több náción, akik csak beszéltek, de hamar elfeledtek róla, leírták és megőrizték a törvényeiket; mindig tudták, megvolt a szilabuszuk hozzá, hogy milyen helyzetben mit kell cselekedniük.

Nahát, ez a Zsuka is ilyen írogató ember – egyébként ő maga is zsidó. Sorban írja a visszaemlékezéseit, egyre nő a saját szerepe bennük, ezekből az írásokból az derül ki, hogy nem Léda meg én, a felesége, hanem ő volt a legfontosabb nő Ady Endre életében. Számtalanszor kirúgtam, elzavartam már, de valahogy mindig visszasírta magát. Léda nem volt ilyen puhaszívú, ő úgy megsértette egyszer, hogy hozzá már nem is mer hozzá közeledni.

Bár arról volt szó, hogy míg az önéletírásommal teljesen kész nem vagyok, nem találkozunk, a Nemzeti Színházban mégis összefutottunk, drága Úrfi. Alighogy meglátott, otthagya a Zsiga köré csoportosult sokaságot, odajött hozzám és rögtön nekem esett, szerencsére mások nem hallották: hogyan írhatom azt, hogy az apám utál engem?

Válaszolni – ha tudtam volna – sem válaszolhattam, mert mások is odajöttek, beszélni akartak Magával. Utólag be kell látnom: igaza van. Maga jobban ismeri az apámat, mint akárki más, Magának érdek nélkül nyilatkozott meg rólam. De ha szeretett is, nemigen adta tanújelét, én nem sokat vettem ebből észre.

Hogy a nagymamám miatt nem mert közeledni hozzám?

Lehet.

Kedves Úrfi, itt most, ebben az írásban több olyan dolgot is közöltem, amelyek, ha megjelennek, csíphetik egyesek szemét. Túl személyesek. Néhány durva kirohanással megbántanék pár embert. Magára bízom, hogy kihagyja-e vagy átírja őket. A legjobb, ha úgy ahogy vannak, kihúzza valamennyit. Arra a rövid időre, ami hátravan még az életemből, senkivel sem érdemes haragban lennem.

Kedves Úrfi, öleli igaz barátja,

Csinszka

(Folytatjuk)

BALOGH ROBERT

Az egésznek

Ha ingujjra vetett kiskabátban,
a város egynemű éjjel-nappalában,
magába hurkolódó, szürkés utakon,
az utcalámpák ritmikus unalmában,
a nyalókaformára csonkított fák
tűzfalra simuló árnyékában,
hazafelé tart a végtelen városi éjszakában,
elnémul minden tétova vagy mert ha...

Elücsörög a park szélén egy padon,
elnézeget egy földből előbújó csigát,
felvisít egy sziréna pár utcányira,
a parkoló autó alá menyét szalad,
a kuka körül róka vagy macska lapul,
valahol hátul, valami halkán nyüszít,
denevér vadássza az éjjelilepkét,
alszik a város és alszik a hegy...

Ha újra elindul, a kaptatón hazafelé,
összefirkált kerítések, házfalak között,
sárgás lámpafényben felfelé tekint,
kis utcákon visszhangzó léptekkel halad,
mint egy kopottas nyárvégi bogár,
mint egy szagot kereső elköszált kutya,
mint egy megszületőben lévő gondolat,
ami majd mégis valami értelmet ad...

BABICS IMRE

Epigrammák

Bestia bőven van már, csak nem szőke: közöttük
nincs kese. – *Majd lesz* – az Éj szól gonoszul, – *van időm*.

Van, ki szabad prédája a nemtelen indulatoknak
(bölc s irodalmi körök), tűrnie kell, teszi, kész.

Túl sok az emberi test: több osztódásra a Lélek
képtelen; égi erők nélküli massa zajong.

Romlott gének; e bolygón még meg nem születettek
kínjaival kutató számol-e? ...Persze, nem itt
(nem úgy).

Mindig a legjobbak hagyják a foguk csatatéren,
s dörzsöli más a kezét, mert neki minden a vér.

Marsig – meglehet – eljut az emberi bűn, de tovább nem
engedi úr hidegét létrehozó ragyogás.

növénymenhely

anyám adventi halála az egész üdvtörténetet egyetlen pontba sűrítette. egyetlen dérfehér pontba. nincs mit be nem vonna. minden reggel kimegyek, hálóruhában megcsapatni magam az engesztelő faggal. a világ istentől nem elszakadt, belőle szüntelen felszakad, anyám már magában tartva

többen voltunk, mert kevesebben emberek, de az egész platánsor vonult velünk, az áttelelő madarak vonulókká váltak, a vonulók átteleltek, ami a két pólus között van, azt hívjuk testnek, s mostantól érzem, a temető testem agglomerációs övezete, miért is lenne kevesebb az ég lombok nélkül, kiért is lennék én kevesebb, hogy a lát-hatatlan több legyen?

év estéjén még a terasz is túl zártnak tűnt, fulladozva mentem a kertbe, az ég felé suttogtam többször, jó utat mamácska, jó utat mamácska, nem csak az év, az ég is új már neked, arcomon csillagai folynak le

leghamarabb a liliomok hervadtak el a koszorúban, három nap múlva már barnás-vizenyősre fagytak, meglehet minden liliom vízi liliom, kistestvérem csupa fehér liliomos koszorúja, a rózsák tartották magukat, leginkább a vörös rózsák, azokban hosszú ideig nem tett kárt a fagy, lehet ez még anyám testéből fakadt mikroklíma, a szirmoknak adott turgor, növénymenhely, sub rosa-specie maternitatis, a koszorúkat kistestvéremhez bíztuk, az enyém fehér rózsákból, és a szélén liliomokból köttette, az ártatlanság mindig vélelem marad, a test növényi inflálódása nem tagadja, meghaladja a feltámadást

ma először álmodtam anyámmal, eddig csak felrianásaim voltak, rám törő szorongás. de túl a hold és vénusz együtt állásán, azt álmodtam, hogy sokkal jobban van, hosszú beszélgetést tudok vele folytatni, a haja elől tupírozva, hátul felkontyolva, felöltözve, mintha menne templomba. de egy új, általam ismeretlen gondozója van, aki amúgy szerintem nem túl jó. miközben azon gondolkodom, miért küldtük el akkor a régi gondozóit, és érzem, van valami, ami mögé nem tudok kerülni, csak beszédkény-szerből mondom neki, lehet, mama azért vagy jobban, mert új gondozód van. mire a mama elkezd zokogni: hogy lennének követőid, mikor magad sem tudod ki vagy? én már az öntudatlanságig vagyok önmagam. a csend, amit isten először vesz magához. sokszor tud először venni. hiába nyúlsz egyszerre vele a tálba. mikor engem vett először magához, gregorián csend lett. tonzúrázatlan unisolo mystica, kezem kezébe mártva. nevezheted ezt árulásnak? elég a tenger lábmosságának.

BOZÓK FERENC

Házunk a szélben

Figyeld: Miként repeszi szét a szél,
a testtelen vihar tömör lakunk.
Nézd: fáradékony, sápadt kőporunk
repül, miként a pille hópehely.

A testtelen nem unja el soha.
Lebontja mind a büszke testeket.
A test ledől. Tudom. Miért hiszem,
hogyan mégis él tovább a testtelen?

Fecskétlen házunk

Gyáztéglákból rakva a házunk,
bárat-mérnök keretezte,
könnyű szívű víg, puha fecske
nem röpken most az eresze.

Elhaltunk lassan mi belőle,
és házunk vált elevenné,
régmúlt énünk úgy beleépült
mint Kőműves Kelemenné.

SARUSI MIHÁLY

...Ide, s tova

POMERIUMI JEGYZETEK VI.

Pomeriumi?
Almádiban kelt.
Költ.
Glosszák? Nem inkább...
Karcolatok?
Járj utána.
Már ha megéri.

Fiatal írók (...ide, s tova) *Csabáról Veszprémbe, meg vissza*

Fiatalon a magyar világba és a magyar irodalomba szerelmesedtünk bele – ez kötött össze bennünket a legerősebben. S ahogy másoknál is, nálunk nem különben mindhalálilig tart ez az első szerelem.

Kitart.

A barátság is.

A fia Indiába indul, s onnan jön vissza, hogy most a Humboldt egyetemen rágódjon ugyanazon. Gyerekkori jó barátom a spanyol világba szeretett bele – s lett belőle az újlatin világ mindentudó XXI. század eleji magyarja. Amaz indológusként idehaza ma a legkiválóbb tudós elme?...

Elemér, felföldiként...

Regényeivel, bődületes színjátékával...

Mármint Balogh Elemér – akit 2024 utolsóelőtti napján temettünk Veszprém-ben.

A fiam mondja, hogy szóba kerülnek úszóbajnokaink. Veszprémiek, természetesen. Olimpiai, világ-, Európa-bajnokok.

– Mennyi tehetség van itt!

Hogyne, Veszprém-ben.

Meglep. Mert hogy én még mindig csabai vagyok. Veszprém-ben, Almádiban.

Mi több, iratosi.

Világ-bajnok úszóink hátteréről nem tudok, csak annyit: Rasovszky veszprémi, de Betlehem szombathelyi, Sárkány meg pesti. A világverő kézilabda-csapatunk játékosai közt jó, ha egy-kettő magyar – veszprémi tán egy sem.

– Hajrá Veszprém!
... Építők – még pontosabban.
Veszprém.
Mitől jobb Veszprém, mint Csaba?
Mármint Békéscsaba.
Semmitől.

Amitől mégis – ha nem is több, de... szerencsésebb? –, gyönyörű fekvése. Csonka-Magyarország tán leginkább hegyi, azaz a Kárpát-medence elcsatolt hegyvidéki városaira leginkább hasonlítható települése. Ami magában mégiscsak kevés – ha többen, főleg Erdélyből, emiatt vonzódnak is ide. A Délvidékről szintúgy páran.

Egyeteme; (minapi) kutatóintézetei; Bakonya, Balatonja. Pest-Buda viszonylagos közelsége (sőt, Osztrákországé). (Egy szaladás mindkettő.) (Egy ugrás a Felföld, de a Délvidék napnyugati fele is az Adriáig.)

Is-is.

Alakul, mert együtt már valóban...

Az irodalom – már megint – eligazít.

Nemzedékemet illetően.

Az összehasonlítás lehetősége. Mert hogy így – úgy – alakult: felnőtt életem két város közt oszlott (oszlik) meg. Jó félszáz éve Csaba és Veszprém között mozogva. Mindkét megyeszékhely kistájnál nagyobb, nagytájnál kisebb terület (gazdasági, művelődési, közigazgatási, közlekedési, kereskedelmi, ipari, oktatási, egészségügyi, katonai, pénzügyi, művészeti...) szíveként.

A hetvenes években mindkét helyen tagja voltam a fiatal írók körének. Itt élve, ott is. Meg fordítva.

Mit lehetett tenni?

Szóval, hogy veszprémiek Csabára, csabaiak Veszprémben...

Volt rá példa.

Tudott róla a belügy – utóbb jöttem rá, hogy suttyomban, előttünk elhallgatva III/III-nak hívták őket –, jelentett is rólunk 1975 táján Veszprémből egy csabai spion. Könyvtárosnak adta ki magát, jó havernak, csak hogy bedőlj neki. Mint jó harminc évvel később Pesten a honi titkosrendőrség levéltárában olvasod sorait, földadarát teljesítve lelkesen számolt be rólunk, Veszprémben élő csabai – békésvármegyei – értelmiségiekről. Szerénységünkről is. Példának okáért hogy a Veszprémi Irka nevezetű kiadványunkban az általuk jól ismert Kurtucz, aki itt Sarusinak adja ki magát, túl hangosan hangoztatja, mennyire odáig van a szabadságért. Úgy általában a szabadságért. Csak nem azért, mert hiányát érzi? Több, mint gyanús, aki.

Hogy ne mondjuk.

Oda ne szaladjunk.

Satöbbi.

Szokoly veszprémi. Patka győri. Botár erdélyi. Sarusi alföldi. Géczi alföldi. Balogh felföldi. Ircsik bakonyi. A később jöttek közül erdélyi Tömöri, délalföldi Fenyvesi. Stb.

Veszprémi?

Csabán? Kőváry csabai. Sarusi helybéli (erdélyi elágazással). Endrődi Szabó vi-harsarki. Újházy Észak-Bácskából. Majd a később ideérkezők közül Banner erdélyi. Hatvani Kecskemétről. Grecsó Szegvárról. Kiss a szomszédból, Gyuláról. Rott Baranyából. Szokolay alföldi, a közelből. (Hogy utóbbi közénk való lett volna, túlzás; a rendszerváltozás előtt más jelentett rólunk – ő máshol, másokról.) (Rólunk is Kántor, Szarvasról.) (Az efféléből Veszprémbe is jutott.)

(Ahány fiatal írók köre, annyi „tégla”?)

(Érdekes, az országos sajtóban több csabai „kulturális” besúgót is néven neveztek már, hasonló veszprémiről nem tudok. Valamiért védik őket?)

(1990 után Veszprémbe a balliberális vezetés és holdudvara lelkesen ölelte keblére a Brazíliából hazatérő Kutasi Kovács Lajost, aki nyilas újságíróból lett a kommunista elhárítás nyugati ügynöke. A kádári években odaadón jelentett száműzésben élő íróinkról. Őt leleplezték, a rólunk jelentő veszprémiekről egy hang sem.)

Hogy többen ide-oda mozogjunk. Endrődi föltűnjön Veszprémbe (meg Pesten is). Sarusit nem odaegye a...? Géczi meg Csabára ruccan.

Szóval hogy. Néhányan itt is, ott is föltűnjünk a KISZ által kezdeményezett – nyilván a párt által kitalált, ifjúkommunistáink mozgatta, a titkosrendőrség által ellenőrzött, sőt, valójában kézben tartott – mozgalomban. FIJAK (JAK), FAK... – Pesten, országosan megyénként. Fiatal Alkotók Köre. S mivel ti mozgásban voltatok, mindkét helyen szerepeltetek. A fiatal helybéli írók, költők közös köteteiben is.

De hogy... Veszprémbe több a tehetség?

Több a lehetőség.

Régtől fogvást?

Tudja a rosseb.

Hogy jól érezd magad – mindkét helyen. Otthon.

Ha akadt szaglász itt is, ott is.

Kemény fiú? Nemkülönben. Veszprémbe Szokoly, Csabán Endrődi. Hogy ők üssék meg – a legjobban és elsőként – a bokájukat. Meg a náluk jóval csöndesebb Balogh.

Csőndesebb? Igen.

Hogy adott esetben belőle is kitörjön.

Ami miatt a Bakonyból elüldözzék.

Ebben... nem ütöttünk egymásra.

Elemér valóban visszahúzódozó volt nálam. Mégsem esett meg velem az, ami vele, hogy többek előtt kitörjön belőle az őszinte szó. Kommunista sajtónapon, valamikor december elején, hírlapíró muri veszprémi zsugaasztalánál, ahol valaki házárdírozást említ. Mire Elemér váratlanul kitör. Pontosabban megjegyzi, a rá jellemző

kemény hangon: Nálatok, a pártházban sem ártana kevesebb hazardírozás! Valami hasonlót vágott a közismert pártházi besúgó „újságíró” fejéhez. A megyei lap legyöngébb újdondászainak egyike tán még aznap este jelentette pártházi (és megyéb) gazdáinak, mit nem követett el a Napló újság szakszervezeti alapszervezetének a titkára, kulturális rovatunk vezetője! Mit, mit nem.

Röpült Elemér. Még hogy ő, de el kellett hagynia a megyét is. Pesten jó darabig a saját kocsijával taxizva tartotta el drága családját... (Hogy aztán Szolnokon írószövetségi ösztöndíjasként megírja az eddigi legjobb színpadi Csíksomlyói passiót.)

Mi magunk, ha agyonitatott a csabai (Vavra cukrászdából lett) Egri borozó sörkertjében pálinkázás közben a rám állított „újságíró”, sem jött ki a számon hasonló őszinteség. Nem és nem.

Bor befele, titok kifele. Bor bé, ész ki.

Hogy a csudába ne.

(Hol volt már az az idő, amikor – 1965-ben a katonaságtól megszökve kapott fogva tartásomból szabadulva fékezhetetlen örömlökben – öcsémrel alaposan betintáztunk, és hazafelé tartva a csabai rendőrkapitányság mellett elhaladva rugdosni ne kezdjem az ereszcsonát, közben mit nem rikoltozzam: Ruszkik, haza! Hogy öcsém elrángasson a Körös kishídja felé, most aztán iszkiri. („Nemrég” annak az épületnek a pincesorában verték félholtra az „ellenforradalmárokat” a „forradalmi munkás-paraszt kormány” pufajkásai.)

Iszkiri!

Elemér ’56-ban, pesti egyetemistaként... (...többet kockáztatott.)

Hogy azért.

Veszprém, Csaba. Nagycétény (Nyitra), Kisiratos (Újkígyós).

Ide, oda.

Itt is, ott.

Együtt.

Amennyire lehetett.

A többiekkel: Botárral, Patkával, Kóváryval, Endrődivel, Szokolyval, Géczivel...

Utóbbi mondta egy veszprémi könyvbemutatóján: hátrányba kerül az az író, aki több műfajban alkot. Könnyebb a műtész dolga azzal, aki egyműfajú...

Mi az, hogy.

Két, sőt, több helyt is otthon lévővel pláne mit kezdjenek.

– Skatulya, nyet.

Nyet.

Avagy: Igen.

Igen.

Mit tehattünk...

Túlélni.

Megélni.

Átélni.

Ahogy lehet. (...lehetett.)
Annyira, amennyire.

Jegyeztetted a túlélők egyikeként, a Kr. u. 2025-dik esztendő legelején.
Mondhatni – másként: – Szokolytól Szokolayig. Meg vissza.
Vissza.
...ha nem is mindent.

Idestova.

Suszteráj a Szecselen *avagy álprojekt a köbön?*

Az év cipőfölsőrésze díjat – nem reprezentatív fölmérés alapján – az idei évben ismét Kati néni nyerte! – ismétli naponta többször a ktsz faliújságja helyett működtetett hangosbemondó. Akarja mondani hangszóró. Hangszórón az üzemi hangos híradó. Mert az is van nekik.

Miközben, persze.

A szép cipőfölsőrész-készítő kislány Marcsi kit nem választott, a cipőalsórész-készítő Jocót. Mert a kettő éppen passzol.

– Pászol – mondta, miután kiderült, hogy valóban passzolnak egymáshoz.

Mint alsó a fölsőhöz. Ráadásul. Katyus nem szeretett alul maradni.

Tette, hogy jó neki alul, de azért fölül álmodta magát. Mi több, tudta! Ott a jó igazán. Nyeregben.

– Te vezeted a háztartást – adta ki az ukázt alsórész készítő ifjú mesterünk, és máris nyeregben érezte magát.

Nem úgy Rozó. Azért ahhoz.

Neki is lesz szava.

Jaki... hogy is mondjuk. Kemény gyerek! Valódi Fertő-mellyéki – ahogy ő szokta volt mondani (nyugodjék békében!), túl-a-dunai. Sőt, mosonyi! Mert volt neki egy kis – igen jól álló, a pesti közegben sem föltűnő, sőt, attól különösebben el nem ütő – hanglejtése. Akarja mondani nyelvjárási akármicsodája. Na! Mert Iboly ellenben.

Ne is említsd.

– Ő meg pesti, természetesen.

Piha. „Pest”. Jó, hogy nem „Gyömrő”.

Budai, a lelkem. Ősi óbudai cipész – akarja mondani suszter – (ne izélj, szóval lábbeligyártó-ipari) iparos család hölgyleszármazottja.

„Vezetni”... Hógyisne! Évice nem vezet, irányít. A kettő nagyon nem ugyanaz.

Szereti átadni másnak a kormányrudat. (...kereket.)

– A kereket igen, a rudat nem, azt nem ereszti!

Hadd el.

Az istennek sem.

Új (szak)szervezetet alapít, hogy annak a vezetője lehessen. Azzal lép az országos porondra.

30 év múlva? Minden (szakmai) (sőt, cipészeti) szervezetnek a vezetőségében. Az őt (és kaptafa-szintársulatát) ellenőrzőben is. Az őt (meg csapatát) támogató alapítványban szintúgy. A kitüntetési bizottmányban valóban.

Ha nem lehet ott (mindenütt azért), (szesztelen) szesztestvéreit ülteti oda. (Be.) Hogy mindenütt ott legyen.

Élettársát hogy a csudába ne! Nemkülönben. Ahogy a fiát, leányát úgyszólván. Menyét, vejét. Ez, az. Minden! De minden. Jöhetnek a dédunokák.

Lassan az egész ország (szakművészeti, mert hogy cipőépítészeti, csukaidomító, csidmaköltő, saruzenésítő, bakancsfőstő, bocskormívészeti élete) tőle – és jobbágyitul – függ.

– Akkék nekünk!

Az a.

A.

Do-re-mi-fá-szó-lá-ti-dó!

Susztér a kaptafánál.

Nem vagy te egy kicsit...

Mi? Mi, könyörgöm, ki!?

És már a legszívesebben elvitetné az illető kontárt. Mert aki neki ellentmond, csakis balfék lehet. Hozzá-nem-értő.

Hozzá nem, de. Amúgy igen! Ajaj, de még mennyire.

Az év cipőfölsőrésze legjobbjá díját – nem reprezentatív fölmérés alapján – az idén ismét Nelli néni nyerte!

– Mer hogy mögkérdöztétök az onokáját (a jáccótársival), oszt passz!

Gyüvőre újfönt: *Az év cipőfölsőrésze földíjat – nem reprezentatív fölmérés alapján – az idei évben ismét Matildka nyerte.*

Már megint.

No, igen. Akinek ennyi esze van!

Nem csak cipője.

Fölsőrésze.

Satöbbije!

Legközelebb azért... majd kitanál valami újat.

Újabb csalafintaságot.

Mert – mondanunk sem kell – időközben a ktsz-t fölszámolták.

Beütött a kapitalizmus, a szövetkezetet széthordták – hogyné, Rebeka közvetítésével – egy napkeleti (majd onnét napnyugati) (majd megint tovább... az Ég tudja merre tartó, honnét hova futó) cég vágta zsebre az egész kulipintyót.

A munkások – „munkások”, amikor szövetkezeti tagok – mehettek. A négy égtáj iránt.

Ki erre, ki.

Bori nem hagyta magát. Mert nekiállt... megszervezni...

Ha kitalálsz, most épp miben mesterkedik, legközelebb téged hozunk ki az év legjobb... akármijének.

Mert aki.

Ha nem mén a cipőfölsőkészítő ipar, hát... lovat vált.

Jól mondd, ló! Az olyan menő. Ebben a.

Lú vagy nem lú.

Ám ha azt mondd neki, hogy Na, mi van suszterkám? Nem felejt. Többé nem állsz meg a lábodon. Mindenholnan kigolyóz. Telehazudja rólad a világot.

Még hogy ő, a fölsőrészkészítő mesteriparos, „suszter” lenne?! Csukaművész lé-tire.

Az hiányzana.

Jó, hogy nem Csoszogi, az öreg cipész...

Az év... *legjobbja*! Ez nem rossz. Érdemes továbbfejleszteni. Kiterjeszteni.

A teljes valódra.

Való vagy nem való?

Neked igen, nekem...

Ami a fő baj: *tudja*, hogy *tudom*: csak középszerű, egy kaptafára dolgozó (igaz, a kaptafát időnként más színűre festő) mester. S nem nagy, mint remélte volna – és súlyolja, mindhalálig. Verje belétek. Mint egykor öregapja a faszöget.

Vezetni, anélkül, minek az egész? (Orrodnál fogva?)

Ha nem? Annál rosszabb – neked.

– Nektők.

...ha ez köll.

Ám lögyön.

Mert még hogy egy kaptafára való... De...

A cég már rég befuccsolt, sem híre, sem hamva. Ál az egész. Álcég, álvezetőséggel, álfőnökkel, áltagsággal. De úgy kell tenni, mintha valóság lenne. Vóna! Mert különben... ugrik a buli.

– A bugi!

Ja, ja, nagyon ja.

Ám hogy kicsit félretette magát, mert hogy kezdte meghaladni a 85-öt, álvállalkozása álvezetése álfőnöksége helyére új álember kellett. Aki követi – hűen, hűségesen, ellentmondás nélkül.

Még hogy ellentmondana... Az tenné be neki a kaput. Azt a fölsőrészkészítőt. Alsőrészkészítő ura persze már túl van mindenen, neki kell állnia a sarat. Sőt, a pertlihúzást.

Ez is a fölsőrészkészítő ipar egyik hungaricuma. A pertlihúzás! Ugyanis csak nálunk, Hungáriában. Dívik, legalábbis önáluk. Ottan. Mert hogy a cipő összeállítása után a fűző kipróbálása jön.

– A tesztelése. Teszt, ha mondom!

Irgum, burgum. Aztán által.

Rá is lelt a dunai lapály félhomályában egy tanyasi származék budai csávóra. Tehetséges, csöndes, becsületes, igyekvő sat, stb, etc, und so weiter.

– I tak dalse!

Na, jól van.

– Felejts el!

Mert mire nem emlékezteti az álfőnöknét.

Várjál csak! Te sem kapsz legközelebb.

Mit is?

Fölsorolni is képtelenség.

Prémium. Jutalom. Útiköltség-kiegészítés. Benzinpénz. Tizennegyedik havi. Rezipiótlás. Végkielégítés (évente?). ...pótlék. Jutalék. Osztalék. Bum-bum.

Valami csak-csak.

Csak...

– A nyanyicskát hol hagytad?

Mondhatni, az ez évi főszuszer a tavalyi.

Két tikom tavali, három harmad évi... – mert hogy népi a lelkem, népi. Ottan, ottan fölön. Szinte a Föllegvár alatt valamivel.

... „Kátéesz”? Megáll az eszem. Hol élsz te? Miről beszélsz?! Amikor a nagyüzem, a nagyipar, mi több, valamely világ cég diktálja már az iramot. Mi több.

Mint hallani, tegnap este váltott. Már a világ királyi házainak suszterájaként működő Honolulu Ltd. csonkahoni vezére. Hogy álmai betetőzéseként maholnap – jobb mint lesz holnap, mint lett volna tegnap – Földgolyónk az évi legjobbjaként hirdethesse magát. Persze, hogy persze: ...*nem reprezentatív fölmérésünk szerint...*

Ahol ő mér, ott hiba nem lehet.

Abban a világért sem.

Az egykor általa alapított dolgozói érdekvédelmi szervezet már rég megadta magát. Legalábbis látszat szerint. Mert nem működik. Ám tüntetéssel ijesztgetni... meghagyja magnak. Ahogy altatja a nemzeti cipőgyáros páholyt is, amelyet a tőkés világ újrateremtése kapcsán hamar a markába vett. Hogy a többi álmicsodáról ne beszéljünk. (Mondhatni, kár – *nem reprezentatív fölmérésünk alapján* – tovább böcs-mérelni őket.)

„Suszteráj”, fölsőrészkesztő”...? Tilos szavak immár az Erzsóktok által irányított világprojektban. Kommunikációs directora meg na ki, ki lenne, ha nem...

Na, ki?

Holnapig újragondolja.

...gombolja? Sosem fogja.

„Csukát, gombolni?!”

Jó, hogy nem a faszeggel jössz. Csirizzel. Kaptafával.

De; a kaptafát ne emlegesd előtte. Félreérti.

Félre.

Ha megéli a holnapot, új projektba vág. Álvilágcége az alap. Rég nem a...

Ne is emlegesd.

Ki ne ejtsd! (...)

Rég a Szecsel-szigetekre van átjegyezve.

Ál-ál.

Ál.

Csak az álla ne borostásodna...

– Várjál csak, ezt megkeserülöd!

Meg. Meg.

Zsofa, Zsofa.

...nem repr...

Igazad van, Seychelle az a Szecsel.

Mit lehet tenni.

Semmit.

– Sőt, offshore.

Uf.

Szögedében Szecsöl.

Ányingen Szácsel.

Már ha.

Ha.

Fodor uccája: Körmendié?

mondhatni: Körmendi berki fodra

Írom a Zarándok Fényírda című vagabundkorzóban valamikor az előző évezred utolsó esztendeiben. Nem tagadom, Lajos – hogyne, Körmendi – igazít el ebben a nagykun kisvilágban. Mutat rá.

Beregől (ungon-) berken – karcagi Berek feredőjén át – Szentpérvárig; képre kép!

Ha lépre (azaz olajra) lépsz.

Ami... maga a berki botrány. Vala.

Korvin Ottó, Ságvári Endre, Néphadsereg, Munkásör, Kun Béla, Rajk László, Nagy László, Veres Peter, Radnóti Miklós, Móricz Zsigmond, Váci Mihály, meg persze – amúgyan – Nád és Gerle ucca (némelykor út) a nem túl kies Karcag berki feredőjének falujában, Berekfürdőn a mindenható helybeli önkormányzat jóvoltából (a mi Urunk Jézus Krisztus 1996. évében).

Nem gondolom, hogy máshonnan fújna a szél, mert a bolsijárás végét (meglehet, túl korán) jelző újabb első magyar kormány alatt is ezek a nevek éktelenkedtek eme nagykún uccasarkokon!

Egy szó mint száz, jól összekutyulták! (Azok, akik.)

Ennyi jó magyar név közé annyi semmilyet (hogy ne mondjam... rég az uccanév-tábla-szemétdombra valót) biggyeszteni eme uccák-utak-terek élére!

Jellemző, (a túlfelőli) Szálasi mellé – elsőre – szinte nem jut az ember eszébe hasonló név; na, jó, némi töprengés után ideróhatjuk: Beregfy... (Oszkár?)... (Nem Oszkár, Károly...) Persze ha majd' fél évszázadon át ők az urak Szent-Magyarországon (melyből a maguk német bábállamát hozták létre – ahogy a komcsik a szovjet segítségével a magukét, ők a nációkkal amannak a párját), bizonyára több jutna most, buktukkal, eszünkbe.

– Kommunista vezetése van a falunak?

Az emberek a képviselőtestület érdeklődésére – mint másutt is szerte e kis hazában – azt válaszolták: szó sincs róla, de miért változtassák meg, ez a nevük (uccáiknak)!

Ha egyszer megszokták.

Mint a szomszédos Békésben a jó gerlaiak a főterük Marxra keresztelését (Gerla szívében a kifosztott s már teljesen lelakott, az ezredfordulón összedülőfélben lévő, Ybl Miklós által tervezett, másfélszázados Wenckheim-kastély áll... még egy darabig).

Ej, ej, drága jó „balliberális” elvtársak!

(Nem sejtethetjük, legfőnnebb biztosak lehetünk benne, mit szólnának eme urak – fordulóján évezredünknek –, ha falujukban 1944 után megmarad a Mussolini út, nemkülönben a Hitler tér, pláne a nem is fasiszta Horthy Miklós uccája, s 2000 táján is így virít a táblákon; hogy tudjuk, hol élünk, s ha egyszer ez a nevük!)

Mire föl úgy harminc magyar esztendő múltán hogy nem áll a karcagberki ucca-helyzet! Jól, nagyon. Mert az emlegetett rusnya uccanevek a múlt kódéba veszttek, átadván helyüket érdemeseknek. Ám gyakran nálunk időző (írótabori) íróbarátaink hangadója arra gondolt, meg kéne változtatni a Fodor József uccának... nem a nevét, hanem hordozójának a kilétét, milétét. Mert hogy ez az egy ősbolsevik név maradt meg a régiékből.

Hála legyen Istennek, mondhatnók – de, lám, nem mindenki mondja. Mert hogy a névadó nem a híres, Külső-Szolnok-Jász-Nagykún megyeszerte ismert orvos, nem is az országos tekintélyre vergődő, Kossuth-díjas költő, hanem „egyszerű” helybéli ember, aki megjárta a nagy szovjet háborúk egyikét vöröskatonaként. Emiatt lett érdemes ucca névadójának (keresztapa-) szerepére a megboldogult „proletár-

diktatúra” államának helybéli képviselői szemében. Hogy ma... Kínossá váljék? Már annak. Akinek.

Maradjon a Fodor J. ucca Fodor J. ucca, csak épp másra ruházza a község e közterületet! – javasolták az írók. Arra a költőre, aki kommunista mivolta (kivolta) ellenére azért 1956-ban a forradalmat pártoló költeményt tett közzé – tehát „elfogadhatóbb”. Mondhatni.

Nem mondjuk. Hogy miért, ne bolygassuk. Felejtsük el a kommunista szovjet-magyar vöröskatonát (mást ne említsünk, a Svejks-író Hašek mester is elkövette ugyanezt a ballépést, mégsem emiatt tartjuk meg őt emlékezetünkben, mert tett valami mást is valamennyiünk kezébe), de – szerintünk – ugyanígy a Kádár-rendszert hűségesen szolgáló költőt is. Fátyol rá, mi (?) rosszat, s mi (?) jót követek el. Ellenben nincs ucca Berekben a település minden jel szerint legjelentősebb valaha volt lakója, a nagykun kisvilág nagyszerű írója-költője-újdondásza, a Kunság, az Alföld és egész Magyarhon szerelmese, Körmendi Lajos tiszteletére elnevezve.

Szóval hogy... inkább: Körmendi ucca! Körmendi Lajos uccája.

...Hogy akkor át kell igazítani az ott lakókra, ott működőkre vonatkozó hivatalos iratokat?!

Ha nem futja, hát nem futja. Maradjon, hivatalosan, Fodor ucca! De mi nevezzük a továbbiakban – ahol lehet! – Körmendi uccájának. A többit... az idő majd csak megoldja valahogyan.

(Avagy mégsem?)

„Fodor uccája: Körmendié”? Egész Berekfürdő Lajos barátunké. Ahogy Lajos meg az ittenieké. (Meg a miénk...)
Körmendi berki fodra?

DEBRECZENY GYÖRGY

ápoló úr maga mindig viccöl

M. Ignác pszichiátriai beteg 1974-ben a Munkaterápiás Intézetben

mindig csak viccelek
piros almafánál
ezüstös halfejek

gombolom sliccemet
de sajnós cipzáros
de sajnós cipzáros

az én barátom

barátom a szél
haza akar fújni engem
amikor könyvtárba indulok
a déli pályaudvar
első vágánya mellett
mindenáron haza akar fújni engem
vissza a könyvem mellé
amit pedig olvashatnék
a metrón üldögélve is
de hát úgy látszik
nem szereti az én barátom
ha a könyvtáros
a könyvtárban tartózkodik

az a vékony fonál

Kalász István nyomán

igen mondtam vékony fonál tartja
a harangszót és itt ezt az utcát
megtanultam gyalog menni
nem maga az első aki fél önmagától
mióta felegyenesedett
gyorsan kell az orvoshoz eljutnom
hogy meghallgassam a panaszát
igen mondtam fekete tócsák
és fekete macskák
vékony fekete fonál tartja a harangszót
nagyon vékony fekete fonál
megtanultam a haranglábíig gyalog menni
igen mondtam a vastraverznek
nyers kövek között a hideg falban állok
visszajöttem szülővárosomba
hogy újra elmehessek
az ünnepre a várbörtönbe vihessek
rántott aranyhalat a szőlőbe rókát
sietnem kell hogy meghallgathassam
mindenki panaszát a panasznapon
fekete tócsában halásznak fekete macskák
ja igen ez a harangszó és ez itt az utca
jaj valaki felegyenesedett
igen mondtam még kitartunk
és megvásároljuk azt a mosószeret
abban a szaküzletben
ott szemben az orvosi rendelővel
igen mondta a harangszó
az a vékony fekete fonál
igen az most szakad el

Eljön az ősz

G É C Z I J Á N O S N Y O M Á N

eljön az ősz a szövegekbe
köröznek és hullnak a levelek
leszáll hozzánk a költemény angyala
mindig más hangon beszél
gyere ballagjunk a népdalba
mondja
a népballadába lóg a lába
ennek a szajha versnek is
hasznos és haszontalan
sárga barna és vörös mosolyával az ősz
meglát s torkodon ragad

nincs ásó amely el tudná temetni
egyetlen ősz hajszálat
felszállok az autóbuszra
vagy a költemény angyalához
mindegy csak történjen valami
egy szó árnyékába állok
a kisvadász hajtó rőt ragadozót
falvédő motívumává oldja az emlékezés
a csodaszarvas elindul a népballadába
a postapalotába
de a sarkon megtorpan és felágaskodik
látja hogy sárga barna és vörös
mosolyával eljön az ősz
a rozsdás szövegekbe és a szövegekbe
eljön és torkomon ragad
mindig más hangon beszél a költemény angyala

Énekeljetek csak

C S O Ó R I S Á N D O R N Y O M Á N

csak heverésztek és tollászkodtok az ágyban
a legújabb próféták üzengetnek
a szétrugdalt szivárvány roncsai közül

régi tévhitek helyett újabb tévhit
mindegyik hajszaunkra jut egy angyal
rohadó férfimájak a talponállók körzetében
roncs autók közt tangóznak a kurvák
mintha a halál megbízottai volnának
hisz itt mindenki vár a megváltásra
s ha másutt nem hát a fehér lapokon

messziről bárányok bégetése
nem kellenek már a kárhozatnak sem
az üres ház fölött üres az ég
szólítsatok meg engem a magam nyelvén
élek még?
mi lesz ha rögtön meghalok?
lekapcsolom a villanyt hadd legyenek magam
ott ahol a versek kujtorognak
zsoltárt éneklő szátok elpudvásodott
énekeljétek csak tovább a semmit

*

jobb kezem mellett fenséges ronccstelepek
szél fúj homok röpül vigasztalan hazátok felől
mártírok a Mártírok úti kirakatok tükreiben
shakespeare-i lángok a lányszobákban
a szélben tengert hallottam közeledni
de csak a főnyomócső tört el
a Práter utca felső szakaszán
és most nekem elég is ennyi
miféle bűnbe keveredtem
a fejem alatt mintha hant volna a párna

motorfűrész ordít a fákat mind kivágják
hosszú jegenyék hiánya közé szorultam
anyám sohase tudta merre járok
sárga templomok sörgyarak kórházak között
az élők sörözgetnek megváltásra várva
forog a nyár forog barátom ideje elszédülni
de jöttök kóvályogtok szemben az utcán
és egyre kevesebb út vezet haza
megáll a postás és néz aztán megy tovább
aludni volna jó vagy talán felébredni

Vasi rádiótorta és más valós és nyelvi édességek.

ÉDESSÉGNEVEINK NYOMÁBAN

RÁDIÓTORTA, RÁDIÓS SZELET

Először a Vas megyei Csényében hallottam a rádiótortáról. A helyiek elbeszélése szerint azért hívják rádiótortának, mert a receptet a rádióból hallották. Másodszor a Zala megyei Zalasabaron hallottam a rádiós szeletről. Itt egy nagyobb társaságban szóba került, hogy azért rádiószelet, mert az alakja a rádióra emlékeztet. És tudomásuk szerint a szomszédos Somogy és Fejér megyében is így ismerik. Az egyik hozzászóló pedig úgy magyarázta a megnevezés eredetét, hogy diós süteményről lévén szó egy szójáték a név alapja: rádió = rá (a) dió. Utóbbit nyilván tréfának véltem, viszont a rádiótorta ~ rádiós szelet megnevezés nem hagyott nyugodni, nyomozni kezdtem. A kiindulópont tehát az volt, hogy a sütemény nevére három magyarázat is létezik:

rádiós szelet, rádiótorta	rádióból való a recept
	rádiókészüléket formáz a sütemény
	rá dió (szójáték)

A Csényében és Zalasabaron megismert rádiótortának számos további neve van: rádiószelet, rádiótekerccs, rádiósüti, rádiókrémes, rádiótészta. Ennyi rádió- előtagú süteménynév nem lehet véletlen. Nyomoztam tovább.

A rádiósüti egyik receptje így szól: „Puhán omlós sütőporos tészta, sárgabarack lekvárral és roppanós dióhabbal. Tulajdonképpen ez a süti a diós kosárka egyszerűbb változata, mivel a tésztájával nem kell annyit „pepecselni”, csak kinyújtani. Imádom mindkettőt! Az ízviláguk ugyanaz, csak a diós kosárka csinosabb, ez a rádiósüti pedig annyira jópofa. Hasonló formát szoktam készíteni élesztős tésztával is, csak azt már macskaszemnek hívom, mivel az jobban hasonlít egy macskaszemre.” (W1) Tehát van rajta dióhab (= rá a dió, rádió), és macskaszemnek is hívják – erre még visszatérek.

Egy másik recept szerint: „Futtassuk fel az élesztőt a tejben. Morzsoljuk el a lisztet a zsírral, gyúrjuk össze a tojássárgájával, és a felfuttatott élesztővel. Osszuk 3 cipóra, nyújtuk ki, kenjük meg lekvárral, szórjuk meg cukros dióval. Két szélén sodorjuk fel a negyedéig, és kenjük rá a tölteléket. A tölték elkészítéséhez verjünk fel kemény habnak 4 tojásfehérjét, keverjük össze 15 dkg cukorral, 1 csomag vaníliás cukorral, és 15 dkg dióval. A másik 2 cipót is ugyanígy készítsük el, majd kikent tepsiben, egymás mellé téve, előmelegített sütőben, jó közepes tűzön süssük meg.” (W2) Ebben a receptben is van cukros dió, a töltékben további dió (= rá dió).

Takács Szilvia (2012) a süteménynevekről szólván említi a forma, az összetevők, a készítés módja motiváló szerepét, azután ismerteti a személynév tartalmazó és az egyre gyakoribb „elszabadult” fantázianeveket. Ilyenekre gondolok: *jó gyermekek kalácsa, almás pite – ahogy a Nagy szokta, lusta asszony bélese*. Majd hozzáteszi: „A külső hasonlóságra épülő metaforák a magyar süteménynevekben rendkívül gazdag képet mutatnak. A teljesség igénye nélkül: *havas háztető, tátracsúcs, hólabda, nap és éj, zebra, (gesztenyés) alagút, darázs-fészek, máglyarakás, bécsi kokárda, őzgerinc. A gomba, a bomba, a dominó vagy az őszibarack* nevű remek már a formai öncélúság példái, a klasszikus jeltipológia szerint tökéletes ikonok” (Takács 2012: 188).

SOKFÉLE SÜTEMÉNYNEVEK

Takács Szilvia gyűjtéséhez még újabb (pék)süteményneveket is hozzátehetünk – föltehetőleg azért, mert a pékeket és cukrászokat is egyre inkább megszállja a kommunikációs hevület; én inkább a jó (pék)süteményre szavaznék, és nem a marketing által kiagyalt, nem egyszer erőszakolt és megjegyezhetetlen nevekre. Hol vannak már az egyszerű péksüteménynevek: kifli, zsömlé, kalács, perec, lepény, stangli, pogácsa, fánk...? Böngésztem a (pék)süteményneveket, és én is úgy találtam, hogy a metaforikus megnevezések vezetnek. A külső hasonlóságon (metaforán) alapuló süteménynevek egy része a mértani alakzatokat követi: (almás) háromszög, (tepertős) hatszög, (napraforgómagos) rombusz, (diós) kocka. Mire hasonlíthat még a sütemény? Lehet buci (azaz kis buc, kis púp, dudor, innen van a bucka), négerke, golyó (almás golyók), batyu, bugyor, pongyola (alma pongyolában), puffancs, táska (túrós vagy virslis táska), párna (meggyes párna), csiga (fahéjas, kakaós csiga), tekercs (dupla kakaós tekercs), esetleg őzgerinc, kehely, pohár, avagy egyszerűen rúd (gesztenyés rúd).

TEKERGE, MADÁRTEJ, VÖRÖSMARTY-CSEMEGE

Egy adat szerint a kakaós csiga Gödről származik. 1908. január 10-én Pösch Mór cukrászmester 33. születésnapja alkalmából barátainak készítette el először, eredeti nevén pedig csokoládés tekergének hívták. Milyen szép lenne felújítani ezt a nevet. A hókifli – szinte látjuk – a hóra emlékeztet. A madártej a madárra? Nem, itt inkább fantázianévről van szó... A madártej nyelvtanilag jelentéssűrítő szóösszetétel, ami arra utal, hogy bonyolultabb a viszony, mint a madár és a tej kapcsolata, tehát nem (!) madárból készült tejről van szó. Esetleg olyan édességről, amely úgy néz ki, mintha az ízesített tej tetején apró kis fehér madarak (persze inkább szigetek) úszkálnának? Nem valószínű. Inkább valamilyen más nyelvből származó átvételről lehet szó, amelynek eredete az idők során elhomályosult. Egyesek kinyomozták, hogy az elnevezés a latin lac gallinaceum (tyúktej) kifejezésből ered, a szó pedig az annak forrásául szolgáló ógörög (ορνιθων γάλα ~ ornithón gala: madarak teje) kifejezésre megy vissza. Ez a több ókori szerzőnél előforduló kifejezés olyan ritka finomságot jelent, mely csak a nemlétező, elképzelhetetlen finom ételekkel, mint pl. a madarak teje, hasonlítható össze. Tehát a kifejezés eredetileg óeurópai, vagy legalább görög-római

hagyományból fakadó képzeletbeli ételt jelölt, vagyis fantázianév, ez pedig vándorkifejezésként útra kelt. A madártej megnevezés sok országban felbukkan és sokféle édességet jelent. Ami nálunk tejes desszert, az máshol tojáshabos szelet csokoládéval bevonva. És vannak, akik elfordultak a görög-római hagyománytól. Angolul ezt az édességet – nyilván immár alakja nyomán – úszó szigetnek (floating island) hívják. A lengyeleknel állítólag zupa nic, azaz semmилeves a neve.

A süteménynevek között igen gazdag a fantázianevek csoportja is, és a fantáziának – úgy látszik – semmi sem szab határt: A Mikulás sapkája, Ági-szelet, arab csók, álomtorta, Ady-szelet. Emlékszem, még gimnazista voltam, és a Velencei-tónál hozzájutottam a Vörösmarty-csemegéhez. Nagy nemzeti költőnkhez méltatlannak éreztem, hogy nevét egyszerűen süteménynévvé alacsonyítják. A Vörösmarty-csemege csomagolópapírját ráragasztottam a magyarfüzetemre. Csak most tudtam meg, hogy a Vörösmarty-csemegének nagy kultúr- vagy még inkább gasztrotörténete van. A Vörösmarty-csemegét Karsay Ferenc cukrászmester (1896–1971) alkotta meg az 1940-es évek első felében. A mester Kápolnásnyéken született, a cukrászszakmát a fővárosban tanulta. 1924-ben üzletet nyitott Kápolnásnyéken, egy fióküzletet működtetett Gárdonyban. Külföldi tanulmányútja során sok különleges receptúrát megismert, a párizsi krémet ő hozta be az országba. Ennek nyomán született meg a Vörösmartyról elnevezett sütemény is. A cukrászmester így kívánt emléket állítani a Nyéken (akkori nevén: Pusztanyéken) született nagy költőnknek. Kezdetben a címkén a Vörösmarty-csemege mellett a Karsay-különlegesség felirat is szerepelt. A csemege eredetileg kerek formájú volt, később takarékosági megfontolásból változtatták négyzet alakúra. A körforma kivágásából ugyanis mindig jelentős maradék (hulladék) keletkezett. A sütemény dobos lapokból, párizsi krémből és mogyorós–mandulás pralinékrémből áll, mindezt csokoládéval vonják be. „A sütemény különlegességéhez tartozik, hogy a mogyorót és a mandulát a cukrászmester a saját üzemében pörkölte. A megpörkölt magvakat porcukorral és megfelelő hőmérsékletre melegített kakaóvajjal vegyítve többszörösen áthengerelték, majd habosították, ezzel érve el a praliné kívánt állagát” – ez áll az értéktári pályázat leírásában. Az eredeti recept nincs meg. Karsay mester halála után a nagymama elégette. Ám akadt egy cukrászmester, aki egykor tanulóként készítette az édességet, így rekonstruálni lehetett az egykori süteményt. A Vörösmarty-csemege annyira bevált, hogy már dupla W-vel írott hamisított verziója is megtalálható.

MAGYARORSZÁG TORTÁJA

A magyar süteménynevek új hullámát hozta el a 2007-től minden év augusztus 20-án kiválasztott Magyarország tortája, melyek közül a 2016-os *Az Őrség zöld aranya* részben a hozzávalók (szalafői hagyományos tökmagolaj), részben neve révén kapcsolódik Vas megyéhez. De lássuk – szigorúan névtani, és nem éttani (gasztronómiai) szempontból – a kitüntetett tortaneveket, amelyek az idő előrehaladtával válnak egyszerű megjelölésükből egyre bonyolultabb, összetettebb fantázianevekké: madártej torta, szatmári szilvatorta, pándi meggytorta, szilvagombóc torta, kecskeméti

barackos torta, szabolcsi almás máktorta, milotai mézes grillázstorta, somlói revolúció, pannonhalmi sárgabarack-pálinkás karamelltorta, balatoni habos mogyoró, komáromi kisleány, Boldogasszony csipkéje, Curiositas – kíváncsiság, napraforgó, huncut szilva herceg, spicces füge respektus, 2024-ben pedig: mákvirág. Talán a legizgalmasabb fantáziánév a somlói revolúció. „Feltalálója”, Damniczki Balázs így magyarázata meg a névválasztást: „elmentünk a családdal mozizni, előtte pedig egy étteremben ebédeltünk, ahol somlói galuskát kínáltak desszertnek. Ekkor egy ideje már gondolkoztam azon, hogy valamivel be kéne nevezni Az ország tortájára, és ez az ebéd adta meg a végső lökést: mi lenne, ha rehabilitálnánk a somlói galuskát? Vagyis – tiszteletben tartva az eredeti alapanyagokat – egy torta formájában születne újra ez a klasszikus desszert. Egyébként ez egy meglévő trikolor tortánk továbbfejlesztett verziója is egyben”. (W3) Ki tudja, hogy a jövőben milyen irányt vesznek a fantázianevek?

VISSZA A RÁDIÓTORTÁHOZ: A MEGOLDÁS

Az összes, alakra utaló (pék)süteménynév alátámasztja azt a feltételezést, hogy a rádiótorta is a rádió alakjáról kaphatta a nevét.

A világhálón sokféle receptet találunk a rádiós, rádió- előtagú süteményekre. A recepteket böngészve az egyikben konkrét utalást találtam a megnevezésre: „Valószínűleg pávaszemként láttátok, vagy kóstoltátok a legtöbben ezt a sütit, azonban más fedőneveken is felbukkan, különböző szín- és íz kombinációban. A térszta két oldalról való felcsavarásával két szemet formáz, így nem meglepő, hogy macskaszemként is emlegetik. A legkreatívabb név, amit találtam róla: a rádiós süti. Ezt csak azok érthetik, akiknek a lakásában vagy a nagyszülőknél volt régi, retro, a két szélén nagy csavaros gombbal ellátott rádiója. Imádtam tekergetni, az egyikkel bekapcsoltuk és a hangot szabályoztuk, a másikkal pedig az állomások között csúszkáltunk. Édességek elnevezésénél gyakori az állatnevek használata, de ha belegondolunk a pávának és a macskának sokkal inkább mandula formájú szeme van, nem ilyen kerek, mint a sütinek, így én inkább bagolyszemnek hívnám, ha szigorúan maradunk az állatoknál.” (W4)

A recept írója tehát megadja a választ: a rádiós süti, rádiós szelet, rádiótorta stb. alakja az egykori régi, nagy csavaros gombokkal ellátott rádióra emlékeztet, tehát metaforikus, azaz hasonlóságon alapuló jelentésátvitelről van szó. Valamint további, ugyancsak metaforikus jelentésű megnevezések: a pávaszem és macskaszem. Külön érdekesség, amire nem utal a recept írója, hogy a régi rádióknak volt egy zöldes színű ún. varázsszeme, valójában hangolászjelzője, amely az állomások keresésében segített. Ez a névadás is tehát metaforikus, és a szemiotikai terminológia szerint: ikonikus.

*A tortaszelethez mintaként szolgáló: Philips 63VR típusú elektroncsöves rádiókészülék (1941)
állomáskereső és hangerőszabályozó gombbal, középen pedig hangolásijelzővel
(Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=c70P1FX-TL4>)*

A rádiótorta (Zalasabar, a szerző felvétele, 2024)

A három korábbi magyarázat kialakulása föltehetőleg úgy ment végbe, hogy először megszületett a metaforikus jelentés (a rádió alakjára emlékeztető sütemény > rádiós süti, rádiós torta); majd ezt elfelejtették (valószínűleg azért is, mert eltűntek ezek a régi rádiók). Később magyarázatként kitalálták, hogy a receptet a rádióból hallották (nekem is ezt mondták először); végül tréfás, szójátékos magyarázatot találtak ki: a rádió szót tévesen széttagolva, a szóhatáreltolódás jelenségét gyakorolva úgy értelmezték, hogy olyan sütemény, amelyre diót kell szórni (rá diót). (A szóhatáreltolódás jelenségére lásd: Balázs 2008.)

1. megnevezés: metaforikus jelentésadás	rádiós torta, rádiótorta, rádiós süti, rádiósüti
2. elfelejtett etimológia, utólagos magyarázat: rádióból tanult recept	
3. tréfás magyarázat, téves tagolás, szóhatáreltolódás: rá diót	

A rádiós süti, szelet, rádiótorta igen érdekes névadás, hiszen egy forradalmi technikai eszköz, a rádió alakját veszi alapul. A technikai eszköznek ez a formája azonban mára eltűnt, ezért további magyarázatokat kellett keresni. S hogy nem egyszeri a modern technikának a süteménynevekre gyakorolt hatása, mutatja a háromperces mikró süti megnevezés, és valószínűleg nem sokáig kell várni, hamarosan fel fog bukkani a „nyomtatott süti” (brrr!) vagy éppen a mesterséges intelligencia által gyártott süti, infosüti, techsüti, de itt inkább abbahagyom, nem adok abszurd ötleteket, mert ezek mind megvalósulnak...

IRODALOM:

- Balázs Géza 2008. Szódarabolódsi. Napút, 1: 43—47. http://www.naputononline.hu/naput-kiadvanyok-arhiv/naput_2008/2008_01/043.htm
- Takács Szilvia 2012. Ízleljük meg a süteményneveket! 187—190. In: Balázs Géza—Balázs László—Veszelszki Ágnes szerk.: Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. (Magyar szemiotikai tanulmányok, 27.)
- W1. https://gabicsek.blogspot.com/2018/12/gongyolt-linzer-radio-suti.html?fbclid=IwY2xjawHVO5tleHRuA2FlbQIxMAABHUp38A-mgpAPSnoDoFXlgL-Q-wZiu3A660jpvbhKE1XYf4ZxoDx7yDmVBA_aem_ARbLtO36iyxjMUz9YGL2-g
- W2. <https://mamisuti.blogspot.com/2011/03/radios-szelet.html>
- W3. <https://turizmus.szekesfehervar.hu/ot-eve-lett-a-somloi-revolucio-az-orosz-tortaja-recept-es-beszegeltes-damniczki-balazzsal>
- W4. <https://www.nosalty.hu/ajanlo/pavaszem-macskaszem-radios-suti-kukker-dios-meggyes-kelt-teszta>

A hordó

(I)

Ahol

a Nagyhideghegy első tüsszent,
és egész az Ipolyig folytatja le nyálát,
ott láttam először, hogyan készül.
Kocsánytalan tölgyet hoztak szekéren.
Nagyapám bajuszmozgása mutatta:
mit, miért, hová. Le a kérget, ki az odvát,
szálsírányban felhasítva, ami ép.
Vékonydongájú voltam én is,
úgy tizenkét éves, kétbalkezes városi lélek.
Később láttam, ahogy a szabad ég alatt
szárított dongákat összepásztította, körbe
vágta, befenekelte, végül abroncsot húzott rá.
„Ez üres”, kiáltottam, mikor belestem a lyukon.
„Ne bánd”, mozdult nagyapám ádámcsutkája,
„a hordó egyszer úgyis megtelik.”

(II)

A kádáripari időknek vége.
Elillant évek szőlőhegyén állunk,
köröskörül emlékeink érett fürtjei.
Összeérnek az ízek, élesebbé válik sok apró
részlet. Álmaink visszahulló alkonyívén
mennyi ismerős madár! Hallgat az út,
csak mi beszélünk. *Boldogsága a parafadugónak,*
ha ár sodorja. A levegő résein ki-bejárnak
az egymásra préselődött, régi szavak.
Az élet és a bor idelenn folyik, nem fönt,
a magunk mértékén kívül ácsolt égi karám
szféráiban. Itt vagyunk, és mégis másutt.
Miféle egyezséget kötöttünk a sorssal?!
Belenézünk a lyukba, és azt kérdezzük: „Ez üres?”
„Nem az”, mozdul nagyapám ádámcsutkája ma is.
A hordó egyszer úgyis megtelik.

Az álmok halála

„Meghaltál, vagy meg sem születted,
érdekes ez?”
Ott voltál, vagy nem voltál ott,
mi változott?”
Enyém vagy, vagy soha nem is voltál,
kinek fáj ez?”
Jelet hagytál, vagy sírod is jeltelen lesz,
nem mindegy neked?”

Töprengsz, vajon mit követtél el,
mivel érdemelted ki gyilkos kérdéseim?
Hol rontottad el, miben hibáztál,
és a létezés tátongó rémületében
hány imát rombolt le a káromkodás?

Hidd el, nem élvezem a kínládásodat.
Te már annyiszor megbántottál,
és mégsem mondom azt, hogy rajtam a sor.
Harag és homály sűrűsödik az alkonyatban.
Látom, árnyaid körül forogsz, forgolódsz,
és a Hold is csak pirulákban látogat.

Torkodban érzed a csendet, nyelni sem mersz,
hátha felrobban és próbahalált halsz.
Sok a lelkednek az álmok halála.
Egy teásbögre mögé bújsz hajnalonként,
és lassú prés alatt folynak szét könnyeid.

Sajnálom, nem akartalak megijeszteni.
Aki szeret, az kibírja. Tanulj bizalmat.
Nem kapod vissza a szavakat sem, jól tudod.
Tömény, mérgező oldatban úsznak hazugságaid.
Együtt van, aki elárult, és az is, akit elárultál.

Ne mondj semmit, örvény kavarg benned,
önmagát olvasó vers fut fáradtolaj-szemedben.
Nem a vér köt minket össze, hanem a vágy,
hogy megtanuljunk élni. Egyetlen döntés is elég,
és a világ közepe szépen áthelyeződik.

Most úgy nézel rám, mintha megöltelek volna.
Mintha egy korláton vetnéd át magad,
és a kifeszített pillanatban akaratod ellenére
kell találkoznod egy másik ébrenlét fényköreivel.
Rendben lesz minden, higgy nekem,
bár mit tudok én, amit te nem?

Az élet nem bizonyít, nem cáfol, egyszerűen: van.
Egy kéz barlangi ösztöne megtart a levegőben,
és akkor sem enged el, amikor azt hiszed,
már zuhansz. Most feküdj le, kérlek.
Hunyj le a szemed. Hosszú lesz az éjszaka.

Képzőművészet az emigrációkban

(VÁZLAT)

Az *Emigráció és irodalom? It is over...* című írás¹ leszögezi, hogy befejeződött „a magyar emigráció irodalmának a története” s fölmerülhet a kérdés, hogyan állunk az emigráns képzőművészettel, képzőművészetekkel. Már a róla való gondolkodásnál jelentkezik az irodalom és a vizuális művészetek közti alapvető különbség: a nyelv közvetlen, mindig a magyar közönségnek, a magyarul tudóknak írnak, míg a képzőművészet eszköztára nemzetközi, nem kötődik annyira a magyar kultúrához, mint ahogy a nyelvünk ideköti a bárhol létrejött magyar irodalmat. Ha az emigráns magyar irodalom megszűnt, mi a helyzet az emigráns magyar képzőművészetekkel? Az is megszűnt? Vagy egyes életművekben, bizonyos elmeiben még nyomon követhető, fölismerhető, legalább dokumentálható.

A XIX. század második felében, különösen az 1848-49-es szabadságharc utáni bujdosásban, ha évekre, évtizedekre el-el is tűntek egyes képzőművészek a nagyvilágban, de végül hazajöttek vagy a híruk mégis hazaért. Más a helyzet a XX. században s ott már korszakonként (két világháború és az 1956-os forradalom utáni emigrációs hullámok) változik az emigráns képzőművészek itthoni elfogadottsága, ismertsége, nagyrészt a nemzetközi reputációjuk függvényében.

A világhíressé lett XX. századi magyar származású fotóművészeket a fotóról szóló magyar nyelvű írásokban általában nem tartják emigránsoknak. Sőt, sajátos, a világhírnév teremtette aura képződött körjük, amelynek fontos bizonyítéka az is, hogy az itthon dolgozó, sok esetben náluk nem kevésbé tehetséges fotósokról meg összefoglalóan írnak: akik itthon maradtak. Vagy – kicsit a gyakorlat nyelvére lefordítva az áthallást -, sajnálhatják, hogy nem mentek el, mert éppen emiatt, az itthoni szűkös körülményekben nem válhattak hasonlókká a világhírűekhez.

A képzőművészek esetében is különös a helyzet, hiszen pl. a Bauhausban szerephez jutott képzőművészekről sem az emigráns-létet emlegetik, hanem éppen az eredményeket. A nemzetközileg is legismertebb Moholy-Nagy Lászlónál, művei céduláinál New Yorktól Washingtonig ott van, hogy Magyarországon (vagy pontosabban: Bácsbokodon) született, de semmi több. Victor Vasarelynek Pécsen és Óbudán is lett múzeuma, tehát ő volt a legfontosabb „magyar származású” képzőművész a XX. századból, mivel két múzeuma rajta kívül senkinek sem lehetett. De már ő is éppen a világhírré jutottságból építhetett visszafelé, vagyis itthoni múzeumai létesítését a kinti reputációja segítette. Még ide sorolhatjuk Schöffer Miklóst a Kalocsán létesített múzeumával és Kepes Györgyöt a róla elnevezett egri központjával.

A második világháború és főként az 1956-os forradalom után emigráltakhoz már ambivalensebb volt majdnem az egész Kádár-korszak viszonya. Az 56-osokat sokáig mereven elutasították, különösen, ha a forradalommal kapcsolatos műveket

is létrehozta, és terjesztették is azokat. A görcsök lassan oldódtak, két politikailag megtámogatott fórumot szerveztek a bemutatásukra azért, hogy a rendszer medrébe terelve jelenhessenek meg Magyarországon, a politika furcsa fénytörésű kirakataiban. Hiszen különös, hogy a *XX. századi magyar származású képzőművészek külföldön*² és a *Tisztelet a szülőföldnek* (Külföldön élő magyar származású művészek II. kiállítása)³ című tárlatokról mellőzték a szomszéd országok magyar képzőművészetét. Ezzel is azt sugallva, hogy a szocialista internacionalizmusban nincsenek magyar nemzetiségű képzőművészek,⁴ addigra már mindenki a többségi nemzet hajójában románul, szlovákul (még bonyolultabb: csehszlovákul), szerbül stb. fest, készít szobrot. Vagy ha mégis előfordult, hogy a többségi nemzet egy-egy magyarországi bemutatójába beválogattak magyar művészekről is, akkor a nevüket románosították, pl. így: Andrei Mikola, Gavril Miklóssy, Eugen Szervatiusz. Ők ugyan nem emigránsok, noha magyar képzőművészek – nemzetiségiként, a többségi nemzetek keretei között dolgoztak, dolgoznak, de a velük való itthoni foglalkozás a Kádár rendszerben nem volt méltányos.

Minden, az európai, amerikai stb. emigrációkban élő magyar származású képzőművészt az említett két tárlaton való szereplésre nem kereshettek és nem is találhattak meg, hogy a kiállításokba bevonják őket. Voltak válogatási szempontjai a rendezőknek, s így sokan kívül rekedtek, anélkül, hogy egyáltalán tudtak volna a tárlatról vagy megkeresték volna őket.

A hazai művészettörténetírásban is alig-alig találni a nyomukat. Munkásságuk legfőbb utalások szintjén, vagy a korai, itthoni, emigrálásuk előtti években keletkezett műveik révén kerültek szóba. Egy-két művészettörténeti összefoglalóban az első világháború, 1918/19 és Trianon utáni emigrációról esik szó. *Hidak a jövőbe – a magyar avantgárd az emigrációban*⁵ fejezetben a Kassák-kör bécsi emigrációjáról, a Bauhaus vonzásáról, Moholy-Nagy Lászlóról, Péri Lászlóról, építészekről (pl. Molnár Farkas) és néhány festő (pl. Bernáth Aurél, Kádár Béla) külhoni periódusáról esik szó. A *Magyar művészet* kötetben⁶ a *Művészet az emigrációban és a határon túl* című fejezet szellemében röviden megismétli az előző összefoglalót s „a Trianon után határon kívül került magyar területek”-ről egyetlen példaként, Kós Károly „Kassákhöz fogható kvalitású és elhivatottságú művészetét” említi. Hazai művészettörténeti összefoglalókban az Andrási-Pataki-Szücs-Zwickli kötetben szerepelnek egy bekezdésnyi összefoglalóban „a forradalom képzőművészeti ábrázolásai” s köztük egyetlen emigrációs példa, Szalay Lajos *El drama de Hungría, 1956-57* rajzsorozata, „amely ma is apokaliptikus látomásként hat”.

SZUBJEKTÍV LÁTLELET

Az 1988-89-es években merült föl a 301-es parcellába méltó emlék állítása az 1956-os forradalom mártírjainak s ezt nem sokkal megelőzően települt haza, Miskolcra Szalay Lajos festő- és rajzolóművész. Már korábbi, hazai látogatásai idején megismerve őt fölmerült az 1956-os rajzsorozatának a keresése. Mivel maga az alkotó sem tudott megbízható választ adni a rajzok hollétéről, több szalon folytatódott a kutakodás,

miközben megjelent itthon az *El drama de Hungria* magyar kiadása.⁷ A kötet egyik szerkesztője, Fercsey János azt állította, hogy az 1956-os magyar ügy mellett az ENSZ-ben bátran kiálló Povel Bang-Jensennek ajándékozhatták a kollekciót. Ugyanabban az időben, 1989-90-ben, a 301-es parcellába kerülő Jovánovics-mű készülése időszakában fölmerült, hogy Szalay 56-os rajzsorozatán kívül van-e, született-e képzőművészete 1956-nak. Szántó Piroskának a szentendrei kertjükben elásott *Forradalmi szvit* sorozata⁸ hamar megjelent és a forradalom iránti sürgető érdeklődésben föl-fölbukkantak más, itthoni és külföldön élő képzőművészek munkái is, elsősorban publikációkban és lassan kiállításokon is (pl. Kazinczy János Antal művei, köztük a forradalmat idézők is a Kazinczy Múzeumban, Sátoraljaújhelyen). Az 1956-os forradalom ikonográfiájában az emlegetett idősebb generációból a Szalay-féle sorozat releváns, de ő a béketárgyalások hivatalos rajzolójaként került 1946-ban Párizsba és onnét emigrált Argentínába, Domján Józsefnek pedig svájci kiállításán tartózkodva tört ki a forradalom s ő Amerikába kötött ki.

Ha az 1956-os forradalom utáni emigráció képzőművészeit próbáljuk vallatni a műveikről, még az 1989/90 után szabadabbá váló légkörben sem volt ez könnyű, nyugodtan állíthatjuk, hogy nehezebb, mint az irodalmi emigráció kutatása. Könyvek, folyóiratok, kéziratok az emigrációból akkortól már könnyebben bejuthattak Magyarországra, de a képzőművészeti alkotások (szobrok, képek, grafikák) ide kerülése sokkal nehezebb és költségesebb is volt. Itthon fölmerülő érdeklődés és kiállítási igény, terv nélkül céltalan is lett volna. Ugyanakkor a rendszerváltásnak nevezett években, amikor már tudni lehetett, hogy 56 képzőművészetének fontos együttesei (pl. Borsos Miklós, Kass János, Muray Róbert, Lossonczy Tamás, Jakovits József, Tóth Sándor sorozatai, Bíró Lajos, Bényi Árpád, Kondor Béla művei) kerültek elő, fölmerült a kérdés az országos gyűjtőkörű múzeumnál, hogy az emigrációban létrejött 56-os műveket gyűjteni kellene. Erre akkor nem volt intézményi fogékonyság, csupán kivételes esetben nagyobb, életmű-kiállításra kerültek az alkotóval együtt haza a művek s azok itthon is maradtak (pl. Marosán Gyula munkái).

A kétszázezer 1956-os magyar emigráns szociológiai összetétele – kivéve a parasztságot – nagyjából leképezte az 1950-es évek közepi magyar társadalmat, vagyis az eltávozott értelmiségiek és művészek aránya a társadaloménak megfelelően alakult. Semmiféle fölmérés nem történt, és megbízható adat nincs arra vonatkozóan, hogy valójában hány képzőművész és hány, főiskolai tanulmányait megszakító s azt a befogadó országban befejező hallgató hagyta el az országot. Egyetlen, a Képzőművészeti Főiskoláról emigrált hallgató-szám került nyilvánosságra: „harmincnyolcan elhagyták hazájukat”⁹. Elvileg számolnunk kell(ene) olyan fiatalokkal is, akik az új hazájukban tanultak képzőművészetet, és így már a befogadó ország vizuális kultúrája épülhetett be meghatározóan a szemléletükbe. Ez annál inkább fontos, mert az emigrációs létet elsősorban kulturálisan élték meg, és kollektív memóriájukban pozitív emlékként raktározták el az ötvenhatban történeteket, s ennek megfelelően az ébrentartását, megfogalmazását szinte kötelességnek érezték. Sok emigránssal együtt vallották: „Célunk az, hogy a magyar szabadságharc szelleme mindenhová eljusson”¹⁰. (Ellen-

tétben az itthon élőknek a Kádár-rendszer diktálta forradalom-élmény elfojtásával.)

A Nyugatra távozott képzőművészek egy része a forradalom közvetlen átéléséből keletkezett műveit vitte magával, menekítette az új hazájába, s lelki szükségletei, élményei parancsolóan kikívánczó megfogalmazási szándékában még gyarapította azokat. Voltak olyanok is, akik 'út közben', az emigrálás során, annak állomásain rajzoltak, s műveik elsősorban a menekülők helyzetének és lelkiállapotának lettek hű tükrői (pl. Nagy Éva, Prokop Péter). Marosán Gyula – sokakhoz hasonlóan – már az új hazájában rajz-sorozatban beszélt el a saját és képzőművész felesége emigrációját, s megfogalmazta mindazon képeit, (fotómontázs, festmények és nagyszámú rajz-sorozatban), amelyek a forradalom átélt (vagy leírások, fényképek közvetítette) eseményeit rögzítik. A képzőművészeti tanulmányait Nyugaton kezdők vagy folytatók, az „56-os művészek” (Mihályi Géza fogalma¹¹) elsőként kiállításokon, ezzel párhuzamosan a sajtóban mutathatták be a munkáikat. A forradalom évfordulóira (már az elsőtől) a magyar nyelvű sajtó és különféle rendezvények, programok (a forradalom emlékére rendezett hangversenyektől a VIT-ig) is igényeltek vizuális esemény- és emlékidéző műveket. Adatunk van arról, hogy az e névsorban szereplőknek születtek 56-os munkái, ám csak az itt dőlten szedettektől ismerünk ilyen munkákat: *Ambrus Győző, Ács József, Ács László, Áldor (?), Balogh Zoltán, Beck András, Bodó Sándor, Borberek Kovács Zoltán, Bujdosó Alpár, Csizmadia T. Lajos, Daday Ferenc, Danielfy Tibor, Darázs Mária, Deéd Ferenc, Domján Árpád, Domján József, Domokos József, Domokos Sándor, Fényes Zoltán, Fiedler Ferenc, Gordon György, Gudics József, Herpai Zoltán, Homoródi Emma Vallot, Horváth Ferenc, Jánossy Ferenc, Jakovits József, Jancsek Antal, Jászai (Dávid) Kiss Mária, Juharos István, Kiss Pál László, Kazinczy János Antal, Klaudinyi László, Korcsmáros Mihály, Kovács Kálmán, Kurucz Ferenc, Lux Antal, Major Kamill, Marosán Gyula, Matzenauer Hugó, Megyik János, Metykó Géza, Nagy Éva, Pázmándy István, Péntek János, Pintér Ferenc, Prokop Péter, Rapaich Richárd, Sartory Barna, Schwalm László, Szalay Gyula, Szalay Lajos, Szathmáry Lajos, Szegedi Ernő, Szóts Vilmos, Takács Pál, Terbotts Gábor, Tölgyesy Anna, Török Pál, Várady Olga, Vörös László.*¹² A Nyugaton élő képzőművészek találtak feladatot a napilap-, folyóirat- és könyvkiadásban, és magyar emigrációs szervezetekhez, egyesületekhez is csatlakoztak (pl. Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör). Az Amerikai Magyar Képzőművészek Szövetsége (1961) tevékenységi körét Gyimesy Kásás Ernő 1964-ben kibővítette a Külföldi Magyar Képzőművészek Világszövetségévé. E szervezetnek az országos képviselői, a titkárok elsősorban a közös kiállításaik megszervezésében és a tagjaikról történő adatgyűjtésben voltak aktívak. Erre a bázisra épült a helyenként elnagyolt és hiányos adattár: Gyimesy Kásás Ernő-Könnnyű László: *Külföldi magyar hivatásos képzőművészek*. St. Louis, 1977, angolul uo. 1978). A kötet szerint 983 képzőművész élt Magyarországon kívül, s közülük a világszövetség tagja: 429 fő. (Az erdélyi származású Gyimesy Kásás szerepelteti az adattárban a Trianon után nemzetiségi élethelyzetbe került alkotókat is, csehszlovákiai, romániai stb.)

Az emigrációban élő képzőművészek életsorsuk szerint különféle módokon kapcsolódtak, vagy próbáltak visszakapcsolódni a magyar képzőművészetbe. Sokan, idősebb korukban a műveik egy részével együtt hazatelepedtek (Bodó Sándor, Prokop Péter, Szalay Lajos stb.), jelentősebbnek tűnik azoknak a száma, akiknek csak az alkotásaik kerülhettek haza (Amerigo Tot, Chován Lóránt, Domján József, Marosán Gyula, Megyik János, Polony Elemér, Prokop Péter stb.).

Az emigráció képzőművészetének, s benne az 56-os anyagnak a kutatása a távol-ságok miatt is akadályba ütközött. Ezért készültek fontos együjtésekről levél-interjúk és esetleg csak reprodukciókban jutottak haza az alkotások. Vagy csak hírekben, fél-mondatokban. Az *S O S El drama de Hungria* rajzsortozatot, ezt az Argentínában keletkezett együjtést, amelyet a forradalom-ábrázolás legautentikusabb műveiként tervezett kiadni 1986-ban Krassó György – évtizedek óta keresem. Legutóbb új reményszál alakult a megtalálásukra. Az ENSZ ötös bizottságának az elnöke a dán Alsing Andersen (korábbi külügyminiszter) 1958. augusztus elején Rio de Janeiróban résztvett az Interparlamentáris Unió konferenciáján s azután Montevideóba és Buenos Airesbe látogatott s mindkét városban találkozott a magyar egyesületek vezetőivel. Buenos Airesben „a Délamerikai Magyarság szerkesztői átadták a dán diplomatának az *El Drama de Hungria* és a *Hungria ne se rinde* című füzeteket és Szalay Lajos rajzait”.¹³ Ezt a sortozatot és másoktól alkotott, 1956 képzőművészetéhez tartozó, a forradalom emlékét megőrző és idéző műveket hagyatékokban, emigráns képzőművészek leszármazottainál, esetleg elhagyott műtermekben, műhelyekben falhoz fordítva őriznek, ha még őriznek. Megkeresni, megtalálni ezeket már egyre nehezebb.

FÜGGELÉK¹⁴

Emigrációs gyüjtemény (meg nem valósult terv 2008-ból)

Az 1989/90-es magyarországi politikai változások óta egyre több információ jut el hozzánk az emigrációból, a világ magyar emigrációiból. Ahogyan a kiegyezés utáni Magyarországon a szabadságharc, az 1848–49-es, a Kossuth-i emigráció keltett jelentős visszhangot, ugyanígy jutott primus inter pares szerephez az 1956-os magyar emigráció az utóbbi 18 évben. Mára már az is nyilvánvalóvá válhatott a művelt közvélemény előtt, hogy az emigráció különböző hullámai, periódusai akár egy-egy országban vagy nagyvárosban is teremthettek elkülönülést, az egyes csoportok között rivalizálást. Az emigráció, az emigránsok differenciáltabb megismerésével, értékelésével párhuzamosan arra is egyre több példa kínálkozott/adódott, hogy több évtizedes emigráció után fölgülemlett gyüjteményeket (történelmi, irodalmi – vagy emigráció-történeti ill. az országból elkerült eredeti tárgyak) kezdték itthoni gyüjteményeknek hazaadogatni. Így gyarapodott jelentős emigrációs irodalmi anyaggal a Petőfi Irodalmi Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár s más országos és megyei közgyüjtemények s akár kisebbek állaga is. Chován Lóránt (1913–2007) festőművész, Rudnay tanítvány életmű-foglalata a Dunapataji Helytörténeti és Néprajzi Gyüjteménybe került. A Lakiteleki Népőiskola keretében önálló emigrációs gyüjteményt

hoztak létre. Oda kerültek képzőművészeti alkotások is az emigrációból (pl. Nagy Éva, Bodó Sándor, Dávid Kiss Mária egyes művei). Egyre több az egyéni kezdeményezésből létrehozott emlékhely is (pl. Tollas Tibor hagyatéka szülőfaluja, Nagybarca könyvtárában).

Az 1989/90 után keletkezett történeti irodalomból, az 1956-os forradalom újraértékeléséből mára már az is nyilvánvalóvá vált, hogy az 56-os emigráció tagjai nagymértékben segítettek egyes részletkérdések pontosításában, homályos pontok tisztázásában. Az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékezete sokkal szerényebb lenne az ő megemlékezéseik nélkül.

Az utóbbi években konferenciákon, intézményközi párbeszédekben evidenciává érett az a fölismerés, hogy az 1944/45-ös emigrációtól kezdődő emigrációs hullámok emlékanyagát (Magyarország történetéhez kapcsolódó tárgyi emlékeket, dokumentumokat, történeti forrásokat, levelezéseket, könyveket, alkalmi kiadványokat stb.) érdemes, sőt, egyre fontosabb gyűjteni (hazahozni), rendszerezni és földolgozni. Ma még élnek azok az emigrációs generációk, amelyek a magyar történelem és az emigrációk története kutatásában nélkülözhetetlen anyaggal rendelkeznek.

Bármely különös és paradoxnak tűnő megállapítás, de az emigráció is történeti fogalom, ráadásul mára tartalmi meghatározó elemei kiüresedtek. Az egyesült Európa és a globalizálódó világ már nem ismeri a magyar emigráns, magyar emigráció fogalmát. 1990 után külföldre települő magyarok legfőbb kitelepedési motivációi (házasság, munkavállalás, a jobb megélhetés reménye) közül hiányzik a politika. Nem valamitől menekülve, jobbra politikai okokból hagyják el az országot, hanem valamiért. Valamely életcéljuk eléréséért, vágyott életminőség megvalósulásáért vagy karrier, magasan kvalifikált szakmai siker realizálásáért. Mindezen tendenciák következményeként értékelhető az emigráció egyes vezető személyiségeinek (pl. Bujdosó Alpár Bécsből, Pap László építész az USA-ból) azon fölvetése, amely az 1956-os emigráns generációnál folgyúlt, még meglévő, elérhető magyar emlék-dokumentumok sorsáért aggódnak. Az egyes országok emigrációi bőséggel kínálnak begyűjtésre, föltérképezésre (azután magyarországi közgyűjteményi elhelyezésre) váró anyagokat. Az emigrációk működési körei (egyesületei, kiadói, folyóiratai, tudományos sejtjei, egyes tudósai, írói, művészei stb.) széles skálán kínálnak gyűjteményezendőket.

Ebből kiindulva (s az országos intézmények természetesen lassú reagálásából) önálló emigrációs gyűjtemény (akár létező intézmény mellett) megalapítása, létesítése lehetne a cél. Ugyanis az anyaggyűjtésnek (nagy távolságok, magas utazási ésapidíj-költségek) sajátos és mindenképpen anyagspecifikus, meghatározó ismervei vannak. Ahogy az emigránsokkal történő interjú, életút-interjú készítés speciális ismereteket, magának az emigrációs közegnek a megismerését föltételezi, ugyanígy az anyagrendezésnek és földolgozásnak is sajátos a metodikája. Már csak azért is, mert még jó ideig csupán a sporadikus alapkutatások hézagainak a kitöltése folytatódhat.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába került Makra Zoltán hagyatéka pl. lehetővé tenné a *Nemzetőr* (1956–1990) történetének a kutatását, földol-

gozását, ám az egyes emigrációs gyűjtemények, gyűjtemény-részek eddig ki nem próbált, igen intenzív együttműködésében.

JEGYZETEK

- 1 Alexa Károly, *Életünk*, 2024. 4. sz.
- 2 1970, Múcsarnok, Budapest
- 3 1982-83, Múcsarnok, Budapest
- 4 Kazinczy János szekszárdi kiállítása megnyitóján (2014. szept. 20.) mondta Antall István: „a határon túli jelzőbe zártak nem kettős otthon, hanem az egyetlen otthontalanság helyzetében léteztek”.
- 5 Andrási Gábor–Pataki Gábor–Szücs-György–Zwickl András: *Magyar képzőművészet a XX. században*. Budapest, Corvina, 1999. 68-75.
- 6 Bellák Gábor-Jernyei Kiss János-Keserű Katalin-Mikó Árpád-Szakács Béla Zsolt: *Magyar művészet*. Bp., Corvina, 2009. 300-301.
- 7 1956. A magyar dráma. Nalors Grafika Kft., Vác, 1996.
- 8 Bp., Corvina, 1989.
- 9 Szabó István: *Nem lehet az időre bízni! Népszabadság*, 1958. március 5.
- 10 Nemzetőr, 1957. február 15.
- 11 Mihályi Géza: *Olaszország és a magyarok*. In: *1956 utóélete Ausztriában – Európában*. Szerk.: Böröndi Lajos, Deák Ernő. Bécs, 2007. 199. Saáry Éva menekült, polgári foglalkozása szerint geológus, aki írt, festett és fotózott, így határozta meg az emigráns képzőművészt: „Az emigrációba sodródott képzőművészek sorsa talán a legmostohább. /.../ A nyugati magyar művész 'két szék között a pad alatt' van, mivel otthon nem tartják számon (csak a világhírűeket említik meg a lexikonok), a helyi klikkekbe pedig nehéz bekerülnie. /.../ A tehetség magában nem sokat számít. Csak az kerül a felszínre, aki mecénást talál magának, aki fizeti számára a divatos galériák bérletét és a pénzéhes kritikusokat”. Saáry Éva: *Magyarok Dél-Svájcbán*. Lakitelek, 2009. 77.
- 12 Kiállításaikból a legátfogóbb: *Rejt Jel Képek A forradalom titkos művészete*. Magyar Nemzeti Múzeum, 2016. Az 1956-os forradalom képzőművészeti alkotásaiból a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka őrzi a legjelentősebb kollekciót.
- 13 *Alsing Andersen és a magyarok*. Délamerikai Magyarság, 1958. augusztus 15.
- 14 Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára Dokumentációs Osztályának a vezetőjeként – ott az 1956-os forradalom fotóit gyűjtöttem elsődlegesen – írtam e tervezetet.

Május 30., kedd

Az ablakmosó és a világ teremtése

Visszajövet Dunaszerdahelyről Az *ablakmosó* visszhangos minapi sikerén töprengek a komáromi Jókai Napokon. S noha a Mészöly-darabot körülkerítő, alapjában véve negyedszázados karanténon a pécsiek tavalyi bemutatója alapos rést ütött, a dunaszerdahelyiek vállalkozása a Husák et. és szolgálhata uralta, „normalizált” hazai légkörben egyáltalán nem volt veszélytelen. Annál inkább sem, mert Mészöly erősen nemkívánatos személynek számít – különösen a Charta ’77 üldözése elleni tiltakozás aláírása, továbbá a Duray-perek s egyebek óta – Csehszlovákiában, s egyébként is, Az *ablakmosó* 1963-as megírása óta Magyarországon sem tartozik, finoman szólva, a hatalom kurzusdarabjai közé (előbb futva be – Az *atléta halálához* hasonlóan – sikeres pályát külföldön, mint az író hazájában, magyarán, külön abszurd dráma témáját adhatná már a színmű eddigi története is). De hát kitől vár(hat)ná el a „normalizáltra” a legkevésbé sem tekintő *normálisat* az ember, ha nem éppen Hunčík dr.-tól, akit – köztudottan pszichiáter lévén – civil szakmája is erősen a normalitáshoz köt. (Idei szlovákiai magyar amatőrszínpadi seregszemlének másik kiugró teljesítménye, Békés Pál A *női partórség szeme láttára* című komédiája a nagymegyeriek Bodnár Gyula rendezte előadásában – ugyanez a vonulat.) Vagyis örömdetesen egyre nagyobb teret kezd kihatni magának a „normalizáció” hangzatos jelszavakat harsogó cirkusvilágából odahaza is a normalitáshoz, a dolgok eredeti rendjéhez való látványos visszatérés valósága. Ami pedig azt illeti, nemcsak emiatt örülök Péter barátom – Somos, Hunčík: mikor hogy, korábban inkább Somos, mostanában talán szinte kizárólagosan Hunčík – legújabb színházi sikerének (tavalyelőtt J. M. Synge darabjával, A *Nyugati világ bajnokával* villantott a dunaszerdahelyiekkel), hanem mert négy évvel ezelőtti (amateur) színházi debütjének bizonyos értelemben magam is részese, közreműködője lehettem. Az előző évben vettem meg ugyanis Prágában – ahol a komáromi Magyar Területi Színház dramaturgjaként szolgálati úton jártam épp – a Čapek testvérpár közösen írt s könyv alakban is megjelent műveinek kötetét,¹ benne az *Adam stvořitel* (Ádám, a világteremtő) c., a magyar szintéren szinte ismeretlen fergeteges komédiájukkal, mely már kifordított tereméstörténetével, a világteremtés feladatát a Teremtőtől átvevő Ádám személyének a megkettőzésével az ember-teremtette világ magyar színpadon szintén ritkán látható paródiáját adja.² S amikor ezután – még odahaza – egészen felvillanyozódva megosztottam ez élményemet (felfedezésemet) Péterrel, elkezdtünk sietve utánanézni a darab magyar fordításának, így találva rá Hap Bélára a testvérpár 1976-os, az Európánál megjelent *Két komédia* c. kötetében. Ezután már csak csapatot kellett szervezni/találni hozzá,

ami természetesen – Huszár Laci mellett – Péter barátom érdeme, s miután ez össze-
jött, elkezdődhetek a próbák, melyek során azért nekem is jutott némi, s igazándiból
egészen rám szabott szerep, azaz – mint a darab dramaturgjának – a kibicé. Mert
hát a kibic szintjén a világteremtéshez is ért(het) mindenki, akárcsak a focihoz...
nemde? Viszont valamihez mégiscsak jó példának ez a vállalkozásunk is: így
teremt(h)ettük meg lassan, lépésről lépésre Péterrel és a többi barátunkkal, nemze-
déktársunkkal a husáki normalizáció ránk kényszeríteni kívánt uniformisa helyett
saját énünket, illetve a magunk világát...

Július 6. csütörtök

* [*Meghalt Kádár János...*] Meghalt Kádár János. De kérdés, vele hal-e a rendszer
is, melyhez szovjet tankokkal ő törte az utat? A nap másik eseménye, hogy a Legfel-
sőbb Bíróság épp ma mentette fel és rehabilitálta a Kádár által kivégeztetett Nagy
Imrét és 1956 után elítélt társait, amivel, végeredményben, ítéletet mondott a legfelső
pártvezető felett – s vélhetően – a nevével fémjelzett rendszer fölött is.

Július 14., péntek

Felülnézet

Ma temetik Kádár Jánost. S a menet itt, az ablakom alatt, végig a Rákóczi, a Mező
Imre útiba... Persze hogy nem állom meg, s kint lógok az ablakban én is. És eszembe
jutott, hogy amikor, már megvásárolva a József krt. 2. IV. em. 3/a-t, Filep Tamás ba-
rátom először járt nálam a még üres lakásban, egyenesen az ablakhoz ment, s kinézve
rajta (mint én most odalentre), ezt dünnyögte magában: „Na, innen fogunk löni...”
Végül is egészen jó tőlem a kilátás. És egészen jó *így* ez a felülnézet... Szóval, csak te-
messék...

Július 15–16., szombat–vasárnap

Amikor otthagya csap s pap

T. elhatározta hirtelen, ha rövid időre is, de – otthagya csapot s papot – kimegy
az életéből. Mert időről időre, még mielőtt teljesen besavanyodna az ember, azért ki
is kell mennie... nemde? Meg aztán más nem is férne bele mostanában (főleg, hogy
hónapokra eltűnjön, mint az egyik év eleji hirtelen felbuzdulásában egy hosszú-
hosszú külföldi tanulmányút álmával megkísértette), attól pedig, hogy magányéletén
változtasson, eleve visszariasztotta, hogy érzelmei legutóbbi végtelen áradása őt is
majdnem elsodorta, ma sem tudva, hogyan sikerült kikecmeregnie belőle mégis.
Jobb tehát az óvatosság, nemde? Maradt hát e mai kísérlete, így aztán vonatra szállt
(persze az ellenkező irányba, mint amerre eddig magától megszokta), és gyerünk,
amerre egy múlt heti véletlen telefon hívta. Menet közben vagy elmerülten olvasga-
tott, vagy belefeledkezve csinálta a semmit, s bámulta jobb kéz felől a házak, fák
s egyebek közül elő-előbukkanó Balatont, lesve, hogy újra s újra előtűnjön valahon-
nan. Aztán egyszer csak Fonyódon voltak, ahol várnia kellett annak, akinek megbe-
szélésük szerint itt kellett várnia őt. Leszállt tehát, de fogalma sem volt, hogy kit ke-
ressen. S mivel e tekintetben az is ugyanígy volt, aki miatt ideutazott, egyszerre már

a kocsiában találta magát, s irány – egy másfél-két órás ismerkedő(-bemelegítő) ebédezés közbeiktatásával az egyik útmenti halászcárdában – M., a kisváros, ahol T. *talált* hölgye lakott, akinek otthonában aztán másnap reggelig minden, ami másnap reggelig befért. Akitől azután abban a biztos tudatban el, hogy ebbe korántsem fog belepusztulni. De abban is, hogy nagy eséllyel még év(tized?)ek múltával is jó szívvel tud majd visszagondolni rá... A visszaúton azután már ismét egyedül – elmerülten olvasgatva, vagy belefeledkezve csinálva a semmit –, s irány a megszokottja! Mindez pedig – azaz lelki életének egyéb, testi szükségleteinek kielégítésével párosított karbantartása – alig vitt el többet huszonnégy óránál finoman fogalmazva is hajszolt életéből. Ennyit pedig igazán megérdemel az ember, nem?

Július 19., szerda

Beskatulázni? Elhelyezni?

„Beskatulázni, elhelyezni valahová meglévő, ismert kategóriákba?” – nos, azt hiszem, az egyelőre csak szűkebb körben ismert Ébert Tibor valamennyi – legalábbis általam ismert – művének alapkérdése ez. Pozsonyból indult, tizenkilenc-húsz évesen, a Dunán átúszva menekült (odahaza nyelvétől, állampolgárságától, iskoláitól, egyéb lehetőségeitől megfosztva), amikor másképp nem lehetett, 1946-ban Bpestre, hogy tanulhasson (zenét, jogot, filozófiát... mindent, amit nyugtalan lelke-szellemé diktált neki) – ez volt az első *emigrációja*. Azután 1956 Salzburgig vitte, ahonnan azonban visszajött... majd Lyon következett több esztendőre (ekkor már legálisan, felesége kutatómunkája révén), de később, idehaza, a Rádiózenekarral és az Állami Hangversenyzenekarral is a világ közelében tud maradni – ami azután azt is jelenti, hogy az itthoni kontextusból már kezdettől mindig kilóg (irodalmi próbálkozásai, művei tájékozódásánál, szellemiségénél, mintáinál fogva), és abszurdjai, zenei szerkezetű prózafantáziái, akusztikus poémái sokáig nem is találnak színpadra, folyóíratra, kiadóra – ám hozzátéve: idehaza, mert Franciaországban azért játsszák a drámáit, s első írásaira is hamarabb nyitottak a pozsonyi magyar lapok, amelyek egyikében aztán végül debütál is: harmincnyolc évesen... Egy évjáratú ugyan anyámmal, de néha azt érzem, hogy ebben-abbban az összefüggésben nálam is fiatalabb. Versei mellé még pozsonyi „regényjátékából” is küldene az Új Forrásnak, igaz, még el sem kezdte a gépelését, ami nála: újrafogalmazás, átírás, a „legrandább, legnehezebb” munka, azért is húzza-halasztja, ameddig lehet. *Jób* lesz a címe, s egy tetralógia első része – már a Magvető is érdeklődött felőle:³ „A megírt anyag 1926 és 1947 között játszódik – így mostani levelében Tibor. – Játzódik? Felületes kifejezés erre a regényre. Regény? Műfaji meghatározása nehéz. Magam sem vagyok tisztában, tulajdonképpen mi is? Fontos ez? Beskatulázni, elhelyezni valahová, meglévő, ismert kategóriákba! Nos, azt hiszem, sok minden: elsősorban dráma (igaz, ebben a műfajban érzem magam a legotthonosabban), aztán látomások sorozata, emlékképek sodrása (tudatáramlása), vallomásfoszlányok, naplótöredékek, konkrétumok, enciklopedikus történelem stb., stb. Valamiféle egyveleg, torz, abszurd, kegyetlen, irreális, racionális és irracionális, groteszk, patetikus firkálmány. De: őszinte. Erről az egy értékéről meg vagyok győződve. És ez is valami már...” De nemcsak ez, mert ha csak ennyi lenne... végül is

az ordító dilettantizmus is őszinte... sőt... Tibornál viszont nyughatatlan, zabolátlanul – de nem szabályozatlanul – áramló szelleme viszi-sodorja magával olvasása közben az embert... Mivel magyarázható mégis, amiért oly sokáig tömény értetlenség fogadta idehaza őt s a munkáit? Lemaradt volna róla a kora? Lehet ez? Ha csak féllépésnyivel is... de miért ne?

Augusztus 26–27., szombat–vasárnap

* [*„Addig nézem a rózsát...”*] „Addig nézem a rózsát, amíg / nem illatozik tőle a bőröm” – kiemelésem Vasadi Péter minap érkezett *Esélyeim* című, megrázóan szép verséből. Amivel, azt hiszem, a költészet igazi lényegét (is) sikerült megragadnia... Mert mi más lenne az, mint addig nézni valamit, míg magunk is eggyé válunk vele... Hiszen már a vers maga is a keresés motívumával, a „...bennem hol vagyok én?” felütésével indul. Az ember pedig, bizony, beleborzong(hat), ha felteszi magának ezt a kérdést. De, illetve éppen ezért: felteszi-e?

Szeptember 5., kedd

Parkoló

Amerikai falfelirat az 1960-as években a cseh Miroslav Holub hajdani útinaplójából, a *Golyócsapágyas angyalokból*:

„Isten halott. *Nietzsche*” S alatta: „Nietzsche halott. *Isten*”

S ugyanez, más változatban: „Isten nem halt meg. Csupán nem talál magának üres parkolóhelyet.”

A kérdés most már csak ez: felszabadítunk-e neki valamennyit?

Szeptember 6., szerda

Más

A valóság az, amiről mindannyian tudjuk, hogy mi az, de ha elég bátrak vagyunk hozzá, azt is sejteni véljük, hogy nem az. Vagy legalábbis nemcsak az. Mert más a mi valóságunk, az, amit mi akként élünk meg, és más a másé, az, amit – még ha ugyanarról van is szó – más is másként él meg, másként s másnak lát. És az is gyakori, hogy más időbeli és térbeli távlatból másnak látjuk ugyanazt a valóságot. Valóság tehát önmagában tulajdonképpen nincs. Csak *megélés*, értelmezés... Illetve – éppen azért, mert nincs – *való*, ill. *...ság* lehet minden. Az imigyen értelmezett valóságok *egymásmellettségükben* ragadhatók meg, a vertikálitás tőlük idegen dimenzió.

Szeptember 22., péntek

* [*„Sürgősen új takarítónő ...”*] Sürgősen új takarítónő után kell nézнем... Ma ugyanis, amikor délután négy felé az egésznapos szaladgálás után hazavonszoltam magam, még ki se léptem a liftből, hallom, hogy az egész emelet zeng a lakásomból harsogó rádiózenétől, az ajtóm tárva-nyitva, s amint belépek, hát odabent a mostani billeg jobbra-balra a zene ritmusára kezében egy félig üres konyakosüveggel a bárszékrenyemből... teljesen szürreális volt az egész... S noha nagy rajongója vagyok a Fellini-

filmeknek, nem emlékszem, hogy szerződést kötöttem volna a Mesterrel, hogy legújabbjának egyik jelenetét a bpesti belvárosban, a Blaha fölötti IV. emeleti lakomban forgathassa... Amikor rákérdeztem az erősen középkorú asszonyságnál, akinek az volt a feladata, hogy bizonyos összegért hetente kétszer, főleg távollétemben, megkísérelje otthonomat úgy-ahogy helyreállítani az életem zsúfoltsága-hajszoltsága miatt utánam maradó romokból, azaz némi rendet hozzon a káoszba, elmondta, hogy olyan magányosnak érezte magát és úgy gondolta – s ehhez remélve erőt meríteni a konyakosüvegemből –, hogy... Én viszont úgy, hogy azonnal letéve bejárónőm elé e havi gázsiját, jelenetét talán jobb lesz azonnali hatállyal *kivágni* életem filmjéből... s meg hagyni annak copyrightját az olasz mesternek...

Szeptember 25., hétfő

** [Végre megírtam egy...] Végre megírtam egy ideje fontolgatott levelem Görgényi Istvánnak (illetve mostanra sikerült csak megszereznem a címét), Pablo Urbányi elérhetősége miatt. Ugyanis még az ÉS június 30-i számában olvastam egy interjút az Ipolyságról elszármazott, pontosabban onnan a szüleivel 1947-ben, nyolcévesen elűzött, Argentínában felnőtt, majd az 1976-os katonai puccs után onnan is továbbállt, végül Kanadában letelepedett magyar származású, ismert argentin-kanadai íróval,⁴ s arra gondoltam, jó lenne legalább megpróbálkozni egyfajta, legalább elméletbeni „visszahonosításával”, odahazai megismertetésével.⁵ Azóta egy mintaszerű tárcáját, tárcanovelláját is olvashattam már ugyanitt, Dobos Éva fordításában (*Pelyhecskék*). Amiket azonban Görgényi úrnak mondott (diktatúráról, demokráciáról, szocializmusról, kapitalizmusról – mélyen belelátva ebbe is, abba is), szélesebb értelemben is minimum elgondolkodtató.*

Íme, ezekből egy csokorra való:

„...akik most azt akarják, hogy Magyarországon kapitalizmus legyen, nem tudják, mi a kapitalizmus. Én tudom, benne élek vagy negyven éve. [...] A fejlett kapitalizmusban az ÉN az első, a pénz az abszolút érték, szinte az egyetlen pozitív érték, másról nem is érdemes beszélni, és az érdekében mindent el kell követni, akár egyenes, akár görbe úton. Ha például a magyarok nagyon várnak arra, hogy az amerikai kapitalizmus megoldja a problémáikat, gondoljanak Latin-Amerikára, amely száz éve ugyanerre vár. A tőke nem jót akar, a tőke gyarapodni akar, akármit mondjon is, aki adja! A kapitalista persze ma más, mint régen. Ma meg kell magyaráznia, hogy a tőkéjére szükség van, hogy segíti a társadalmi haladást. Eláraszt részinformációkkal, amik elfedik a lényegét, hogy dolgozol valakinek, aki rajtad keres.”

„...a magyarok mintha nem akarnák észrevenni, hogy a kapitalizmus egy bizonyos jóléten kívül más következményekkel is jár. Látszólag egyszerűbb és kényelmesebbé teszi az életet, de valójában az életteddel fizetsz ezért a kényelemért. A posztmodern társadalom szabadabbá teszi az embert, szabadabbá a másik embertől: eltitkolja az érzelmeit, hogy megőrizze a függetlenségét, a szabadságát, amivel aztán nem tud mit kezdeni. [...] Elég végigsétálni Pesten, benézni a kapualjakba, beszélgetni az emberekkel ahhoz, hogy az ember észrevegye: már láthatóak a dekadencia jelei, anélkül, hogy jelen volnának a dekadencia előnyei. Komikus például a kutyakultusz: látom,

van már kutyakozmetika, kutyaeledel, mintha nem bíznának abban, hogy a kutya magától el tudja intézni a dolgait: már csak a kutyatemető hiányzik. Marshall McLuhan, a híres kanadai filozófus mondta, hogy a modern világban a kutya a tulaj, az ő »kezében« van a poráz...”

„Mindent kimosnak az emberből, ami bennünket, mint embereket érinthet. Ez történik az USA-ban és Kanadában is: a történelem bevonult a múzeumokba. A mindennapi ember számára a történelem a Coca-Colával kezdődik. Az emberek elvesztik a törzsüket, a gyökereiket, a hovatartozásukat és beleesnek az ürességbe.”

„...Félelmet látok, bizonytalanságot, depressziót. Hogy hol vannak ma a magyarok? A legjobb szó, bármilyen nehéz is kimondanom – és ez most érzés, nem ész –: a káoszban. Még semmi sincs: egy korszak megszűnik és egy új van születőben. Ha most az emberek egy kicsit megállnának, elgondolkodnának, akkor található volna egy olyan út, amely egyensúlyt teremt az országban. Eddig ezt nem láttam, ami érthető, hisz az embereknek végezniük kell a mindennapi munkájukat, meg kell élniük. Azt látom viszont, ha nem jön egy komoly vezető, ha a magyarok nem békülnek meg egymással, ha nem tudják elfogadni egymást, ebből nagy tragédia lehet. És hadd fűzzek hozzá még valamit. Sokan emlegetik itt a »damaszkuszi utat«, ahol – állítólag – nem a magyarok járnak. Én ott látom őket, de azt is hallom, hogy az Isten, aki megjelent nekik, amerikai akcentussal beszél.”

Hova is, merre is tartunk hát?

Hm...

1989. szeptember 26., kedd

Egy-ügyűség

Negyven lettem hát... Mégis? Most már három évvel éltem túl édesapámat. Ő harminchét évesen halt meg, s míg be nem töltöttem a harminchetet, mindig ott motoszkált bennem a gondolat, vajon sikerül(het)-e *túljutnom* rajta? Félttem volna a haláltól? Nem hiszem, nincs abban, gondolom, semmi félelmetes. Vége... és kész. Ennyi volt... s akkor mi van? Ha valamitől tart az ember (illetve tartok), az a fájdalom, a szenvedés, a megaláztatás, a kiszolgáltatottság. De magától a haláltól? Hogy is mondta Francis Bacon? „...félni tőle, mint a természetnek lerovandó adótól, egy-ügyűség.”

Különben is, könyvet kellene írnom egyszer róla... Mármint a halálról... pontosabban, a halottaimról, s mindarról, amit – nekik (is) köszönhetően – róla tudhatok, afféle kis vallomásos kultúrtörténetet... a halál egyszemélyes kultúrtörténetét... Mely bizonyosan kis családtörténet is lenne... s bizonyosan kis (szűkkörű) társadalomrajz, és kis irodalom- és művelődéstörténet is. De írhat-e hihetőt – s főleg hiteleset – bárki a halálról? Hisz a legfontosabb tapasztalatot úgyis csak a halála pillanatában szerezheti meg hozzá az ember...

A nagy kérdés

Nagy kérdés (mellesleg, a negyvenesen): belégzéskor ér-e majd a halál, vagy ki-légzéskor?

Ha kilégzéskor: rendben.

Ám ha belégzéskor, mi lesz az utolsó lélegzetvételnyi levegőmmel?

Október 14., szombat

* [*Tegnap, október 13-án...*] Tegnap, október 13-án utcára került a Magyar Írók Szövetsége (újdonatúj) lapjának, a Magyar Naplónak az első száma. Jó vagy rossz ómen-e, hogy 13-án – s éppen pénteken? Szerencsét hoz-e a lapnak vagy balszerencsét ez a véletlen (vétlen) egybeesés? A szerzők névsora mindenesetre mintaszerűen tarka, akár a Szövetség tagjaié, s a Hitellel együtt a kortárs magyar irodalom hitelét és erejét is mutat(hat)ja. Ami most engem mégis a leginkább megragadott benne, az (két-)három(-négy) szó: Hanák Péter írja Mészöly Miklós naplója kapcsán, hogy abból „a szabadság korrekt autonómiájának” a hite árad. Mert az rendben van, hogy ’szabadság’. Meg az is, hogy ’autonómia’. Ám a lényeg mindkét esetben a ’korrektség’ kell legyen. E nélkül torzulás is lehet az egyik, s mit sem ér a másik... Miként ez induló lap sorsa is ezen fog eldőlni...

Október 19., csütörtök

Paradoxon

Paradoxon

Mi tulajdonképpen a vers, s milyen folyamat maga a versírás? A kérdésre ezer és ezer a válasz, lényegében annyi, ahányan megpróbálkoznak felelni rá a válaszáddal. S bár lehetetlen átlátni e válaszok sokaságát, majdnem biztos, hogy a szlovák Milan Rúfus igen közel jár(hat) az igazsághoz (illetve lényeghez). Aki azt mondja *A versírás paradoxonában*, hogy az tkp. vetkőzés. (Ugyanez, egy más *fekvésben*, költőnk egyik igazodási pontjánál, Vladimír Holan aforisztikus megfogalmazásában: „Egyik szó keresi a másikat, hogy szerethesse. Ez a vers. A szavak is közöszlnek.”) Mindeközben a költő sorról sorra fed fel, takarja ki, mezteleníti le magát olvasója előtt – s ez így többé-kevésbé rendben is volna. De miért e vetkőzés? Mi készíteti rá? – e kérdést Rúfus sem kerül(het)i, és nem is kerül meg: „Mért is vetkőzöm én tulajdonképpen? / S mért mutogatom magam idegen szemeknek? / Mi ez? Feltűnési vágy? Sztriptíz?” Hisz igazából még „a tükör előtt is szégyelli magát. / És minden póre kiáltását / el-takarja, / miként nemi szervét a tenyerével, / mialatt csendből a csendbe vezet az útja át. // Akkor hát miért?”

Viszont... csendből csendbe?

Hát persze, miként Rúfus egy másik új versében (*És rendjén lesz majd újra minden...*): „A hallgatás – igen. / De csak ha választható. / Mert amúgy sem választottam volna másként. / És így volt rendjén minden. // Csupán ott, az út végén nem én választom. / Elveszítem inkább. / Ó pedig, ki helyettem választ immár, / egyszer útra kél. // Ugyan hová? / Másokat keres? // S ezzel rendjén lesz majd újra minden...?”

Igazságunk a metafizika igazsága. És mind ugyanazt az utat járjuk....

Csak épp mindnyájan másként hallgatunk...

Október 23., hétfő

* [*Ma délben Szűrös...*] Ma délben Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke, parlamenti dolgozósobájának erkélyéről a Magyar Köztársaságot kikiáltotta. Azaz ma déltől már *köz*-ben, s nem *nép*-ben élek. S ha ballagok majd haza a komárno–komáromi Duna-hídon, annak közepét elérve mától a *szocialistából* is a *köz*-be lépek át. Kezdenek hát nálunk, a(z ottani) Duna *inmeni* oldalán imígyen a dolgok helyrebillenni, helyükre kerülni. De helyrebillennek-e, helyükre kerülnek-e – s mikor – az *onnanin* is?

Október 30., hétfő

* [*Károlyi Amy váratlan...*] Károlyi Amy váratlan levele, mellyel tkp. még a hónapokkal ezelőtti verskérőmre válaszolt. Nem közönyből hagyta ui. *válaszolatlanul* „kedves” levelem, de „olyan fekete év van mögöttem”, mely csak „egyetlen aktivitást” hagyott meg benne: „aludni egész a harsonáig”. Más körülmények között szívesen küldött volna Pozsony⁶ részére meg az Új Forrásnak is verseket. Ha pedig Pesten járok, hívjam fel, szívesen adna legújabb könyvéből, és Koncsol Lászlónak is szeretne küldeni egyet Pozsonyba.

November 23., csütörtök

Mi kell a csodához?

Este héttől a Pesti Színházban Patrick Süskind már majd egy éve futó *A nagybőgője* Darvas Ivánnal – Tordy Géza rendezésében. Meggyőződésem, Süskindnek már azért is meg kellett írnia 1981-ben, az évtized elején *A nagybőgőt*, hogy az évtized végén Tordy Géza Darvas Iván kezébe adhassa annak szövegkönyvét, s ők ketten együtt csodát tehesse vele a Pesti Színház színpadán. A kisember apoteózisa, kozmikussá növesztett magánya, ebből fakadó drámája a darab, s Darvas – ebből is nyilvánvaló, mekkora színész! – még arra is ráérez a szöveg rejtett tartományaiban, amire az író nem is gondolt, hogy beleírta... A képlet világos: minden az olvasóban dől el, illetve minden azon múlik, ki hogy olvas valamit. S itt és most, Patrick Süskind Tordy Géza és Darvas Iván *olvasatában* vált azzá a nagy íróvá, akit önmagában a valóságban valószínűleg meg sem közelít...

November 27., hétfő

* [*Tegnap délután, Pozsonyban...*] Tegnap délután, vasárnap, Pozsonyban az egykori Vásártéren (ma Szlovák Nemzeti Felkelés tere) több tízezres tömeg előtt Grendel, a pár nappal ezelőtt Vágsellyén – Szlovákiában legelsőként – létrejött forradalomcsináló szerveződés, a Független Magyar Kezdeményezés nyilatkozatát olvasta föl – ilyen még nem volt –: magyarul. Írónk akár ha valamelyik abszurdba hajló novellájának hőse lenne, bár meg kell hagyni, ahogy látom a nagygyűlésről készült felvételeken, e szerep egészen jól áll neki. Ráadásul nem először állt ki most öven-hatvanezer ember elé, öt napja, 22-én már megtartotta e műfajában is a premierjét (s akkor is az FMK nyilatkozatával). Végére is 1968 elbukása után egyvégtében ezt a történetet *írja, írta* Lajos – máig. S bármilyen elképzelhetetlennek tűnt is két évtizeden keresztül

e történet, az utóbbi néhány nap azt bizonyítja, a megelőző két évtized volt az abszurdum felső foka, s igazából most kezdenek újból helyükre rendeződni a dolgok. Kérdés azonban, meddig marad(hat) mindez így? Mert mi van, ha e történetet – történetünket – befejezni már nem ő fogja, illetve az nem az ő elképzelése szerint ér véget?

November 28., kedd

3 – 2,5 – 1,5 – ?

Mindes Gyűjtemény-válogatásom egyébként az idén már a harmadik könyvem...

Na jó, a két és feledik.

A cseh Karel Dobeš *Szélhámosok paradicsoma* című prózakötetének bűnügyi történeteit ugyanis Varga Gyurival ketten fordítottuk az Európának: ő annak négy elbeszélését, én pedig a szerző *Madonnát Milwaukeeba* című (kis)regényét (a könyv 350 oldalából kétszázat). S itt rögtön meg kell mondjam: nemcsak a két háború közti cseh, valamint amerikai miliőt megelevenítő világa miatt volt számomra kihívás a találkozásom ezzel a regénnyel, hanem nyelvét, nyelvezetét tekintve, vagyis a szöveg szintjén is rengeteg kérdéssel szembesített és számtalan tanulsággal járt. Magyarán, azon túl, hogy gazdag művelődés- és művészettörténeti vonatkozásainak és összefüggéseinek a tanulmányozására is rászorított, olyan tereket is megnyitott a számomra, ahova addig még nem jutottam el, s lehet, nélküle el se jutottam volna.

Igen ám, de ha azt veszem, a kívülálló számára az említett két és fél kötetem tkp. csak másfél.

Hisz a harmadikban, a Madách Imre válogatott műveit adó s a Kozmosz Könyvek A Magyar Irodalom Gyöngyszemei sorozatában megjelent *Küzdés az élet...*-ben az olvasó sehol nem talál(hat)ja a nevemet. Madách egyébként akkor már régóta életem nagy *kalandja* volt, lehet mondani tizenkét éves koromtól, amikor először akadt kezembe – honnan, honnan sem – Az *ember tragédiája*, s a mű biztatása szerint – hogyan, hogyan sem – rögtön végig is küzdöttem magam rajta. Persze mit sem fogtam föl az egész lényegét adó bölcséletéből: mivel azonban némi irodalmi, történelmi és földrajzi ismereteim akkorra már úgy-ahogy összegyűltek, úgy olvastam azt, mint egy kalandregényt (amit pedig nem értettem belőle, nem is hiányzott még).⁷ Azóta azonban a *Tragédia*, mondhatni, rendszeres olvasmányomná vált, s úgy három-négy évenként újra és újra elővéve, egészében magam számára is ismeretlen, sőt kiismerhetetlen bensőm más-más rekeszeit tárja föl előttem. Úgyhogy azóta ez az egészében kifürkészhetetlen és fölfejthetetlen Madách-univerzum már teljesen beszippantott magába (amihez sokban Halász Gábor 1942-es kétkötetes, több mint 2200 oldalas Madách-összese adta a végső lökést, melyet a pozsonyi Nyerges utcai antikváriumban fedeztem föl, és amelyhez – istenbizonnyolnapmegadom-ra – Kulcsár Feri barátom utolsó százását kunyeráltam el). S mivel egészen addig konkrétan csupán a *Tragédiával* találkoztam, meg a *Mózesről* és a *Csák...*-ről s -ből olvastam még ezt-azt (noha szóbeli érettségi tételemül is Madáchot húztam anno), meglepett verseinek irdatlanul nagy száma, miközben egyre-másra kezdett feltárulni előttem azok mélysége is, mígnem azon kaptam magamat, hogy lírai opusai

tengernyi sora közül úgy 1000–1200 egy, a 20. század emberére is érvényes és jellemző (*modern*) életérzést kezdett sugározni felém. Ami aztán úgy felajzott, hogy rögvest el is határoztam: mihelyt lehetőséggé válik (azaz ha törik, ha szakad), feltétlenül összeállítok egy Madách-verseskötetet. Így amikor hazatelepedésem után elkezdtem keresni Magyarországon a lehetőségeimet (nem kis mértékben egy, saját lakás vásárlásához szükséges önrész – kiadói előlegek formájában történő – összekunyerálására is rákényszerülve), szinte magától adódott, hogy elképzelt Madách-válogatásom szinopsziséval is elkezdjek házalni az e célból kiszemelt könyvkiadóknál. Így történt, hogy Rózsa Bandi biztatására, aki akkoriban a Móra Kozmosz Könyvek sorozatát szerkesztette, hozzájuk is beadtam elképzelésemről egy tervezetet, amit – javaslatára – hamarosan egy életmű-válogatásra módosítottam, mivel a Magyar Irodalom Gyöngyszemei sorozatukban látta a legnagyobb esélyét egy Madách-kötet megjelenésének. Ez időben, azaz áttelepülésem után, 1986-tól ui. szinte menetrendszerűen jártam a Móra Május 1. úti székházába – hol ezzel, hol azzal, hol ennél, hol annál (leggyakrabban, Rózsa Bandi, illetve Körössi P. Jóska mellett Petrovác Istvánnál, Tótfalusi Istvánnál, Simonits Máriánál, Sík Csabánál, de – Bp.-esten jártomban – már korábban is többször megfordultam a kiadóban, még az 1980-as évek elején például az akkoriban a sorsa által éppen ide üzetett Hervay Gizinél). Mire azonban a Madách-válogatással elkészültem, Sík Csaba, a Kozmosz főszerkesztője, aki közben az utolsó hónapjait kezdte tölteni a kiadóban, noha előbb változtatás nélkül elfogadta a kéziratomat (amit az is bizonyít, hogy a kor jó szokása szerint egy szép kis – „legalább nekem szép” – summát is felvehettem rá előlegként), se szó, se beszéd, annak csak mintegy a felét akarta elindítani a nyomda felé (mindegyik ciklusát, de főleg a verseket jócskán megkurtítva). Ezzel pedig épp munkám lényege veszett volna el, amiért abba történetesen belefogtam, azaz, idézve a kiadó által jóváhagyott szinopszisomból, mivel Madách a köztudatban jóformán „csak a *Tragédia* szerzőjeként él”, válogatásom célja éppen ennek – s a sorozat célközönsége, elsősorban a tizenéves fiatalság Madách-képének – a „lírikus, azaz a versel(get)ő tragédiaköltő” felőli kiegészítése, illetve „némiképpeni árnyalása” lett volna, de felvettem volna a kötetbe számosat a *Tragédia* „környezetét” jelentő elbeszélés-kísérletei, tanulmányai, cikkei, beszédei és levelei közül is. Így hát mit tehettem volna az adott helyzetben: mivel a kéziratot – miután az előleget képtelen lettem volna záros határidőn belül visszafizetni – visszavenni tőlük már nem tudtam, az időközben nyomdába került (fél) kötetről levettem a nevemet és visszavontam az utószómat is (minek következtében sietve Rónay Lászlóval rittyenttetek hozzá egyet). Így jelent meg azután a kötet ez év nyarára – tudtommal egyedüli esetként a sorozat történetében – a válogató, illetve szöveggondozó, valamint a jegyzetek és szómagyarázatok írójának neve nélkül. Mindez pedig azért került ide, naplójegyzeteim közé, hogy legalább itt maradjon némi nyoma ennek a számomra mindenképpen kínos – és hihetetlen – történetnek.⁸

Vagyis a két és fél idei könyvemből a valóságban így lett másfél...

De másfél-e igazából a másfél?

December 8, péntek

* [*Este kilenctől szabadot...*] Este kilenctől szabadot kaptam magamtól, illetve, igazából csak G. Kovács Laci barátomat nem akartam megbántani, akinek a nőgátására – még jegyet is vett rá – végül is beadtam a derekam, és megnéztem Sylvia Kristell *Emmanuelle*-jét a Tanács krt.-i Broadwayban. Hát... erotika ide, erotika oda, szép táj- és testfelvételek ide meg oda... az igazság, hogy mint film (ami a szemnek látványként még megteszi, az agynak üresség) – meglehetősen csalódás a számomra. Ellentétben Bertolucci *Az utolsó tangó...*-jának mély drámájával, melyet igazából, nem is annyira a rendező érdeméből (bár kétségtelenül a rendezőé a legfőbb érdem, ha megtalálja filmjéhez azt a szereplőt, aki majd az egészet úgymond elviszi a hátán), Marlon Brando alakítása emelt – botrányok ide, botrányok oda – át a tényleges filmnél jóval magasabb szférákba...

December 9., szombat

Órák a *Csupasz majommal*

A Könyvvilág legfrissebb számában Nagy Zsuzsanna Éva ír Desmond Morris a világot már rég bejárt könyvéről, *A csupasz majomról*, mely legalább húsz éves késéssel jelent meg magyarul Hernádi Miklós tolmácsolásában. Magam a könyvet már 1970-ben olvastam – MUDr. Jozef Somogyi szlovák fordításban (*Nahá opica*) – a Csehszlovák Néphadsereg szenicei nehéztüzérségi ezredének könyvtáros kiskatonájaként, amikor magam is „csupasz majomnak” éreztem magam, magunk... s még ma is őrzöm külön kis könyvtári kartotékokra rótt megjegyzéseimmel kibélelt példányát. Mert természetesen, időnek előtti leszereltetésemkor, néhány más ezredkönyvtári kötetrel együtt, elveszettnek bejelentve azokat és utolsó havi zsoldomból kifizetve az ellenértéküket a büntetéssel együtt, az is bekerült a hazaútra elkészített poggyászsomba. S ahogy így elnézem magunk körül az utóbbi hetek-hónapok történeteit, egyre inkább úgy látom, hogy az angol zoológus-antropológus-viselkedéskutató *csupasz majma* most állt csak igazán mifelénk is két lábra... Csak azt nem értem, miért kellett ennek az 1967-es könyvnek a magyar kiadására több mint húsz évet várnunk? Akárha eddigi kulturális döntéshozóink székeiben az elmúlt évtizedekben jobbra tényleg *csupasz majmok* ültek volna, akik (amelyek?) – nehéz felfogásuk alapján – mintha elakadtak volna valahol az *értelmes emberré* válás rögös útján...

December 14., csütörtök

* [*Az Írországból élő Kabdebó...*] Az Írországból élő Kabdebó Tamás versei – akivel anno a tatabányai Új Forrás szerkesztőjeként váltottam, egy-egy nekünk küldött írása kapcsán néhány levelet – a Forrás decemberi számában, köztük egy, *A zsoldos*, címével emlékeztet az én *zsoldosomra* ugyanezen lap áprilisi számából. De nemcsak címével, hanem, végigolvasva, az az én szóban forgó, *A zsoldos* című versemre reflektál,⁹ illetve mintegy azt gondolja tovább, annak kimondottan is ún. „Hagyomány és reform támogatta” változatát adva, imígyen: „A zsoldost, ki átdöfte / Krisztus testét, Longinusnak hívták. / Lándzsáját – az erről szóló hagyományt – / a Szent Péter templomban őrzik. / Saul üldözte híveit annak / kinek a lándzsa átverte testét

– / a rabszolgasors-esztendők teltek, / a kötelek lazultak, ez tény. / Az ÁVÓS Saulból reform-Paulus lett / Longinusból szent és gláznoszty keresztény.”

December 22., péntek

Partikularitás vs. vízió

Grendel adta a minap új regényét: az *Éleslövészet* és a *Galeri* után a harmadikat, a *Szakításokat*. S hogy – mint többször megírtam már – a véletlen milyen jó dramaturg, papírhalmaim közt turkálgatva, keresve sem akadhatott volna idevágóbb a kezembe egy pontosan húsz évvel ezelőtti újságkivágásnál Mészöly Miklós naplójegyzeteivel az 1969. júniusi Kritikából (*Az író felel*). Melyekben pedig vastagon aláhúzott részek a partikulárisról, a pusztán helyi érvény elvetéséről. Amihez csak annyit: ezek a kiemelések egy húszéves, az irodalomban, illetve egy szinte hermetikusan zárt irodalomrészben – a csehszlovákiai magyarban – épphogy elindulóban levő, szűkebb környezete avítnak gondolt (látott), s tőle mindenáron az ún. „közérthetőséget” követelő irodalomszemlélete, vers- és prózaeszménye ellen lázongó, s ehhez mindenféle szövetsége(se)ket kereső fiatalember dohogásait tükrözik elsősorban. De nemcsak az enyéimet – a velem együtt indulókeit, nemzedéktársaiméit is. Aki akkor Mészölyből történetesen ezt emelte ki: „A kor igényei s lehetőségei minden műfaj számára alapkövetelménnyé kezdik tenni a világméretű közérthetőséget. A sajátosságok megőrzésének és közlésének már az etnikum körén belül sem lehet hiteles gesztusa a magabaforduló, cinkos konzerválás. A kor legmagasabb rendű társadalmi közérzete, a szociális, nemcsak megmutatkozni, de mindent maradéktalanul megérteni is akar. S ez a közérzet legalább annyira tiltakozik a kuriózumba, a csupán honi, partikuláris visszhangokba csukódás, a provinciális kipróbáltságok kényelme ellen, mint amennyire a kitárulkozás és az egymásból táplálkozás felé hajt a technikai és civilizációs fejlődés. A világ részesülni akar az üzenetben, amit a kuriózum eddig nem osztott meg vele. Semmiképp sem úgy kellene megfogalmazni magunkat, hogy láttára, olvastára, hallatára csupán mi hajoljunk össze. Vagy már mi se, mert mondjuk egy brazil, lengyel vagy cseh mű közvetlenebbül szól hozzánk, pusztán azért, mert egyetemesebben egyéni és partikuláris.” A következő oldalon pedig arról, hogy az írónak mindenekelőtt legyen egyfajta *víziója* a világról, s ezt kell(ene) megjelenítenie, és nem a körülötte levő világ hű leírásával bíbelődni: „A vízió az elsődleges, az szabja meg a törvényeket. Istennek is a világ víziója lehetett elsősorban fontos, s nem az, hogy a teremtetést beszorítsa a hat nap matematikájába...” S azt hiszem, pontosan ez(ek) emeli(k) ki Grendel eddigi két regényét, és folyóiratokban közzétett részletei alapján, gondolom, a harmadikat is ez(ek) – akivel anno, két évtizede egymás kezéből kapkodtuk ki Mészölyt, Mándyt (s Krúdyt is persze) – a csehszlovákiai magyar prózából. Azaz a víziója ugyanarról, a *megírása* ugyanannak, amiről utóbbinak csak *leírása* volt...

December 27., szerda

B. mester utolsó húzása

A mai Magyar Nemzetben hír Beckett haláláról. Még a múlt héten pénteken meghalt, és tegnap már el is temették, de halálának hírért – óhajának megfelelően – csak

ezután jelentették be. Mit mondjak? Ez volt az utolsó abszurd húzása, ami persze nem is annyira abszurd, mint azt az első pillanatban vélnénk, ahogy a művei sem (teljesen) azok, melyeknél a valóság azért – tetszik, nem tetszik – sokkal nagyobb abszurdításokat produkál. S most, mint hirtelen visszakerestem, majd két évtizede, 1970. január 2-án, a következőt jegyeztem föl akkori Nobel-díja kapcsán – rendszeres naplóírássra már akkor is képtelen lévén – egy, a naptáramba beszúrt cetlire: az hova is mehetett volna jobb helyre, hisz egyértelmű, hogy 1901-es létrehozása óta e díj „Beckettre várva” töltötte az idejét... S ha voltak is a díjnak tévedései, esetében – olvassuk csak, azóta is miket művelt a szóval, mondatokkal – egészen jó volt a megérzése... (December 27., szerda)

December 30., szombat

Nézelődés

Elöttem újságok, levelek, üzenetek, meghívók rendetlen összevisszasága, alig férek tőlük az asztalomon. Napok hordaléka, néhány napé, az utóbbi egy-két hété, máskor tán egy hónap alatt ha felgyülemlett ennyi; íme egy ötlet felgyorsult – az utóbbi évtized *létező* (létezett!) *szocializmusának* pangásához képest mérhetetlenül felgyorsult – időnk méréséhez. A tetszettség kényelméhez szokott, ám most, a hirtelen reá szakadt szabadság átkaitól és áldásaitól hajszolt, az egyre inkább elszabaduló inflációval versenyre kelő lélek zavartan – s egy kicsit zavarodottan is – tekint szét maga körül: mennyi minden történik körülötte (s már nemcsak *idehaza* – *odahaza* is!), mennyi esemény, hír, mennyi új és új információ zuhog rá minden oldalról, jó lenne mindent magába fogadnia, rendszereznie, megemésztienie – az őt ért hatások, benyomások, ismeretek tömkelegét műveltséggé szublimálnia, csak hát mindehhez idő kellene, idő, idő, idő... A mozdulatlanság testet-lelket-szellemet megnyomorító fantomja helyett új fantommal ismerkedik: az idővel. Válogatnia kell tehát, szelektálnia: ez fontos, ez ráér, ez mellőzhető. Kapkodhatja a fejét az ember akkor is, ha figyelmét csupán az őt, afféle örök Jónást cetként körülvevő valóság egyetlen – bár negyven év elhallgatottsága után igencsak felértékelődött – szeletére: a Közép-Európa-problematikára, a cseh–szlovák–magyar kapcsolatok alakulására, a kisebbségi kérdésre, illetve a csehszlovákiai magyarság életét, sorsát érintő dolgok számbavételére összpontosítja. Sőt, még ezen belül is szűkítenie kell a kört, hiszen nem intézmény ő, csupán a körülötte történő és őt közvetve vagy közvetlenül érintő dolgok megértésének szándékával megvert közönséges halandó – Ottlikkal mondva: egy ürge –, akinek lehetőségei meglehetősen szerények, s különben is, az imént felsoroltak akár több intézménynek is évtizedekre munkát adhatnának.

Igaz, az ember – végtére is – egész életében építkezik: ki házat, házakat épít magának, ki önmagát építi. (Jó, jó, a kettő nem zárja ki egymást.) Én is építkezem, önmagam építve napra nap, hétre hét, óra hó, évre év. Egyebek közt a napok Déry Tibor-i értelemben vett hordalékából is. Melyről elmondható: igencsak jó kötőanyagnak bizonyul. Cement, habarcs s effélék a nyomába sem léphetnek. Mostanában pedig, ki tudja, nincs is másra nagyobb szükség, mint erre. A totalitárius hatalom lelket-szellemet megkötő évei/évtizedei után a személyiség és gondolkodásának autonó-

miájára. Aminek tekintete akadálytalan mozgása, tájékozódásának szabasága is a feltétele lehet. Sőt, nincs is feltétele más... mint a *kötelezően kötetlen* nézdelődés...

December 31., vasárnap

* [*Hoppá! Hisz ez...*] Hoppá! Hisz ez már tényleg az év utolsó napja. Nincs több, minden már csak jövőre. De mi lesz az estével, éjjellel? Elő hát a telefonos noteszem, s irány a Blaha, az aluljáró nyilvános telefonjaihoz!

Tárcsázás, szám kicseng – semmi.

Második: a gyerekeimnek – kicseng... de szintén semmi.

Harmadik: ez is kicseng... a vonal túlsó végén fülemnek kedves női hang. Mit csinálsz este? – kérdem bizakodva... Mire: *Na, ne má'...*! – s a vonal megszakad...

Újabb próbák, majd talán a hetedikre... Mit... stb. *Semmit...* Az jó. Csináljuk együtt... *Csináljuk*. Hétre? *A fogkefém még megvan?* Valahol biztos...

Na, ezzel meg is volnánk... Hány óra is még ebből az évből?

S addig még mit is? Alig fér már bele valami... és mindjárt este hét...

Azután meg, ami még hátra van...

JEGYZETEK

* Egy készülő, 1989-es naplókönyvből.

- 1 Čapek, Karel – Čapek, Josef: Spisy. Ze společné tvorby. Československý spisovatel, Praha, 1982, 305–397. p.
- 2 Jut eszembe e szövegem fésülgetése közben, nem volna-e időszerű a Čapek-testvérek e komédiájának a színrevitele napjainkban is?
- 3 Végül, *Jób könyve* címmel, mégsem a Magvetőnél látott napvilágot, hanem a Széphalom Könyvműhely kiadásában, a Regio Könyvek sorozatunkban jelentettük meg (300 oldalon).
- 4 Görgényi István: *Isten, amerikai akcentussal. Beszélgetés Pablo Urbányi íróval*. Élet és Irodalom, 1989. június 30., 7. p.
- 5 Levelemre október 4-én kaptam meg Urbányi címét.
- 6 Azaz az Irodalmi Szemle részére.
- 7 A történetet I. *Közelítés Madáchhoz* című írásomban a Népszava 1988. július 9-i számának 9. oldalán.
- 8 Volt persze Sík Csabával, megelőzően, egy másik „bájos” történetem is. Jelesül, amikor egy, A Magyar Irodalom Gyöngyszemei sorozatukba szánt, a színházról, színjátszásról és színészetéről, színészekről szóló versválogatás mellett fölvettem neki, hogy szívesen összeállítanék egy további, a magyar költők anyanyelv-verseiből készült antológiát is. Amikor is persze hogy az első kérdése ez volt: Márai *Halotti beszédét* beválogatnám-e? Mire megkérdeztem: „Miért? Úgy gondolja, azt ki lehetne hagyni?” Amivel természetesen rövidre zárattott ez a disputánk is...
- 9 Kötetünkben: április 16-ánál.

DANKO STOJNIC

Kötelezettség

Danko Stojnić-tyal Belgrádban, a „legszebb”, de inkább válogatott verseim szerb kiadásának bemutatóján ismerkedtem meg. Komoly, szelíd és azonnal megnyerő karakterre bukkantam. Nyugodt elmélyültséggel elemezte és értékelte a szerbiül megszólaló magyar könyveket. Egy szót sem értettem abból, amit mondott, de ismerős volt számomra az érzés, a férfi beszél, nem értek semmit, de végig követem, követni tudom. A bemutató utáni poharazgatás során, az Alma Kiadó standján, véletlenül mellé sodródtam, és gyenge angoltudásom sem akadályozott meg abban, hogy hosszasan, szinte folyamatos beszélgetésbe kezdjünk. Kiderült, hogy Danko foglalkozása szerint orvos, hivatása szerint író és kritikus is. Szerényen említette meg az író. Érdekel, mit ír; aki érdekes az emberek számára – a tévedés beismerésével –, íróként nem lehet érdektelen. Az itt olvasható történetet olvastam először, és rögtön megpróbáltam lefordítani. Egy világ, amely olyan távol van az én prózai világomtól, mint Makó Jeruzsálemtől. És mégis, van valami, ami rám köszön, amikor ezeket a novellákat olvasom. (Nincsenek véletlenek.)

Zalán Tibor

A tulajdonos háza magányos volt. Kisebb dombra épült, de nem emelkedett ki nagyon, ráadásul a magaslatot benőtték a fák, amelyek ágai között, amikor még nem lomboznak, falainak koszos fehérsége

átvilágított. Nem volt irigylésre méltó ingatlan, első pillantásra semmiképpen. Kis, erdős domb, alig látható házzal, meglehetősen messze a várostól. A nagy útról nem kiépített, csak ócska, kitaposott ösvény vezetett a közel egy kilométerre lévő dombtetőre, ez az esős évszakban nagyon megnehezítette a ház megközelítést.

Ekkor már napok óta ömlött az alacsony felhőkből, és a sáros szolgálomberek, az oldallaktanyában („szervusznegyed”), átkozták a fősvényt, aki soha nem hallgat a hölgyre, hogy építsen végre egy rendes feljárót, ahol jó időben autók is közlekednek.

Ébed után a hölgy a szobájában szunyókált, a fiatal hölgy fiúkról fantáziált az övében, a fiatal úr játékokat tört össze az övében, a főnök pedig a „szerződéseit” bámulta abban a szobában, amelyet kabinetnek hívtak. A „Szerződések” már régóta érvényben vannak, nem semmisíthetők meg. Csúnya ügy.

A főnök jól megélt a „kis családokból”, ahogy ügyvédi gyakorlatát nevezte. A „kis családok” kifejezés az általa immel-ámmal végzett szakma személyes szinonimájaként jelent meg, jelezve lesújtó véleményét életének e szegmenséről. Munkája mindamellát

jól haladt, így mind a kollégák, mind az ügyfelek nagyra értékelték, vélhetően nem volt okuk elégedetlenségük kifejezésére. Így az elégedetlenségük kimondatlan maradt, legfeljebb abban nyilvánult meg, hogy egyre nyomasztóbbá vált a magány, és gyakrabban a novellák írása, mint amilyen ez a „Szerződések” című.

Valami mégsem stimmel a „szerződésekkel”. Nincs mód a fejlődésre. Miattuk. Az ötlet az volt, hogy a fausti logika segítségével újradefiniáljuk az etikai problémákat az etikátlan szerződéskötésben. Fojtotta azonban az érzés, hogy ezzel a történettel gyűlölt hivatása felé közelít, ahelyett, hogy az irodalom révén legalább elkerülné ezt.

„Főnök, egy ügyfél keres téged” – szakította félbe a legidősebb szolga a főnök „Szerződések” miatti önkínzását.

– Dehát tudod, hogy jelenleg nem fogadok ügyfeleket! – csattant fel ingerülten a főnök.

– Főnök, az isten szerelmére, ez teljesen szétázott és sáros, kirázta bőréből a tél. Küzdött, hogy elérjen minket, átvágva a viharon. Legalább a szervusz-negyedünkbe elhelyezhetem, hogy kicsit felmelegedjen, kiszáradjon? Kérlek, ha irgalom van benned, fogadd be... Tudom, hogy meg fogod tenni, te éppolyan lágszívű vagy, mint az apád...”

A tulajdonos arckifejezése és kézmozdulata valami olyasmit jelentett, hogy „rendben, jobbak legyünk, legyünk jobbak” (ez a gesztust leíró mondat, mintha tömör masszába ragadt volna, egy teljesen új lexéma születését eredményezte). Az öreg enyhe meghajlással és elégedetten vonult vissza.

És még mindig semmi a „Szerződésből”... A kínzás vacsora előttig eltartott, végül is a főnök úgy döntött, hogy elmegy a szervusznegyedbe, megnézni az ügyfelet, aki a rossz időben és rossz időben meglátogatta. Remélte, a találkozó gyorsabban befejeződik, ha nem fogadja a vendéget az irodájában. A gesztus hangsúlyozni fogja, hogy ez a találkozó üzleti szempontból „kevésbé értékes”, így hát rövidebbnek is kell lennie.

Ezen tűnődött, miközben az esőben az éjszakán át az udvaron át a szervusznegyed felé vánszorgott, ahol az ablakokban a nyomornegyed gyenge fényei parázslottak.

Olyan zsúfoltság volt a bent, akár egy városi buszban. A levegő nehéz volt a nedvességtől, az átázott kabátok és esernyők nehéz párjától, a sáros padlótól és a tűzhelesen gőzölgő pörkölt együttes bűzétől. A hely, amelyet az úr néhány szolgájának szántak valaha is.

Ma este nagyon sokan voltak itt. A főnök felismert néhány arcot, de úgy tűnt neki, hogy sokakat most lát először. Mindenki elfoglalt volt, de mintha senki nem látott volna senkit, mintha senkit sem érdekelne, hogy mások mit csinálnak. Mindenki a papírjait bámulta, és láthatóan nehezen tudta megfejtetni, mit kínálnak ott. Ekkor valaki hangosan kimondta, hogy „a-hát!”, mintha megértette volna, miről van szó, vagy csak felvonta a szemöldökét és bólintott, aztán sietve tollat fogott, és elkezdte kitölteni a kérdőíveket, a különböző szerződésekre vonatkozó kérdéseket...

A tágas, de mindig szűknek tűnő szoba közepén, egy rögtönzött íróasztalnál, ült az „ügyfél”. Ő viszont könnyedén abszolválta és megszerkesztette azokat a szerződé-

seket, amelyeket közben az öreg szolga, mint e terület fő házigazdája, szétosztott a jelenlévők között, miután korábban mindegyiket hangosan keresztnéven és néven szólította. Különös, mintha senki se vette volna észre a főnököt. Odanyomult az asztalhoz, és fennhangon megkérdezte öreg szolgáját: „Hol van az az ügyfél, aki látni akar engem?” Úgy tett, mintha nem vette volna azonnal észre, hogy a megrendelő valójában a „fővállalkozó”, a manipulátor, az ötletgarázda, a csaló és mindig valaki másnak a baja. A szolga csak egy szemrándulással mutatott a „vállalkozóra”, mire a főnök hangosan és határozottan annyit mondott, még mindig öreg szolgájához intézve a szavait, nincs sok ideje, és ha az úr tanácskozni akar vele, akkor azonnal talpaljon fel az irodájába, a nagy házba. Aztán némi izgalommal és enyhe remegéssel visszament a kabinetbe, hogy ott várja meg az „ügyfelet”. Mintha valami titkos dokumentum lett volna, az íróasztal fiókjába rejtette a „Szerződés” kéziratát, majd a függönyön át kinézett az udvarra, amelyen keresztül az öreg szolga a tekintetétől követve vezette feléje ezt a sétáló kellemetlenséget. A főnök anélkül, hogy tudta volna miért, arra gondolt, milyen nehéz lenne megszabadulni ettől. Bármiről is legyen szó.

Ennek azonban az ellenkezője történt. A munka

Fordította: Zalán Tibor

OLÁH ANDRÁS

ott voltál

nem hibáztattál
dacosan leszegett fejjel
álltam a peronon
miközben apró galacsinná gyűrt
az egyre növekvő távolság
sört ittam a vasúti restiben
bolyongtam órákig ismeretlen
háztömbök között
s nem találalak
mintha kitéptek volna
minden mesekönyvből
bennem rekedtek a szavak
eltűntek a hangsúlyok
maga alá temetett
a beletörődés
ám hazaérve hirtelen
megelevenedett a csend:
ott voltál mindenhol
a fogason felejtett sálban
a szennyeskosárba száműzött
törülközőben
a kopott hátizsákban
s még a foncsorhiányos tükörben is
amire egy visszalopott hajnalon
rácsókoltad az álmomat

bűntudat

gyűlölted a várakozást
ám a sürgetés csak nyújtotta az időt
nem szabad számolni a perceket
sem azt lesni hogy érkezik-e már
a lemenő napot bámulod
ahogy vakká teszi az ablakokat
kilincset markoló kezed elzsibbad
semmitől sem tudsz megválni

nem tudod elengedni
egy időben naplót vezetettél
– bűntudat volt ez is
kartondoboznyi igazoláskeresés –
de a lámpaoltást hiába halogatod
már nincs aki megöleljen

hiába kérdezel

egyetlen elrontott pillanat
elég hogy valósággá
dermedjen a játék
s jönnek a depressziós reggelek
a folytonos napfogyatkozás
elnyomott csikkek vagyunk
ablakrésbe döglött bogarak
jegyzőkönyvekhez asszisztálunk
remélve hogy egyszer majd
szerepet cserélünk
de már hiába kérdezel
minden szó piszkozat
mióta zárójelbe tettelek

[talán egyszerűbb volna]

talán egyszerűbb volna
kikapcsolni mindent
nem látni és nem hallani
csak megágyazni a csöndnek
az árokparti gaznak
az árnyéktalan rétnak
ahonnan kihalt gyermektekintetek
néznek farkasszemet zárva
felejtett emlékeiddel
a vihar tépte nádfedéllel
a bolyhos nyárfasorral
s a búcsút intő kéznek hátat fordító
utolsó pillanattal

kármentés voltál

ízetlen világban éhül a lélek
rögtönzött mesénk zsákutcába tévedt

maradtam csönded vakon számkivetve
átlapozott a lét fanyalgó kedve

kimért könnyel gyűlnek a tárgyak
már csak az emlékek zúzdájában látlak

ereimbe szárad kiszikkadt véred
s bajban a szívem ha szívedhez érek

kármentés voltál de lejárt a bérlet
– s jövőnkkel már a múlt idő végzett

hiányaink

csak a megértés hiányzik a türelem a könyörület
pedig nap mint nap az érzékenyítésről beszél
a pszichológus a tévében a tanár az iskolában
az edző az öltözőben az előadó a tanfolyamon
de minden formálissá válik gyűlnek a tanúsítványok
jelenléti ívek jegyzőkönyvek csak az ember
haldoklik – pedig a hit látszólag töretlen
javulnak a statisztikai mutatók
szervezetek alakulnak önkéntes brigádok
Timur és csapata gyűjtéseket kezdeményeznek
sorszámot osztanak látogatnak intézkednek eljárnak
hatékonysági mutatókat lobogtatnak – de a szeretet
törékeny és a bizalom összeporszívózhatatlan

kisiklott idő

olyan közeli az árulás...
jó volna persze megbocsátani
takarodót fűjni végre
és átfesteni a sebzett szemhatárt
kigyomlálni a tébolyult fájdalmakat
s a hazatántorgó esték helyébe
új igeidőket kínálni de a múlt
hajthatatlan – sohasem egyezik bele

[amikor nem]

amikor nem reggelrel kezdődik majd a nap
és már egymás tudatába se vágyunk
mert elvész a legtermészetesebb kíváncsiság is
amikor kockázattá szűkülnek a vágyak
és műszakot cserélnek az ölelések
amikor munka nélkül marad az ösztön
és gyanússá válnak a fojtó ragaszkodások
amikor mindenkinek igaza lesz csak épp
helyünk nem marad a kizökkent időben
talán akkor megtaláljuk majd
személyes történetünket a magány
férőhelyeként kiszemelt szakadék fölött

Sósméz

(RÉSZLET)

– A nővérem fia, most jött Amerikából – harsánynak és büszkeséget sem nélkülözőnek hatottak meglepett nagybátyja szavai a belépésük nyomán a helyiségben hirtelen beálló csendben; ötvenes éveinek a közepén járt, valamennyivel alacsonyabb volt nála, vállrészen szürkére fakult sötétkék munkásruhát és barna simléderes sapkát viselt, arcvonásai, őszülni indult sötét haja és bogárbarna szeme anyját idézték; nem engedte el Jonathan Baker bemutatkozáskor megfogott kezét, úgy közölte a kocsmá rájuk meredő vendégeivel meg a hátát a pult mögötti polcnak vetve fehér köpenye fölé vett szőrmemellényben, karba tett kézzel álló ősz, göndör hajú, szemüveges nővel. – Ezt meg kell ünnepelni, gyere, koccintsunk rá! – tette hozzá.

Szabadkozni próbált, miközben elköszönt tőlük kísérője, a vékony, szőke lány a Tanácsházáról, de nagybátyja belé fojtotta a szót.

– Én évekkkel ezelőtt letettem a poharat – átfogta a vállát és a kopott asztalok között a pult felé terelte –, előtte megittam a magamét böven, kettőnek is elég lenne, azóta csak bambin élek, de most veled megengedek magamnak egy háromcentest. Nem mindennap kerül elő a világ másik végéről az ember rokona, akiről ráadásul nem is tudott – szavai nem úgy hangzottak, mintha elfogadna bármilyen ellenkezést. – Utána elmegyünk Bözsi nővéremhez, itt dolgozik nem messze, a darálóban.

Az ablakon beeső, a lomha mozgású füsthullámokat láthatóvá tevő napfény kifényesítette hosszú bádognyújt mellett állva Jonathan Baker koccintott anyja Mihály nevű öccsével. Váratlanul erősnek bizonyult a pálinka, könnyet csalt a szemébe. Bele is borzongott. S ahogy a testén végig futó remegés elenyészett, magával vitte az előző este, az utazásra készülő pakolás óta benne bujkáló drukkot. Csöppet sem volt meglepő az izgalma, úgy nőtt fel, hogy nem ismerte egyetlen rokonát sem; egyik oldalról nem voltak, apjának mindössze egy öccse született, Howardnak hívták, fényképeket látott csak róla, nem alapított családot, huszonhárom évesen érte halálos baleset egy atlantai építkezésen, a nagyszülei meghaltak még az ő világra jövétele előtt, anyja hozzátartozóival kapcsolatban pedig még pár hónappal ezelőttig sem gondolta volna, hogy valaha is találkozik velük. Tartott tőle, többször észébe jutott telefonbeszélgetése a semmiből előkerült féltestvérével, távolságtartónak és hidegnek érezte a hangját, mintha kötelességet teljesítene, mintha valamiről számot kellene adnia és szeretne minél gyorsabban túlesni rajta. A kocsmá érkezésükkel röpké időre megakasztott élete visszazökkent a maga kerékvágásába, a beszélgetések hangjai, a poharak, üvegek koccanásai duruzsoló alapzajjá olvadtak össze, az egyik asztalnál folytatódott a félbemaradt kártyaparti, s belőle elmúlt a rátapadó, kíváncsi-vizslató tekintetek miatti feszélyezettség. Azóta érezte magán őket, mióta a nyírbátori vasútállomáson felszállt az anyja szülőfalujába közlekedő buszra. Nem különböztek semmiben a világ bármelyik táján az odavetődött idegent fogadóktól-kísérőktől, ha ta-

lálkozott velük, sosem zavarták igazán, természetes, idővel és beszélgetéssel változó körülménynek tekintette, annak oka, hogy most ránehezedtek és félszeggé tették, benne rejtőzött, ő érkezett ide másféle idegenként, akinek cseppet sem volt mindegy, mit talál és hogyan fogadják. Ezért feszengett a Tanácsházán a rokonai felőli érdeklődése után hirtelen összeszaladó dolgozók gyűrűjében, végig a Fő utcán, a sokat beszélő vékony, szőke lány, Etelka mellett, majd belépve a kocsmába. Pedig a busz egyenruhának ható sötétzöld nadrágot és fehér inget viselő, barna, hátrafésült hajú, pocakos sofőrje enyhítette is némiképp; amikor elindultak az állomásról, beszédbe elegyedett vele, utazásának céljáról kérdezte, megtudva, honnan jött és miért, afféle rögtönzött idegenvezetővé változott. Míg átmentek a városon anyja szülőfalujáról beszélt neki, a főtér utáni megállótól segítsége is került, a megtelő járműben Jonathan Baker mellé leült egy vékony, sötét hajú, kreolbőrű, fekete műbortáskáját egész úton az ölében szorongató középkorú nő, onnantól egymásnak adva a szót osztották meg vele a falu múltjának, távolba szakadt szülötteinek történeteit, miközben a busz lassan, keskeny, hepehupás úton zötykölődve egy éppen virágot bontani készülő, siheder akácfákból álló erdőn haladt keresztül, utána szántóföldek és gyümölcsösök mellett, majd egy véget érni nem akaró település kanyargó főutcaján, hogy végül elhagyva égbeszökő, vastag, ezüstös törzsű nyárfák sorfala között jusson el egy elágazásig, és ráfordulva a jobbra vivő bekötőútra megérkezzen a faluba. „Megállok a Tanácsházánál, ott segítenek.”, mondta a sofőr, amikor elhagyták a helységnévtáblát és az első házak maradtak el mellettük.

Réggel háromnegyed hatkor szállt fel a Nyugati Pályaudvaron a Záhony–Mátészalka–Zajta felé 05:50-kor induló gyorsvonatra. A szerelvény végétől a kocsi közepén futó folyosók két oldalán sorakozó, egymással szembefordított, szinte teljesen megtelt páros ülések boxai között eljutva az első osztályig újra, ezúttal magában, megköszönte a szálloda pedáns éjszakai recepciójának, amiért meghallva, hova készül utazni, azt tanácsolta, arra váltson jegyet. Néhányan ültek csak a kocsí dohányzó részében. Letette a táskáját az egyik menetirányba néző ülésre, kipakolta belőle az elmúlt napokban született jegyzeteit tartalmazó spirálfüzetet meg a Zólyomi Bálinttól kapott nagybacska tanulmányt tartalmazó dossziét, amiről a véleményét kérte, gondolta, azok olvasásával kitölti majd az utazás idejét meg a figyelmét is eltereli magáról, melléjük a zsebéből pipát, öngyújtót, tömködőt és egy megkezdett zacskó fekete Troost dohányt; az első napon vásároltak közül ez ízlett neki a legjobban, egy leheletnyivel erősebb volt, mint amilyenekhez hozzászokott, de mély, komplex, a nehéz borok édességét és lekerekedett, lágy, ódon ízeit puha, nehéz földjegyekkel társító aromája feledtette ezt is, s miután hamar elfogyott, visszament a Kígyó utcai boltba és vett belőle egy hat csomagot tartalmazó dobozzal. Bördzsekijét akasztotta fel az ülés feletti csomagtartó kampójára, amikor megmozdult mellette a tájékoztató táblákkal, hirdetményekkel és menetrendekkel teli piszkossárga fal, a vonat elindult és lassan húzott kifelé a csarnokból. Ahogy a kerekek gyorsuló kattogásától kísérve a szerelvény maga mögött hagyta a sínpályát övező, a felkelő nap súroló fényétől rőt-arany színt kapó, kopott házakat, az otthonosság érzése töltötte el. Mindig szerette a vasutat, szeretett vonaton utazni. Gyermekként nem csak az országot átszelő sínpályák építésének kalandos,

sötét és felemelő történetei mozgatták meg a képzeletét, apja sokszor vitte el – néha magától, sokkal többször ráunva szünni nem akaró kéréseire – vonatot nézni a közeli Ottumwába vagy az egy megyével arrébb, a Mississippi partján fekvő Fort Madisonba. Előbbiben volt megállója a Chicagóból Denver, Salt Lake City és Sacramento érintésével San Franciscoba közlekedő, utóbbiban a Kansas Cityn és Albuquerqueen át Los Angelesbe tartó járatoknak. Fort Madisont jobban szerette, messzebb volt, de ha oda mentek, mintha az időben is utazott volna visszafelé; a folyó partján, a hajdani erőd helyén állt az emlékmű, hét-nyolc éves lehetett, amikor a Sheaffer Pen Factory parkolójában feltárták az egykori helyőrség központi tömbházának és tiszti szállásának maradványait, annak idején apjával megnézték a régészeti ásatást is, középiskolába járt már, amikor átadták a folyóparton a Riverwiew Parkot, benne az 1813-ban a megtartani nem tudott, ezért az amerikai hadsereg által szándékosan felgyújtott cölöperódítmény korhűen felépített másolatával. De Fort Madisonnak volt egy ennél is érdekesebb attrakciója, az AT&SF vasúttársaság nyugdíjazott, az állomás mellett leállított Santa Fe 2913 típusú gőzmozdonya. Varázslatos monstrumnak látta, képes volt újra és újra hosszú időt eltölteni vele, megnézni rajta mindent a hatalmas kerekektől a csillogóra kopott rudazaton át a vezetőfülkében található műszerekig, karokig és fogantyúig. Visszagondolva elismeréssel adózott apja türelmének, amint szelíden és kitartóan válaszolt kérdéseinek sokaságára, próbálta érzékeltetni, ő pedig izgatott-boldog borzongással elképzelni, mennyi lehet kilencszázezer font, a mozdony súlya vagy hétezer gallon gázolaj, amennyi megtöltötte az üzemanyagtartályát. Akkor lehetett elszakítani a mozdonytól, ha személy- vagy végtelen hosszú tehervonat érkezett, nézte az ablak mögött ülőket vagy a változatos formájú kocsikat. Néha közös erővel rá tudták venni az anyját, hogy velük tartson, kitegye őket Fort Madisonban, és elmenjen a következő állomásra, a már Minnesotában lévő La Platáig, ők ketten az apjával jegyet váltottak és vonattal tették meg az utat, aztán együtt autóztak haza a 63-as úton. Egyetemistaként és később már a vonatutak komótos nyugalmaért értékelte, a kívül levést a maradék, abszolút dolgokon, melyek úgy tűntek tova, hogy noha látta őket, nem volt köze hozzájuk, idegenek voltak és kérészéletűek, elhagyatottságuk befelé fordította, módor adott az elmélyedésre könyvben, gondolatban, bármiben, hogy az üvegen túli, eltávolított dolgok csendje megszólította az emlékeit. Jonathan Baker belemerült a tanulmány olvasásába, Tulipán és szív volt a címe, a magyar népművészetben előforduló szerelmi motívumokról szólt. Érdekesnek találta, gyorsan haladt vele és közben szinte észrevétlenül eltelt az idő. Ha elszakadt tőle kicsit vagy rágyújtott, az ablakon át nézte a vonat mellett elsuhanó vég nélküli sík tájat, hasonlított az otthoni, iowai vidékre, ha valaki a különbségről kérdezi, azt mondta volna, ez talán egy kicsit kócosabb, rendezetlenebb. Debrecenben húsz percet állt a vonat, szétkapcsolták a szerelvényt, az eleje nem sokkal később elment, a maradvékra egy hagymavörös dízelmozdony tolatott rá, azzal folytatta az útját. Nem nézte, de nagyjából egy óra telhetett el, mikor a vonat megállt a nyírbátori állomás apró épületével szemközt, és lelépett a nagyra sikeredett, megpirult tarhonyára hasonlító gyöngykvaccsal felszórt peronra.

– Őszintén szólva, alig-alig emlékszem rá. – mondta halkán, a távolba meredve a nagybátyja, miután Jonathan Baker beszámolt neki az anyja haláláról – Amikor megszülettem, ő már régen Pestre került. Ritkán járt haza és pár napnál sosem maradt tovább, de alig múlt el úgy hét, hogy az öregek ne emlegették volna. A háború alatt volt itthon néhány hónapig, nem nagyon találta a helyét, keveset beszélt, olyan volt, mintha lélekben mindig máshol járt volna. Ötvenhat nyarán hazajött az udvarlójával, egy magas, jó kiállítású fiatalemberrel. Úgy volt, hogy következő év elején megtartják a lakodalmukat itthon. Aztán kitört az ellenforradalom, utána már csak egy levél jött tőle. Biztosan felbontották, mert két borítékban volt. November elején adta fel, de csak valamikor decemberben, ünnepek előtt kaptuk meg. Az írta benne, hogy az udvarlója meghalt, ő pedig elmegy az országból olyan messzire, amennyire csak lehetséges, és soha nem jön vissza. Anyánk napokig sírt, hiába próbáltuk vigasztalni, apánk is megkönnyezte, bár úgy tett, mintha a homlokáról kellene letörölni a verejtéket és csak mellesleg járna a szeménél a zsebkendő.

Lefelé lépkedtek a kisebbfajta dombról, amelynek a tetején a kocsmá mellett egy vegyes boltnak meg egy vas- és műszaki cikkeket árusító üzletnek helyet adó hosszú ház állt, lezárva mintegy az utcák találkozásának terét, ahol a faluba bevezető fényes kövesút egy fémszekerényekkel teliaggatott, bordázott, fehér porcelánhengerekben végződő vezetékekkel megkötözött, kitárt karú emberre emlékeztető vas transzformátorállomás előtt elkanyarodott. Ha vele van barátja, Jake Harris, az útjaira sokszor elkísérő fotográfus, biztosan azt mondta volna, úgy áll ott, megszervezve maga körött a teret, mint a modernitás szakrális, antropomorf szobra. Mosolyt csalt arcára a gondolat, a találó hasonlat és a rozsdá borította építmény állapota között feszülő ironia. Átvillant rajta, elmondhatná nagybátyjának, az egykori udvarló az ő vér szerinti apja, de abban a pillanatban le is tett róla, árulásnak tűnt ezzel írni át az anyjáról őrződő képet, és magát sem akarta kiszolgáltatni vele. Inkább hallgatta emlékeit a régi időről, miközben a domb alján balra fordultak és elmentek az út menti ároktól néhány méterrel beljebb álló hosszú, ablaktalan, hámló vakolatú ház mellett; három feketébe hajlóan barna, megviselt, kétszárnyú deszkakapu sorakozott rajta, a naplóról beszélt neki, megkapásának körülményeiről és arról, miképp sarkallta utazásra, azt elhallgatta, hogy többet tudott meg belőle anyja múltjáról és hozzátartozóiról, mint egész addigi élete során. Két lomhának és egykedvűnek tűnő ló húzta zöld stráfkocsi fordult ki a ház mellett az útra, amikor a patkók kopogása közepette elment mellettük, a bakon görnyedten ülő kalapos férfi ostort tartó jobb kezét felemelve üdvözölte őket.

– Szervusz, testvérem! – köszönt nagybátyja a hűvös, betonozott, nyitott szájú zsákok sorai által félig elfoglalt helyiségbe lépve, közvetlenül a bejárat melletti asztalnál ülő nőnek. – Ki nem találná, hogy ki jött el hozzánk.

Elhagyva a hosszú házat egy major nyílt ki előtte jobboldalon; szemben egy elnyúló, fehér falú épület állt, formája földön ülő, kitárt szárnyú madárra emlékeztetett, két földszintes, nyeregtetejével előre néző része között középen keskeny, emeletes, csúcsos tűzfalú emelkedett, előtte növedék nyárfák meg egy dróttal elkerített területen földbe ásott fekete vastartály felső domborulata és lezárt töltőnyílása látszott. „Régen

az intéző lakott itt, most szeszgyár van benne.”, mondta a nagybátyja, magyarázatát adva egyúttal az épület mögött emelkedő, magas téglakéménynek, amelyből fehér-szürke füst szállt vastagon az ég felé, már érkezésekor a buszból is feltűnt neki, olyanira kikéredzkedett a környezetből, „Az ott a magtár.”, mutatott a szemben álló emeletes, apró, fekete vasspalettájú ablakokkal teli fehér házra, „Hátul asztalosműhely van, vegyszerraktár, górék, ilyesmik.” Baloldalon, a kocsmá háza mögött kezdődő fás, bokros kertet a szeszgyárral egy vonalban álló, hosszú, idő dörzsölte, ablak nélküli épület zárta le, elhaladva nyitott kapuja előtt Jonathan Baker szarvasmarhák jellegzetes puha szagát érezte, amibe zsenge korában felaprított és erjedő kukorica édes-savanykás illata keveredett. Odébb az út egyik oldalán karcsú, fehér falú, kontyos tetejű épületek sorakoztak, „Dohányszárítók”, közölte a nagybátyja, a másikon drótkerítés húzódott hosszan, az általa határolt terület belátható részén traktorra kapcsolható pótkocsik és egyéb munkagépek sorakoztak, feljűk eső bejűratát az apró portásfűlke mellett derékmagasságban kifeszített lűnc zárta el, közűpen ütűt-kopott, rozsdásodű stoptűbla függűt rajta. Az istűllű bejűratát elhagyva jobbra fordultak, és belűptek az útűtlű néhány műterrel beljűbb lűvű, a szeszgyűrűhoz tapadű epűlet egyik nyitűt kapujűn.

Levette a szeművegűt az asztalt beborítű papűrokrűl tekintetűt felemelű nű. Őszbe hajlű, gűndűr, sűtűtsűzűke hajűt kűtűjűnyi csűkba összehajűt kűk kendű fogta le a feje tetejűn. Lűtsűt, az emlűkezetűben kutat, hűtha talűl valami segűtsűget.

– Ismerűsnek tűnik, mintha... – szűlűlt meg tűtovűn, Jonathan Bakert műregetve.
– De... Nem tudom...

Nagybűtyjűnak tetszett testvűre zavara, alig észrevehetű, cűnkűs mosollyal, kűrdűn felhűzűt szeműdűkkel nűzett Jonathanra, aztűn vissza a nűre, nyűjtotta a nűvekvű tanűcstalansűgűban eltűlű idűt, műgnem elűgnek ítűlve megszűlűlt.

– Ő az Annűnk fia.

Ahogy vibrűlű videűklippeken a gyorsan vűltűzű kűpek, űgy adta át a nű arcűn a tűtova kifejezűs a helyűt a meglepűdűsnek, a hitetlenkedűsnek és a gyengűd meghatűtsűgűnak. Az asztal sarkűra tűmaszkűdva lassan felemelkedűt a szűkrűl, tett kűt-hűrom lűpűst nehűzkesen elűre, majd Jonathan Baker felű nyűjtűt kezűt fűlretűlva megűlelte.

– Mű van vele? – kűrdűzte, műkor hosszű pillanatokat kűvetűen elengedte.

Műkűzben elmondta anyjűrűl azt a néhány mondatűt, amelyeket nem sokkal elűbb a nagybűtyjűnak, kűt munkűsruhűt viselű fűrfű jűűt be műgűttűk a kapűn, kűszűntek, a kezűkben hozűt űres zsűkot kűterűtve rűtettűk az asztal mellett fűlműteres oszlopba gűűlt tűbbi tetejűre, vűllukra vettek egyet-egyet a telűk sorűból, és elindultak vele szembe az istűllű felű. Nagyűkat sűhajűtű nagynűnje zsebkindűt vett elű, megtűrűlte kűnnűezű szeműt.

– Mindűg azt hittűk, Kanadűba ment a Gondosokhoz. El sem tudom kűpzelűn, műlyen lehetűt szegűnynek egyszűl egűdűl abban az idegen vűlűgban – halk szavai inkűbb susogűsűnak hatűttak, mint beszűdnek, nem is volt cűmzettűjűk, magűnak mondtű űket, szeműbe űjra kűnnű toltűt.

Jonathan Bakert meglepte és meg is indította elérzékenyedett nagynénje, reakciója nem csak kontrasztot jelentett anyja zárt keménységével szemben, a közöttük lévő aszimmetriát egyszerre érezte megmagyarázhatatlannak és torokszorítósnak.

– Indulunk – vetett véget egy ponton nagybátyja a szaggatott, érzelmes beszélgetésnek; az épület előtt álltak, egy középkorú, munkásruhát és gumicsizmát viselő, biciklit, s rajta a vázon átvetett zsákot toló, meggörbödött hátú férfi közeledett feléjük, mögötte pótkocsit húzó traktor fordult ki a dróttal kerített udvarból, miután a portásfülkéből kilépő férfi leengedte a földre a rozsdás táblával ékített láncot. – Kora reggel óta úton van, ideje, hogy megebédeljen. Estefelé majd átmegyünk.

Feküdt Jonathan Baker antropológus, a sámánkultúra fiatal kora dacára elismert kutatója, tanársegéd nagybátyja házában egyik utca felőli szobájában, a régi, magas támlájú duplaágy szalmazsákján, egy nagy dunna alatt, és nézett bele az éjszakai sötétségbe; nagybátyja hallani sem akart róla, hogy az utolsó busszal bemenjen Nyírbátorba, a kibérelt IBUSZ-lakásba töltsen az éjszakát és reggel jöjjön vissza. „Az ki van zárva, az öregek nem bocsátanak meg, ha elengednénk az unokáinkat idegen helyre aludni.”, közölte kategorikusan. Csend volt, olyan mély és sűrű csend, amilyenlél ritkán találkozott, talán csak az alaskai havas éjszakáké hasonlított hozzá. Kimerültnél érezte magát, mégsem tudott elaludni, a délután és este történeteket forgatta magában, azon gondolkodott, hogyan számol majd be Diane-nek, ha visszaér Budapestre. Hamar kiderült, telefonálni nem tud, a faluban összesen talán tucatnyi telefon volt, azok is kézi központhoz kapcsolódó tekerős készülékek. Hogyan tudja visszaadni a számtalan benyomást, impulzust, képet, rezdülést, miközben benne is úgy kavargtak, mint tornádó tölcserében az elsodort törmelék, egyáltalán megragadni ezt az időben visszamaradt, vagy helyesebben egy másképp telő időben létező világot, a szereplőit és kötelekeit, amelyek behálózták, mint micéliumszálak a földet, s nagyon gyorsan és magától érthetően szőtték be őt is.

Az öreg cigányasszony arca jelent meg előtte; úgy vésett bele szerte futó, mély ráncokat az idő, mint az arizonai Wave homokkővének felszínébe, vizeszöld szemében fürkésző érdeklődést látott.

– Neked igazán fájtós pipád van, fiam – rekedtes, mély hangon, furcsa kiejtéssel szólította meg, amikor nagybátyjához tartva a Fő utcán, egy buszmegálló apró épülete előtt szembe találkoztak a járdán.

Egy fiatal nő volt vele. Földig erő, ráncos, virágmintás szoknyát viseltek mindketten meg sokszínű kendőt. A mellkasukon a ruha fölött a két végén görcsre kötött szövetből kikerekedő méretes batyut cipeltek a hátukon, kissé előre hajló felsőtesttel tartották egyensúlyban.

– Az enyém, látod, már kopott. De jó pipa ez, még az apám faragta valamikor régen, rózsafából – mutatta a szinte teljesen fekete pipáját, amely közeledtükben a szájában lógott, találkozásukkor vette a kezébe.

A tarkóján megkötött kendő szélénél a homlokán verítéket csillantott meg a napfény, néhány kiszabadult ősz hajszála hozzátapadt, néhány erre-arra hajlott, mint a letört kukoricacső körül a véletlenül rajta maradt csuhészálak. Meglepte Jonathan

Bakert a megszólítás, kibillentette a nagybátyjával folytatott beszélgetésből. Eszébe jutott a másik cigányasszony, amelyik az anyja naplójának megkapása előtti napfényes októberi délutánon a metrón a jövőjét akarta megmondani a tenyeréből, a vele kapcsolatban később makacsul vissza-visszatérő kérdések és a megbánás, míg latolgatta, mit mondhatna, hogy ne tűnjön elzárkózónak vagy ridegnek, a nő felé nyújtotta a Kígyó utcai boltban vásárolt, hajóra emlékeztető egyenes pipát.

– Téged még nem láttalak, te kinek a fia vagy, nyalom a szádat? – kérdezte, miután tüzetesen szemügyre vette Jonathan Baker pipáját, s mintha nem is várna választ, egy levegővételnyi szünet után folytatta. – Én a Trézsi vagyok, tudod, a Danó Jenő felesége. Lent lakunk a temetői út végén. Négy fiam van, rendes, dolgos emberek, mindnek szép családja van. Ez itt a legfiatalabb menyem – a mellette hallgató fiatal nőre nézett –, látod, milyen szép?

Mondott még valamit a szemét szemérmesen lesütő, cseppnyit el is piruló kísérőjének ismeretlen, hangzása alapján szlávnak tűnő nyelven, amibe helyenként magyar szavakra ismert, a fiatal nő bólintott és elmosolyodott. Nagybátyja sietett segítségére.

– A nővéremé – mondta. – Nem ismerheti, én is alig-alig találkoztam vele. Még gyerekként felkerült Pestre, onnan meg elment Amerikába.

– Ó! – szalad ki az asszony száján a szemét elkerekítő, az arkifejezését átrendező meglepetés elnyújtott kísérőhangja, megint mondott valamit a fiatal nőnek azon az idegen nyelven, odaadta neki a pipáját, utána két barna, sovány, ráncos kezébe fogta Jonathan Baker jobbját. – Jó messzire jöttél, fiam, áldjon meg az Isten. Azt kívánom neked, hogy legyen boldog és szerencsés az életed.

Nem bírt sokáig fekvé maradni. Kikelt az ágyból, a vaksötétben elaraszolt az ajtóig, kitapogatta mellette a villanykapcsolót és felbillentette. Az erős fény okozta pillanatnyi káprázat elmúltával meglátta a félfában a festékkal fedett, de jól kivehető mélyedés megrajzolta három szálkás nagybetűt, az „ÉVA” nevet. Nem lepődött meg rajta, önkéntelen mosollyal nyugtázta az újabb helyet, ahol rátalált. A név ott volt mindenütt a portán; amikor nagybátyja végigvitte rajta, felfedezte karcolva, megszilárdulva a ház előtti veranda betonalapjának oldalában, bevésve a hátsó udvarra nyíló kapu oszlopában, a favágó dücskőbe állított balta nyelében, a hodály alsó szerviafájában, a kertben álló öreg körtefa kérgében, de fekete festékkal festve az udvari kút betongyűrűje melletti cölöpre akasztott vödrön is. Nem értette. „Én vagyok a Joli nénéd.”, így mutatkozott be neki érkezésekor nagybátyja terebélyes, őszülő hajú, nevető szemű, gyors beszédű felesége, az ebéd alatti és utáni beszélgetésükből meg az derült ki, két fiuk van. Balsejtelmet ébresztett benne a név, titkot sugallt, tragédiát, mintha emlékeztetni akarna valakire, akit elvesztett a család. Nem akart indiszkrét lenni, sebeket felszakítani meg főleg, így, noha furdalta a kíváncsiság, nem kérdezett rá. „Jaj, hát az én vagyok.”, mondta nagybátyja felesége, amikor egy óvatlan pillanatban mégis kibukott belőle. „Két nevem van, és Mihály azt szereti.”

Elővette a pipáját meg a dohányt, mialatt szétsodorta a nedves, összepréselődött leveleket és megtömte a zacskóba süllyedő fejet, átfutott rajta, ha valaki meséli neki, biztosan valamelyik romantikus Harlequin- vagy Reader's Digest-könyvben olvasható,

szentimentalizmussal átítatott momentumnak gondolja, látva a két embert inkább pecsétnek tűnt, zárnak, amely egyszerre jelölte meg őket és tárta fel szemérmes, fennhangon ki nem mondható szeretettel és gyengédséggel bélelt univerzumukat.

Kinyitotta az ablakot, odatette mellé az egyik megfakult virágmintás huzatú, öreg fotelt, rágyújtott, s mikor a dohány felszínének egésze parázslott, lekapcsolta a villanyt és leült. Hűvös levegő tört be a szobába. Nem fázott, jóleső enyhülést jelentett a bőrét simogató fuvallat. Megbomlott az éjszaka csendje; nem szűnt meg, csak már nem volt egynemű, ahogy sűrű ködben tűnnek fel elmosódott alakok, tárgyak, úgy keltek-enyésztek el benne a hangok, neszek, a szél érintésére megszólaló fák susogása, tücskök diszkrét, zsongó muzsikája, békák messziről szűrődő, időnként szünetet tartó kórusa, kuttyák ugatása, egy kuvik távoli, rövid kiáltásai. Anyján tűnődött, előbukkanó nyomain, azon, benne is fel kellett vetődnie, ami neki most lett nyilvánvaló, elmenetelével és elzárkózásával csak a maga számára vágott el minden szálát, hiánya itt maradt, mint kihűlt öntőforma vagy be nem foltozott lyuk egy hajdan ép szöveten, amitől testetlenül is jelenvaló maradt az eltelt időben. Nagybátyja feleségének szavait hallotta magában. „Nagyon sokat emlegették. Anyuka minden vasárnap azzal indult el a templomba misére, hogy mindenkiért imádkoznia kell, különösen Annáért, mert neki egyedül az Isten maradt segítségnek.” A konyhában ültek az asztalnál. Miután megebédeltek és leszedte az edényeket, bement a ház többi részébe vezető, a tűzhely melletti pár foknyi lépcső tetején nyíló ajtón, s nem sokkal később egy barna kartondobozzal a kezében tért vissza. Fényképek kerültek elő, régiek és újabbak. Láta a helyenként berepedezett és meg is sárgult, fekete-fehér fotókon nagyanyját és nagyapját, anyja testvéreit, a már színeseken a népes család más tagjait, nagybátyja felesége elmondta mindegyikről, ki van rajta. Két fogazott szélű fekete-fehér képen őt is felfedezte. Egyiken harmadmagával ült egy fűvel benőtt dűnén, térdben behajlított, maga alá húzott lábbal, kissé oldalra forduló testtel, jellegzetes póza volt, legtöbbször így helyezkedett el a fotelben is, ha olvasott, kötött vagy tévét nézett, mellette deszkaoldalú gémeskút, mögötte fehér falú, cseréptetős ház részlete látszott sűrűn egymás mellett álló, vastag törzsű fák között, nyár lehetett vagy meleg tavasz végi, esetleg őszi eleji nap, erre engedtek következtetni a lenge ruhák, az éles kontúrú árnyékok, a felfényesedett arcok, anyja ellenzőként homlokához emelt keze; jó kedvűnek tűnt, mosolygott, de a távolba révedő tekintetében ott ült az oly ismerős kifejezés, amit mindig szomorúságnak gondolt. A másik egy vintage családi fotográfia volt, közepén nagyanyja és nagyapja, két oldalon anyja és a nővére; mintha az idő keresztzemes hímzése lett volna, mely a létezés összefonódó szálait hivatott szemléltetni, szőke, gondosan nyírott, oldalra fésült hajú, tömött, lefelé hajló bajuszú, zakót, mellényt és álló nyakú inget viselő, szélesen mosolygó nagyapja balján komolyan néző, álmatag tekintetű anyja, hullámokat vető sötét haja kordát nem tűrő zuhatagként omlott a vállára, eltakarva itt-ott egyenes szabású ruhájának kör alakú fehér gallérját, keskeny, szigorú arcú nagyanyja megilletődött-gyanakvó tekintettel nézett a kamerába, vállára terített kötött, rojtos szélű kendő takarta a felső testét, anyjához hasonló sötét haját kontyba tűzte a tarkóján, jobbán

nagynénje nevetett, szőke, félhosszú, göndör haját kétujjnyi csíkba hajtott, a tarkóján megkötött kendő fogta le a feje tetején, a két lány arcán keveredtek a szülők vonásai, de összességében anyja inkább nagyanjára, nagynénje nagyapjára hasonlított. Hoszszan nézte a két képet, maga elé tette őket az asztal szélére, s miközben középen halomba gyűlt a doboz tartalma, vissza-visszatért hozzájuk. Eszébe jutott a williamsburgi antikvárium, a Paris Match és benne a régi fotó megtalálása, a múlt addig előle elzárt részének feltárulását kísérő, a megismerésének elveszített lehetősége nyomán kelő düh és keserűség, az utazás fel-felvetődő gondolatának elhatározássá szilárdulása, ott az asztalnál, a fotókkal valamiképpen benne járva a múltban megnyugvás volt benne, lekerekedtek a régi indulatok élei, mint jégdaraboké a napsütéstől. A mozdulatlannak ható éjszakában Jonathan Baker immáron kikerülve a napló megkapásának hatásaiból hónapok óta köré feszülő erőtértől, olyan közel érezte magát az anyjához, mint egyszer sem az eltelt idő alatt. Nemcsak átlátta és értette, ezúttal át is tudta érezni az élete csapdáját, hogy miközben tudta, nem lehetséges kilépni a múltból, mint egy nyútt cipőből, mégis meg kellett kísérelnie, csak úgy remélhetett egy másik életet neki és magának, s ha felvetődött benne, amit odahagyott, nem tehetett más, el kellett nyomnia magában, mert ha hagyja, hogy eluralkodjon rajta, ha belemerül, a veszteség fölötti végeérhetetlen gyötrődés a létezés értelmét ássa alá. Hogy ez valójában mit jelenthetett, milyen konok elszánást és állhatatosságot követelt, most sejtett fel benne először, hiszen a múlt, noha nem volt részese, őt sem hagyta érintetlenül. Letömködte a pipában a levegőssé égett dohányt, nézett ki az ablakon a sötétséget megszokva sejtelmessé derülő éjszakába, látta a közeli fasor meg-megmozduló lombú fáit, a mögöttük emelkedő füves domboldalt, rajta a kitaposott ösvényt, mely, mint görbe műtési heg a bőrön, világosan húzódott végig rajta, a délutáni látogatásra gondolt a közeli temetőben.

– Szépen éltek, szeretetben, pedig nagyon különböztek – mondta nagybátyja felesége.

Nagyszülei sírjánál álltak, nem messze a hantok fölé magasodó kőkeresztől. A délutáni aranyló napfény áttört a temetőt egy darabon övező, kényük-kedvükre növő akácfák, bodza- és kökénybokrok, bogáncskóró, nagyra nőtt csalánok alkotta bozotos kusza ágai között, puhán ömlött el a homokdomb lankás oldalát elfoglaló sírokon, megcsillant a kerítés és a távoli utca közötti területet elfoglaló, egyik oldalon a megbontott domb meredek, sárga, csipkézett fala által határolta aprócska tó fodrozódó, tejeskávé színű víztükrén. Mialatt nénje beszélt, nagybátyja a mélyszürke, itt-ott mohás sírkövet simogatta önkéntelen mozdulatokkal, mintha az érintés elérhetné a lent nyugvókat.

– Apuka szép és okos férfi volt. A nagy háborúban megtanult németül, Kanadában meg az angol ragadt rá. Újság is járt neki, egyedülként a faluban, anyuka bátyja fizette elő Pesten, míg ki nem derült és az intéző le nem mondatta vele, mert szerinte elég a parasztnak annyit tudni, hogy ha esik az eső, álljon be az eresz alá. Azt beszéltek, Kanadából hazaérkezve alig ismerték meg. Bátorban parádés kocsit és két cigány fo-

gadott, azok muzsikáltak neki egész úton, és amikor megjelent, mint egy úr, zene-szóval, tropikálöltönyben, összeszaladtak a népek.

– Hát mulatni, azt nagyon tudott – vetette közbe a nagybátyja.

– Megitta a magáét, az igaz – folytatta a nénje –, de mindig a tenyerén hordozta az ő – ahogy tudta mondani – Juliskáját. És anyuka felnézett rá, kilenc gyermeket szült neki, egy kislány, Ilonka meghalt gyerekkorában, elvitte a torokgyík, de mellettük is mindig az ura volt az első, Sándor volt a mindene meg az Isten. Soha nem tanult meg írni és olvasni. Vitte magával az énekeskönyvet a templomba, de csak azért, mert utóbb már restellte, nem akarta, hogy megszólják miatta. Vannak, akiket egymásnak rendel a sors, akármennyire mások is, de hát végül egyedül a szív a fontos, minden más megcsalhatja az embert.

Ahogy az újra meggyújtott pipából a lassú pöfékelés nyomán felszálló füstön át kinézve felidéződött benne a jelenet, Jonathan Bakeren újra végigfutott a borzongás, elszorul a torka, miképp a sírnál, nem volt olyan intenzív, árnyék inkább, emlékeztető visszhang, mint földrengést követő gyengébb utóregés, közben a rátörő érzésen gondolkodott; hasonló volt ahhoz, mint ami évekkal a bloomfieldi ház eladása után hazavitte Iowába, elszakíthatatlan kötelékként írta le egyszer Diane-nek, s tűnhetett tán szentimentálisnak, akár még érzelgősnek is, mint megfogalmazódásában, kimondva vagy leírva oly sok érzés, nem lehetett megkérdőjelezni az alapját, ez viszont a semmiből tűnt elő és támadt hirtelen súlya, mélysége, időt és teret átfogó kiterjedése.

– Lehet, hogy igaza volt – szólalt meg elgondolkodva anyja nővére. – Lehet, hogy tényleg el van átkozva ez a föld.

Hárman ültek nagynénjéék háza előtt a padon, a kocsmá előtti térről a főutca folytatásaként nyíló utcában. Középen anyja nővére a térdére támaszkodva, egyik kezében cigaretta parázslott, bal oldalán egy vele egykorúnak látszó, barna alapon apró, fehér virágmintás, elől gombos, egyenes szabású, lábszárközépig érő ruhát, fölötte szürke kötött mellényt és az állán megkötött fekete kendőt viselő, vékony arcú, gyors beszédű asszony, jobbján a hátát a léckerítésnek vető Jonathan Baker, aprókat pöfékelve a vége felé járó pipájából. A járdán arra járók többsége megállt mellettük, nem lehetett nem érzékelni a felé irányuló kíváncsiságukat, kérdezték, bekapcsolódtak a beszélgetésükbe, aztán hosszabb-rövidebb idő elteltével folytatták útjukat; voltak, akik letelepedtek hozzájuk a padra, így maradt velük az asszony is. Mögöttük a ház telhetetlen kiscsömböcként nyelte le a népes család újabb és újabb érkező, köszönő és bemutatkozó tagjait. Alkonyodott, a lenyugodni készülő nap lágy és meleg fénye előmlött a járda mellett sorakozó növendék szilvafák levelein, a közepén keréknyomok bordázta utca homokján, ahol néhány apró gyerek szaladgált seprűvel a kezében, kitarotán és ricsajozva hajkurászták a fákról szárnyra kapó cserebogarakat. Majd minden ház előtt ültek, a szemközti oldalon, néhány házzal lejjebb egy fekete, göndör hajú fiú játszott tangóharmonikán egy lassú, bánatosnak ható melódiát. Távolabb az utca közepén féltucatnyi nagyobb gyerek kergetett nagy elánnal egy labdát, kiáltásaik foszlányai belevegyültek a vontatottan kanyargó dallam hangjaiba.

– Huszonnyolc éves voltam, amikor elvette tőlem az uramat, itt maradtam özvegyen, három apró gyerekkel – távolba néző nagynénje beleszívott a cigarettájába, közben gyűrűsujjával lebillentette a végéről a hosszúra húzott hamut; a mögölük érkező, a kerítés lécei között átszökő fény megélesítette a ráncokat az arcán, vöröses árnyalatúra lakkozta göndör hajszálait. – Gépállomás-igazgató volt, egy áldott jó ember.

– Emlékszek rá – hallotta a nagynénje mellől az asszony hangját, az arca takarásban maradt.

– Mi történt? – bukott ki Jonathan Bakerből a kérdés, s csak a hirtelen elmélyülő csendben futott át rajta, lehet, nem kellett volna, ki tudja, mit nyitnak meg érdeklődő szavai és az hogyan hat a nagynénjére.

– Motorbaleset – mondta halkán. – Eltört a nyakcsigolyája, ahogy előtte az apjának és a nagyapjának is harminckét éves korában. Az egyik a hodály szerviafájáról esett le, a másik egy szénásszekér tetejéről.

Elhallgatott, kettőt szívott a majdnem a füstszűrőig leégett cigarettából, aztán a csikket ledobta a földre és rátaposott.

– Reggel elment Nyíregyházára, valami kimutatásokat kértek, azokat kellett bevenni. Rossz érzésem volt, mondtam is neki, hogy ne menjen, küldjön valaki mást, de azt felelte, az emberek nem kapnak addig fizetést, amíg ez nincs elrendezve, ő felel értük, és akkor nyugodt, ha biztos benne, hogy megtörtént; mindig figyelt a beosztottjaira, összeszedte a háború után apa nélkül maradt fiúkat, traktorosiskolába küldte őket, embert csinált belőlük, meg lehet kérdezni bármelyiket, sokszor úgy éreztem, többet törődik velük, mint családjával, a gyerekekkel meg velem. Délután jött a hír, hogy hazafele úton a falu határában felborult, kórházba vitték, estére aztán hazahozták, mert nem lehetett vele mit tenni, menthetetlen volt. Nem látszott rajta semmi, csak a halántékán egy kék folt, az orrából, a szájából, a füléből, de még a szeme sarkából is szivárgott a vér, ekkora cseppekben verejtékezett – mutatta a kisujja alsó percét Jonathan Bakernek –, teljesen lucskos lett tőle az a szép szénfekete haja. Egy pillanatra sem tért magához, hajnalban meghalt.

– Hát bizony, nem lehet tudni, kinek mi van megírva – jegyezte meg nagynénje mellett az asszony.

– A rossebet, kilencedet imádkoztak rá – indulat érződött lemondó hangjában.

– Télleg? – kérdezte hitetlenkedve. – Kicsoda?

– Az anyja.

– Ne mondd már! A saját anyja?

– Az. Nem sokkal a temetés után átjött Lugosról, sírt és azt mondta, nem ezt akarta, csak azt, hogy Pista térjen vissza a valláshoz. Idegösszeroppanásom volt, se élő, se halott nem voltam, fel se fogtam egészen, hogy mit beszél, csak később értettem meg.

– Szentséges Szűzanyám, én ilyet még nem is hallottam.

Közeledő kolompok erősödő hangja hallatszott a távolból, mintha egy vége nincs, monoton harangjáték szövődött volna össze különböző magasságú, egymásra felelgető

csendülésekből és rekedtes koppanásokból, nem sokkal később tehenek tűntek fel az utca kanyarulatában, egykedvűen lépkedtek, patáik körül kavargott a felvert finom homok a napsütésben; amelyik hazaért, kivált a csordából, a kapuhoz ment, várt türelmesen, amíg a padról felálló vagy a házból kijövő gazda beengedte.

– Nagyon vallásos volt a családja – fordult a nagynénje magyarázva Jonathan Baker felé –, de ő a háború után kommunista lett, belépett a pártba is. Az anyja vissza akarta téríteni, kilenc öregasszonnyal kilenc kedden imádkozott érte. A kilencedik kedd délutánján borult fel. Ha a valláshoz nem is, az Istenhez visszatért szegény.

– Kivizsgálták a balesetet? – kérdezte Jonathan Baker.

– Ki, de nem találtak semmit. Nem volt féknyom, semmi, azt írták, egy követ kaphatott fel az első kerék, amitől hirtelen megállt, ő átesett a motoron, az meg rá.

– Hogy tudott így tovább élni az anyja? – szólalt meg az asszony.

– Megbűnhődött érte a vén boszorkány, évekig nem tudott meghalni. Feküdt az ágyban és szenvedett. Azt mondják, a végén azt kiabálta, ez Isten büntetése azért, mert megölte a fiát.

Hirtelen támadt susogás nyomta el az éjszaka neszeit, néhány pillanattal később hideg szélfuvallat tört be a szobába. Jonathan Baker bezárta az ablakot, fellazította a leégett pipa alján az összetömörödött hamut, otthagyta a párkányon, visszament az ágyhoz és bebújt a dunna alá. A zajos, érzelmek széles spektrumát bejáró vacsora képeivel aludt el; az apró konyhában és szobában összezsúfolódtok rokonokkal, az összetolt, hímzett terítőkkal letakart asztalokat elfoglaló aranylós húslevesvel, csirkeporékölttel, apró nokedlivel, savanyúsággal és kétujjnyi nagyságú töltött káposztával teli tálak fölött nekiszegeződő, elfogyni nem akaró kérdésekkel, a sok hangon elbeszélte régi történetekkel, nyomukban a nevető, elkomoruló, elrövedő arcokkal, amelyeken anyja vonásait kutatta.

A szobát betöltő verőfény és sülő szalonna göndörödő illata keltette. Rogyásig telt asztal és nagybátyja mosolygó felesége fogadta a konyhában. Jonathan Baker ritkán reggelizett, az ébredés utáni kávé és pipa rendszerint elnyomta az étvágyát, a Jo-Anne által egy Boweryben található pékségből rendszeresen szállított lazacos bagelek egyikével vagy egy sonkás croissant-nal kihúzta ebédig; hétvégenként Diane készített, ám a sokszor késői ébredés és hosszas lustálkodás miatt azokat inkább lehetett korai ebédnek mondani, mint reggelinek; most sem a lágy, bordázott, paprikával megszórta rántotta, a taréjra emlékeztetően bevagdossot, ívesre hajlott és fehérre pirult szalonnadarabok, a sonka és kolbász, az előző esti vacsoráról hozott töltött káposzta és fehér porcelánkancsóban gőzölgő tea nyomán támadó kívánság vagy éhség ültette az asztalhoz, nem akart érzéketlennek látszani, értelmetlenné tenni a láthatóan odaadó vendéglátást azzal, hogy egy falatot sem eszik.

– Az elvesztett lány fia – akasztotta meg nagybátyja szavait az öregember, miközben kinyitotta a kaput és kezét nyújtott nekik. – Tudom. Az egész falu erről beszél. Gyertek be!

Reggeli után rágyújtott, kortyolt a tejjel felöntött kávéval és beszélgetett nagybátyja asztalt leszedő és mosogató feleségével; munkáról, családról folyt a szó közöttük,

az asszony különösen Diane-ról kérdezgette tapintatos és kedves kíváncsisággal, Jonathan Baker hálás volt érte, meg is fogalmazódott benne ott, vissza kell majd jönniük ide együtt. „Friss idő van ma reggel.”, mondta belépő nagybátyja, mellényét és sapkáját az ajtó melletti fogásra akasztotta, letelepedett az asztalhoz, míg evett feleségével számba vették a már elvégzett és a nap hátralévő részében elvégzendő teendőket. Utána felszedelőzködtek és elindultak. Előző este, a vacsoráról úton hazafelé mondta neki, meg akarja nézni az anyja naplójában szereplő szülőházat az erdőben. „Házat ott már biztos nem találsz.”, válaszolta. „Fogalmam sincs, mi maradt mára belőle, valószínűleg semmi. Évek óta nem jártam arra, legutóbb csak néhány kocska faldarab emlékeztetett, hogy egyszer állt ott valami.” Az iskolával szembeni, néhány nyír-, nyár- és szomorú fűzfa szegélyezte virágágyásokkal teli apró parknál értek ki a főutóra. A délelőtti napfény éles szélű árnyékot rajzolt a fák és a házak mellé, a gyenge szél mozgatta levelek táncba úgy hatott a földön, mintha egy wayang-előadás része lett volna. Balra fordultak, elmentek az utca frontjától beljebb álló templom előtt, ólom-szürke vaskerítésén belül öreg fenyő magasodott, a kapu két oldalán néhány kisebb sorakozott, akárha díszőrséget álltak volna a kerítéstől a bejáratig vezető járda mellett. Miközben lépkedtek egymás mellett a járdán, Jonathan Baker nézte a házakat, az idő nyomait kutatta rajtuk, formájukból, állapotukból próbált következtetni, melyik állhatott közülük, amikor anyja járt itt, melyik láthatta őt. Többnyire hallgatta a nagybátyját, ritkán szólalt meg, befelé figyelt, ahol az elé táruló képek egymásra rakódtak, akár a szálló korom lehulló pelyhei. A főutcából nyíló, foghíjas, üres telkekkel szabdalt utca, a hosszan futó drótkerítésen át látható kertek, az öreg akác- és nyárfák árnyékában az utca vonalára merőlegesen álló, itt-ott mállani indult vakolatú ház hullámos teteje, megfeketedett, mohás cserepei, az útmenti régi temető, amelyben csak kis területen látszottak gondozottnak az egy-két sírkő kivételével egyenes fejfák mögött domborodó hantok, a többi fák, bokrok, futó- és kúszónövények falánk bozótja nőtte be, a hepehupás futballpálya két árválkodó kapuval, szélén a fűbe mélyedő, kitaposott keskeny ösvény, a szomszédos kert kerítése mellé ültetett koronaakác három ágú, félarasznai tüskéi, a végén egy árok két partján álló fásor, a kócosan burjánzó bodzabokrok, melyek között úgy lépdelték egymás nyomában a kanyargó csapáson, mintha egy labirintusban járnának, a néha láthatóvá váló, szélein békalencse fedte, fodrot vető, opálos víztükrör mind-mind színnel töltötték meg, árnyalták az idáig szavakból csupán körvonalalaiban ismert világot, hasonlóan a gyerekeknek készült kifestőkben, amelyekben a kezük nyomán teljesednek képpé a kontúrrajzok.

A fásor másik oldalán kertek kezdődtek, elérve a végükig egy utcába jutottak. Nagybátyja az első házak egyikének kapuja előtt megállt, hangos köszönésére öregember indult el feléjük az udvaron át, Jonathan Baker nagyapjának bátyja. A magas, vékony, kissé hajlott hátú férfi az addig használt vesszőseprűvel a kezében komótos léptekkel közeledett feléjük; viharvertnek látszó fekete kalapot viselt, megfakult kék munkáskabátot, alatta szürke pulóvert, a nyakán összegombolt gallérú, aprókockás szürke inget, és majdnem a csizmája száráig leérő kötényt, az eleje szürkére kopott, lépteire meg-meglibbenő sarkai emlékeztettek a szövet egykori indigókék színére.

Arcára árnyékot vetett a kalap karimája, közelebb kellett érnie, hogy tisztán lássa ráncok hálózta bőrét, fehér harcsabajuszát, amely az ajka fölött itt-ott sárgára színeződött, mélyen ülő acélkék szemét. Erős kézfogása volt, száraz és érdes tenyere.

– Egy hajító fát nem adtunk volna érte, hogy megéri a felnőtt kort – lassan beszélt, közben hol rá, hol a nagybátyjára nézett. – A feleségem, Maris ott volt, amikor megszületett, azt mondta, ő még olyan kicsi pulyát életében nem látott.

Az alacsony mennyezetű, félhomályos, savanykás-füstös szagú konyhában ültek, a középben lévő, megkopott virágmintás viaszosvászonnal letakart asztalnál. Egyik oldalon, Jonathan Baker háta mögött, fekete sparuhelt állt a fal mellett, tűz pattogott benne, érezte a hátán a meleget, mögötte fehér karosláda, rajta néhány aranybarnára száradt dohánylevél. A másikon egy pléddel letakart ágy, fölötte falvédő, indázó virágok öleltek körbe rajta egy írott betűkkel hímzett Házi áldást, feljebb a kisded Jézust a karjában tartó Szűz Mária képe és egy kereszt függött a falon. A bejárati ajtóval szemközi falat fehér, alul fiókos, felül polcos szekrény foglalta el, amikor bementek, az öregember egy üveget és három poharat vett elő belőle, „Saját, szilva, van négy fám a szőlőben, tizennégy liter főtt le belőle, mióta Maris meghalt egyedül vagyok, nekem doszt elég, még a szomszédoknak is jut belőle”, mondta miközben töltött a poharakba. Szabadkoztak a nagybátyjával, de nem lehetett kitérni előle. Koccintottak, felhajtották a pálinkát; erős volt, mintha folyékony parázs ömlött volna végig a nyelőcsövén, a hideg is kirázta tőle; utána letelepedtek és az anyjáról beszélgettek.

– Amikor beteg lett, nagyanyád itt sírt, ennél az asztalnál, mert az orvos azt mondta nekik, készüljenek fel a legrosszabbra. Próbáltuk vigasztalni azzal, hogy mindannyiunk sorsa Isten kezében van, senki sem tudhatja a szándékait – csendben maradt, tekintete megüresedett, mintha a távolba meredt vagy befelé fordult volna, nem lehetett eldönteni, csak beszél-e a régen történetekről vagy visszalépve az időben gondolatban újraélt azokat –, de az az igazság, mi sem hittük, hogy túlélheti. Vékony volt, mint egy szál kóró, a bőre hóka és áttetsző, akár a zsírpapír. Fel se tudott kelní az ágyból, hetekig feküdt a besötétített szobában, lefüggönyözték az ablakokat, mert a fény is fájdalmat okozott neki.

– Erre nem is emlékszem – szólt közbe Jonathan Baker nagybátyja.

– Hogy emlékeznél, tán meg sem született még, vagy ha igen, karonülőnél nem lehetett nagyobb – válaszolta az öregember. – Végül meggyógyult, az a csenevész lányka legyűrte a cudar kórságot. Az anyja sokszor felemlgette, hogy igazunk volt, megmentette az Isten. Biztosan úgy volt, de én azt mondom, kellett hozzá az ő élni-akarása is. Utána elkerült és szép, okos fiatal nő lett belőle. Ha hazajött, mindig benézett hozzánk. Leült oda a dikóra – fejével az ágy felé intett –, kért egy findza nyers tejet meg egy szelet sovány kenyeret. Nagyon szerette. Mindig azt mondta, ilyen csak itthon van, amit Pesten vesz, az alig-alig emlékeztet rá.

Az öregembert hallgatva felidéződött benne egy nyárvégi vasárnap koraeste. Délután elment a moziba a barátaival, Jack Taylorral, Aaron Iversonnal és a Harner-ikkal, Freddelel és Billyvel, az Arthur Penn rendezte Little big mant nézték meg

Dustin Hoffmannal és Fay Dunawayjel a főszerepben, a film után bicikliztek még a víztorony mögötti placcon, mielőtt hazaindultak. Egyedül találta az anyját, apja baseball-meccset nézni ment át Greenékhez. Az ebédlőasztalnál ült, előtte a félig telt, piros címkés, egygallonos Crystal Creamery tejeskanna, egy pohár és a kenyeres kosár. Nem fordult felé, amikor belépett, előre nézett, arra, ahol a sarokban az alacsonyán járó nap narancsos-arany sugarai felfényesítették a falat. Meglepte az előbukkanása, nem is gondolta volna, hogy megmaradt az emlékezetében, súlya nincs momentum volt akkor, egy a számtalanból, anyja nem szólt, ő pedig hagyta, és felment a szobájába. Most viszont mintha csak illusztrálni akarta volna, mennyi észre nem vett érzés, elgyengülést hozó pillanat bújhatott meg anyja életének általa a napló megkapásáig egyneműnek érzékelt felszíne alatt, és azt a konok, mindezekon úrrá levő elszánást, amivel fenntartotta. Ürességet érzett, a hiábavalóságnak azt a kesernyés ürességét, amit azok tapasztalnak, akik úgy veszítenek valamit, hogy a létezéséről sem volt tudomásuk, csupán hült helyével szembesülnek utólag, késve. Átfutott rajta, mondja-e, de inkább csendben maradt.

– Nem hittem volna, hogy megérem, hogy egyszer a fia ül majd itt a konyhában velem – mondta az öregember. – Tényleg igaz, hogy senki sem ismerheti Isten szándékait.

Egy hosszú pillanatig tartó csend után felemelkedett a székről, a ládához lépett, kezében a dohánylevelekkel tért vissza az asztalhoz.

– Azt beszélük a népek, hogy te is pipálsz – szemében cinkos fény villant. – Neked készítettem, hogy ha eljössz, megkóstolhasd. Igazi virzsina, itt terem a kertben. Ez nem látott semmilyen vegyszert, sem egyéb rafinériát. Én ezt szívom már majdnem nyolcvan éve.

Vágódeszkát és kést vett elő az asztal fiókjából, gyors mozdulatokkal vágta ki az aranybarna levelek közepéből a vastag eret, a darabokat egymásra simította, hengert sodort belőlük, és gyakorlott mozdulatokkal nekilátott felválni őket. Jonathan Baker nézte ahogy a milliméternyi széles, hosszú szálakból nagyobbacská kazal gyűlik össze az asztal közepén, a dohány felszabaduló puha illata betöltötte a konyhát, azon gondolkodott, milyen indokkal háríthatná el a kínálást. Tartott a nyers dohánytól; a kezdeti újdonságok iránti fogékonyság, a mindent kipróbálni akarás készítésének csilapodtával az évek alatt kialakult ízvilágban és karakterben a neki valóknak egy viszonylag szűk palettája, már ritkán választott másfélét, s most sem érzett rá indítást, de a vágással végző, a szálakat szétbontó és a két tenyere között megsodró öregember mosolygó tekintetét látva, világos volt, nem bánthatja meg az elutasítással. Elővette a pipáját és némiképp a figyelemelterelés szándékával is meglassított mozdulatokkal nagyjából a harmadáig tömte meg. Meglepetés a meggyújtás procedúráját követően érte, amikor az első teljes slukk füstje előmlött a szájában. Mindenben más volt, mint amire számított; nem erős, ahogyan várta, hanem könnyed, az íze édeskés, pörkölt mogyoróra emlékeztető, benne egy sóhajtásnyi a késő őszi napsütötte földből, el sem tudta volna képzelni, hogy kezeletlen dohány ennyire szelíd és krémes legyen, ha valaki becsomagolva teszi elé, talán csak a gondosan komponált keverékek

lekerekedő ízeivel szembeni zabolázatlansága és enyhe karcossága alapján tudta volna megkülönböztetni tőlük.

– Kár, hogy így alakult – ezt már búcsúzásakor, a kapuban mondta, kezében az öregember kezével; a benti kanyargó beszélgetés közben mindvégig figyelt, hogy semmi olyat ne hozzon szóba az anyjáról, ami bántásként hathatna, vagy kiszolgáltatná őt és megváltoztathatná az emlékét. – Fel kellett merülnön benne, mennyire hiányzik itt, hogy szeretik és számontartják. Azt hiszem, én nem lettem volna képes így távol maradni.

– Biztosan megvolt rá az oka, ha így döntött – válaszolta. – Nem tudhatjuk és nem is változtathatunk rajta. Meg aztán sokáig, ha akar, akkor sem jöhetett volna. Mostanra meg nem maradt más, mint megbékélned vele.

Messziről megismerte a földön a rézsűre emlékeztető gyűrődést, amelyen a régi fotográfián az anyja ült. A keskeny földútra merőlegesen húzódott egy darabon, aztán visszasimult a környező földbe, a mögötte magasabban fekvő fás térség szélén látszott, ami a hajdani kútból megmaradt, az ostor és gém nélkül álló, korhadó ágas és a félméternyi magas kőből rakott káva. Hosszú gyaloglás után jutottak el odáig. Elhagyva a falu utolsó házát véget ért az aszfaltozott út, egy fák övezte, traktorkerekek bemélyedő nyomát viselő földúton mentek, jobb oldalon amíg a szem ellátott zöldellő őszi búza, arasznyira nőtt kukorica és napraforgó táblái váltották egymás, néhol egy-egy kisebb, szántás bordázta parcella ékelődött közéjük, a balon dimbes-dombos, füves mező húzódott végig, mintha a préri egy darabját terítették volna le ide. Legelő lehetett – anyja naplójából emlékezett, hogy Pallag a neve –, erre utaltak az egymást szabályos távolságban követő, két oldalon hosszú fémvályúval rendelkező itatókutak. Némi melankóliával elegy megilletődöttséggel lépkedett az olvasottakból ismerős, ám testet akkor öltött tájban, úgy itta magába látványt, mintha minden momentumát külön-külön meg akarná őrizni az emlékezetében. Az erdő széléhez érve kétfelé ágazott az út, mindkettő követte a fák vonalát. Jobbra fordultak. Jókora távolság megtétele után tűnt fel előttük az erdőről az út és egy keskeny sávnyi irtás által lementszett, a környezetből szigetként kiemelkedő liget. „Hát itt állt régen.”, mondta a nagybátyja belépve az öreg fák közé. Lassan lépkedett Jonathan Baker a lombok között sávokban átjutó napsugarak megvilágította tisztáson, ahol nyoma sem maradt az egykori háznak, néhány füvel-gyommal benőtt zsombék és középtájon egy nagyobbacska, szabálytalan alakú domb emlékeztetett rá, az is csak azt, aki tudta, mi állt ott előtte. „Vályogból volt, megette az idő.”, jelentette ki nagybátyja sóhajtván, majd a költözésről beszélt, a délutánról, amikor az utolsó holmijaik szekérre kerültek és kiürítve itt hagyták. Hátát az egyik fa törzsének vetve leguggolt, nézte ferde fénypázmákban láthatóvá váló könnyű port, a szálldosó bogarakat, az elmerengő, tétován körbejáró férfit, amint megáll, belerúg a földhányásba és egy deszkadarabot meg egy megfeketedett tetőcserepet fordít ki belőle, az anyjára gondolt, a fényképeken látott fiatal nőre, aki előtt még nyitva látszott lenni az élet, hogy aztán egyutassá változzon, s a végén ő maradjon a nyomát kutatva és ez az emlékét őrző föld. A hirtelen kelő szélfuvallattól megszólaló fák susogásában mintha a hangját hallotta volna.

Égi bér

Harcoltam egész éjszaka
dobáltam a vánkost cihát
maradjon valami legalább
aminek tényleg nincs szaga

Ki volt az ellen jaj, ne kérd,
ki ellen folyt a nagy csata
talán tudja a proosztata
de kellett csatabárd s a vért

Hamuszürke ködre vált
a bájos–csábos lányszoba
azt mondanám ne menj oda
mert elfekszel nyálas báb gyanánt

De lassan a küzdés véget ér
kilóg a lóláb ahogy dukál
máma csak ennyi lesz a kár
s nyakadba hull az égi bér

Forradalmi nyaktinó

Ez mind a mienk. Ez a nyakba akasztható pányva. Ezt önként felteheted, akár nappali függönydísz gyanánt. Van így készül (kékül), mielőtt a lábmosást kihírdetik, és a kényesebbek nem férnek hozzá a lepattogzott zománcú lavórhoz. De a szertartáshoz bizony kellenek ez a kis curimuri, ez a kert alá való karistolás, aminek nyájassága több hónapos szavatosággal bír. A hercehurca tovább tart, mert a helyi kiválóság az előbb hirdette meg non stop adóján, hogy nincs kegyelem. A forradalomra buzdítván a nyálas publikumot, mely kissé elszundikált a zsölye ö(b)lében. Pedig az izgalmak most következnek, elsütik a nagy ágyút (nem ágyat), s a mennyeztet a földre kerül, persze, megérdemli a gané! A vérgőzös nyaktinó szeretettel

végignyalja a harcias pofákat. A hangulat lassan ébredezni kezd, a kéz-és lábtörés egyéb izgalmakat fakaszt. A kíváncsiság egyre nő, pedig a lóságos

padlizsán elfedi a kéjes jelenetet, ami után többen a toalettre sietnek.
Megtárgyalják az alkonyi gyepet, amin (jelenleg) óvott pátriárkák karikáznak,
hosszú ujjú karingben, prémes karmantyúkkal. Csak néhány köbméter
a zsákbaftás, melyre többen is jelentkeznek. A jegyek váltása izgalmakat fakaszt.
Belépés csak óvott nyaksállal, lengő herével. A kiguruláshoz elég egy farba
rúgás, vagy más erőteljes lábmozgás. A gyi helyett, agyó.

Életrajzi impressziók

A születés, a születés...
Anyaölből a világra mászni.
Minden csecsemő vakmerő, merész,
történjék vele azután bármi.

A meztelent váltja öltözés,
pelenka, kis holmik kacatja,
a könnyűből így lesz nehéz,
bár ezt anyai kéz avatja...

A lényeg: megvagy, egészben,
a semmiből a semmibe tartva,
vágj csak neki felkenten, ébren,
így verődsz át majd a másik partra.

Terelgetnek szülői szóval,
míg a világ peremét eléred,
addig néhány jajszó, béna sóhaj,
és senki sem imádkozik érted...

***

Mi történt az unott kertek alján?
Intettek a gonosz krumpliföldek,
kukoricák nőnek a telek balján,
részt kér a kapa is belőled.

Apa indul a szálkás fatelepre,
hol a deszkák bálája kisenyved,
kinek-kinek ez lesz öröme-veszte,
ha szereti a macsakmézet, enyvet.

Pámvádli indul, fuss előle gyorsan,
míg a zúgó gatteredt eléred,
a sínek között elterülhetsz holtan,
kifolyhat kis testedből a véred.

Ebédet vittél, s lám örültek néked,
kiürült a megpúpozott tányér,
s nem vallasz be annyi vétket,
gyónni kéne, majd a télen ráér...

***

Most itt a nyár, a köpönyegfordító,
vár a folyó, a ránc simító Kerka,
ne válassz már nagypofájú Ottó,
se te cicám, cifra szoknyás Terka.

S nem fulladtál vízbe, pedig sodort az ár
akadt, aki szépen partra vonszolt,
s belém rúgott, ússzál te nagy számár,
mert így elébb eléred konvojt...

***

Bakancsra feszült a korcsolyám,
s beszakadt a vékony jég alattam,
kivergődtem a tavacska oldalán,
elnyelt volna az ócska katlan.

Mennyi öröm és mennyi csín,
de várt sok istentelen munka,
s menni kellett a rázós, vén kocsin,
s én volt az, ki pokolian unta.

S magaslott a roppant téglaház,
a szent képen angyalocskák ültek,
tekintetük gyakran megaláz,
de rájuk nézni megannyi ünnep.

Ahogy így utólag megpróbálom fölidézni a róla folyó beszélgetéseket, rá kell jönnöm, hogy a zongorajáték történetének egyik legnagyobb zsenije nálunk valamiféle virtuális családtagnak számított. Elég sokszor elhangzott a neve, kizárólag Cziffra Gyuriként emlegették, és mindig a legnagyobb csodálattal és szeretettel. Nekik tehát Cziffra egyszerűen „Gyuri” volt, mikor megismerték, és így is tűnt el az életükből. A történet a maga extremitásában is ijesztően egyszerű, mert a kalandossá tett életű magyar honosok körében nem is olyan ritkák a hasonló sorsok, de annyiban mégis különleges, hogy Cziffra csak egy volt.

Hogy a történet értelmet kapjon, először is rögzíteni kell: nagyapám ragyogóan zongorázott, a műkedvelő és a művész között félúton. A húszas évek elejére eső pályakezdése idejének fiatal mérnökeinek életútját jellemző módon rövid ideig munkanélküliként némi sajtójogi keresetet jelentett számára az éjszakai szórakozóhelyeken való zongorajáték. Egyébként zongorázni némi alapfokú tanulmányok után igazából a leginkább egyik nővérétől tanult, aki Thomán tanítvány volt, és később, Erdélybe visszatérve Brassóban lett zongoratanár. (A család Medgyesre való szász volt, igaz, anyjuk egy oda költözött svájci német eredet volt.) Vagyis némi ironiával azt is mondhatnám, hogy nagyapám (amúgy nem létező) művészi életútja mutat némi párhuzamot Cziffráéval. (A Thomán-vonalat és a bárzongorázást tekintve feltétlenül.) Ahogyan egyformán madár az ökörszem és a kőszáli sas, bár azért annál sokkal tehetségesebb volt, mint amekkora madárban az ökörszem. Egyebek közt a lánya Mozart-zongoraverseny előadásához (vizsgakoncert a Zeneakadémia valamelyik kisebb termében) ő írta a kadenciákat. A koncert idején a már hazainduló Faragó György (a későbbiek ismeretében: pont ő, Cziffra ifjúi éveinek legnagyobb fájdalma) megállt a terem ajtajánál, belehallgatott, majd be is ült, és utána elismerően biccentett anyámnak. Vagyis nem voltak a kádenciák sem rosszak. Nagyapám amúgy feltétel nélküli Dohnányi rajongó volt, és ízlését, hozzáértését jelzi, hogy amikor az 1970-es rádió zongorista versenyen meghallotta Kocsis Zoltán játékát, annak néhány üteme után azt mondta: Megvan a győztes. Ilyen volt tehát az 1945-ben a történelem forgandóságának szeszélyéből az ismeretlenül, illetve annál is mélyebbről induló Cziffrát időlegesen befogadó közeg.

De miként jutott el egyáltalán hozzájuk Cziffra? Nagyapám legszűkebb baráti köréhez tartozott Szalay Tibor, előbb a m. kir. honvédség tüzérfőhadnagya, később a demokratikus hadsereg tábornoka, majd kis híján halálra ítélt életfogytiglanos, utóbb miskolci asztalosmester, végül a magyar történelemről könyvnyi tanulmányt író malmói nyugdíjas.

Cziffrára ő talált rá a háború végnapjaiban, a szó szoros értelmében az országút árkából, rongyosan, tetvesen, betegen, a halál előszobájából hívta vissza. Nem tudom,

hányan voltak akkor a m. kir. honvédségen, akik tudták, kicsoda ez a romjaiban semmit sem mutató katona, ő tudta, bizonyára nagyapámtól. És tudta, hogy meg kell mentenie. Így vette maga mellé. A történet persze az Ágyuk és virágokban nem így jelenik meg, ahogyan oly sok mindenben sem tekinthetjük Cziffra önéletírását tényszerűen hiteles forrásnak: úgy írt, ahogyan zongorázott. Legtöbb felvétele alapján aligha lehetne pontosan lekottázni az általa előadott műveket, a keze öntudatlan természetességgel azonnal parafrázisokat és variációkat játszott. Az előadást nem a kottához való hűség, hanem az ő zsenije hitelesítette. Ugyanez a helyzete önéletírásával is. Azt hiszem, nem sok dolog történt benne pontosan úgy, ahogyan leírta, de a mese igazsága ezt nem is követeli meg. Attól azonban óvakodnék, hogy a szöveget történeti értelemben hiteles forrásnak tekintsem.

Ami a legfontosabb: Cziffra hamarosan felgyógyult és ismét zongorázhatott. Érthetetlen, hogy miért nem ment haza, valahova, feleségéhez, jóformán újszülött korában látott fiához – de nem ment, pedig alighanem mehetett volna. Szalay Tibort, akit németellenessége és józan hazafisága Miskolcon, a visszavonulás idején összehozott a helyi kommunistákkal, akik érdemeiket nagyítva az ő ellenállói szerepét is jelentősen eltúlozták. (Nehéz fegyvereit hátrahagyva katonáival bevette magát a Bükkbe, mert sem az oroszok, sem a németek ellen és mellett nem látta értelmét katonái élete fölösleges föláldozásának. A magukkal vinni nem tudott lövegeknek birtokában nőtt meg annyira a kommunisták önbizalma, hogy fene nagy harcosoknak gondolták magukat. Szalayból így előbb Miskolc rendjének parancsnoka lett, majd az ideiglenes kormányhoz utazott Debrecenbe, és rövidesen az új, demokratikus hadsereg megszervezésében kapott kulcsszerepet, nagy ambíciójú felesége hadügyminisztért szeretett volna csinálni férjéből. Az új hadsereg bázisa Pápán volt, Cziffrát Szalay ide is magával vitte, ahol a Vorosilov tiszteletére rendezett hangverseny csillagaként hatalmas sikert aratott, erről ír is az Ágyuk és virágokban, a történet, ahogyan a könyv más novellái is, sokban egybevág azzal, ahogyan megesett, anyám tanúja volt a történeteknek, és – szemben Cziffrával – neki semmi oka sem volt, hogy másként emlékezzen a történetekre, mint ahogyan azok megestek. Ő, 19 évesen, a Szalay-gyerekek társaként, a család segítőjeként került Pápára. (Vajh hol volt ekkor a felesége?) Szalay a pesti éhség és nyomor elől menekítette Pápára, részben mert szükség is volt a segítségére, részben, hogy segítsen. A lényeg egyezik a két narratívában: Cziffra a késve kezdődő hangversenyen fellépésére tökéletesen lerészegedett, jární ugyan nem tudott, de fenomenálisan játszott, csak gyorsan el kellett rejteni a gratuláló tábornokok elől.

Persze egy szép, okos, művelt, nyelveket beszélő ifjú lány a társaság központja lett – ugyanakkor élvezte a parancsnok védelmét. Cziffra játékát itt is csodálhatta, maga is kitűnően zongorázott, Mozart zongoraversenyeit apja kadenciával játszotta. (A Veres Pálné utcában laktak, nyitott ablakukon messze szálltak a hangok, a Vámház körútról Bacher Mihály időnként egy-egy részt vissza is játszott neki, kifejezve az egyéni megoldásokkal való egyetértését. Egyébként nem ismerték egymást, és sohasem találkoztak.)

Cziffra aztán, föltáplálva és egészségesen, visszakерült Budapestre, ahol rendszeren följár nagyszüleimhez, és természetesen ott is zongorázott, egészen addig, amíg egy viharos Liszt-parafrázisba lelkesedve a zongora meg nem adta magát, három vagy négy billentyű mechanizmusa úgy tönkrement, hogy azóta is falsul szól. Nagypám így használta tovább, belső hallásával korrigálva a beavatatlanok számára elborzasztó hangokat.

Természetesen beszélgettek is zenéről. Nagypám fölvetette, hogy talán érdemes lenne lekottázni azokat a változatokat, amiket Cziffra rögtönzött nekik. Cziffra elgondolkozott, aztán azt mondta, hogy fölösleges, mert rajta kívül azokat úgysem tudná senki eljátszani. Majd rövid tőnődés után hozzátette: Talán csak Cortot...

Ehhez érdemes hozzá képzelni az akkori, füstös, kormos, romjaiba takarózott Pestet, a háborút alig túlél, az életével kezdeni semmit sem tudó, komplexusok kínozta. senki és semmi Cziffrát. Aki egyfelől természetesen közvetlen, zsenialitását cigányos nagyvonalúsággal kezelő, de annak tudatában lévő művész.

Amikor azonban 1956-ban maga mögött hagyta Magyarországot, és benne a gyerekkorától hordozott sebeket, vélt és valós sérelmeket, fiát Cortot-hoz küldte *zenét* tanulni. És Cortot le is kottázott több, rögtönzésként ható, de alighanem nagyon végiggondolt, tudatosan formált Cziffra parafrázist, talán még játszotta is őket, de aligha úgy, ahogyan Cziffra.

Az ugyanis utánozhatatlan. Még ha technikailag, virtuozításban utolérhető is (talán), nem sajátítható el anyanyelvi szinten az a zeneiség, ami a legendás Bihari után a magyar cigányzene századai során formálódott. Ez a zeneiség nyűgözte le Lisztet, és talán ez készítette arra, hogy a zongorajátékot is alkalmassá tegye egy olyasféle folyamatos hangképzésre, amire a hegedű és az ének alkalmas. És Cziffrának ott volt a fülében és a kezében ez a tudomány. Ezért olyan különleges az a Bartók 2. zongoraverseny, amit 1956. október 22-én játszott az Erkel Színházban, és amiről olyan szép mesét költött emlékezésében. A ránk maradt felvétel azt bizonyítja, hogy Cziffra meg tudott tanulni Bartóknak is zongorázni: a zongorát olyan különleges ütőhangszerként szólaltatja meg, amely alkalmas dallamok játszására is. Ezt a véleményemet elmondtam Sárosi Bálintnak is, aki rákérdezett: Ezt te gondoltad így? Mert hogy neki Kodály mondta, akinek Bartók jellemezte így ezt a zongoraversenyt, bár – mint mondta -, talán le is írta valahol.

A forradalom 60. évfordulóján megrendezett Cziffra-émlékkoncert parádés fölvezetés (Ókovács és Áder János köszöntőjével) arra az önéletrajzi passzusra épült, miszerint a forradalom hangulati előkészítésében az akkori hangverseny meghatározó szerepet kapott. Ez persze, mint könyvében annyi más, gyermekies konfabuláció, valótlanságát semmi jobban nem bizonyította, mint a hat évtizeddel későbbi újrajátszás.

Cziffra ugyanis a hangverseny első felében, a szünet előtt játszott. Képzeli el: a forradalmi hevületbe jutott tömeg azután megitta a kávéját vagy bambiját a büfében, majd kiment a mosdóba, utána fegyelmezetten végighallgatta Brahms enyhén nyögvenyelős, de mindenképp hosszadalmas 2. szimfóniáját, majd a ruhatárban kiváltotta

a kabátját, és kilépve az épületből, elővette egy jó óráig zsebre vágott forró szenvedélyét, és a forradalom lázától hajtva a másnapi tömegtüntetés, rádió-ostrom, Sztálin-szobor döntést megelőlegezve hevült tovább a Rákóczi-úton. Nem, a forradalmi lendületet sem lehet lépésenként megíramodva megszerezni. Úgy mellesleg ez a Bartók zongoraverseny sem egy Rákóczi induló, azaz nem éppen egy tipikus forradalmat csináló zene.

De Cziffrát a legkevésbé sem illő ezért a szövegért kárhoztatni. Ő megvívta a maga forradalmát: megbirkózott a tőle távoli zeneiségű Bartók művel. Az ő forradalma éppen ez a céltudatos fegyelem volt, az életét odáig kísérő és kísértő démon elleni forradalom, az önsorsrontó évtizedek lezárása. Voltaképpen ekkor játszott először ilyen nagy hallgatóság előtt, és biztosak lehetünk abban is, hogy ezek nem kis része miatta, a legendája miatt ment aznap este az Erkelbe, a többség azonban aligha ismerte Cziffrát (ahogyan Bartókot sem) – honnan is ismerhették volna? A valószínűségben inkább az, hogy a koncerten a 2. zongoraverseny lehettett a „töltelék”. Vivaldival kezdtek – hogy bemenjen a közönség. Bartók után meg Brahms került, hogy ne menjen el. A hangversenyrendezői gyakorlatban máig élő hagyomány, hogy a „nehéz”, „érthetetlen”, „még keveseknek szóló” mű(vek) mellé egy „népszerű”, „könnyebben befogadható” biztos „sikerdarab” kerül. Brahms e logika szerint jutalomfalat azoknak, akik végigszenvedték Bartókot... Mindebből nem lesz utcai forradalom.

De ettől még lehetett Cziffra produkciója zajos siker. Amit még zajosabb események követtek – de a kettő között nem kell oksági viszonyt feltételezni.

A kérdés nem az, hogy élete történéseit illetően mennyiben tekinthetjük hiteles forrásnak Cziffra önéletírását. A részleteket nézve nem túlságosan, pontosabban nem szó szerint és nem mindenben – de ez az ilyesféle írásokat tekintve többnyire így van, különösen, ha a szöveg nem a művet jegyző szerző keze által formálódik. Azt pedig nem gondolhatjuk, hogy Cziffra egy írógép elé ült, és annak a zongorától igencsak eltérő klaviatúrája fölött futottak az ujjai.

De a részletek pontatlansága, az emlékezet kihagyásait fantáziával pótló, az egykori hangulatokból, érzésekből tényeket formáló csapongás, a természetes mesélő hajlam ellenére, sőt éppen azok jegyében, egy történet sokféleképpen lehet igaz. Az Ágyuk és virágok szubjektív igazságát nem lehet kétségbe vonni. Aligha történhetek úgy a dolgok, ahogyan pl. a frontélmények kalandfilmbe fordulatosságában megjelenik, a mozdonylopástól a földalatti város leírásáig (mely inkább Victor Hugo Kilencvenhárom című regényének hasonló jeleneteit idézi).

Igaz azonban a talán nem is szándékosan megjelenített fejlődésregény, a reménytelen nyomorúságból a művészet csúcsáig vezető belső út képe. A gyermekkor mindannyiunk életét meghatározza, és Cziffra gyermekora elborzasztó körülmények között telt el. Meglehet, mégsem volt boldogtalan, a gyermeklélek kidobja magából a szörnyűségeket, boldogan felejt. De az emberi lény lelki mélyszerkezete az elfelejtett dolgokból épül fel, és Cziffra egész életében magával hurcolta első éveinek rémségeit. Ha volt művész, akit a zenije nem csak kötelezett, hanem oltalmazott, kirángatott esettségeiből, ő volt az.

Mert a sorsa rendre ellene dolgozott, ha másként nem, az önsorsrontás hajlamával.

Vegyük sorba. A Párizsból, rövid internálás után hazadobott család a semmibe zuhant: háborús nyomorúság, hajléktalanság, kilátástalanság, munkátalanság. A zenész apa (nyilván ő sem tehetségtelen) tudására, képességeire nincs szükség, kivételesen juthat csak fillérekhöz. A család – a legsivárabb körülmények közé születő fiúcskával – marginalizálódott, és lassanként kezdett betörni ebbe a helyzetébe. A kiutat a kisgyermek Cziffra György varázslatos képességei jelentették. „Csodagyerek” státusa ebben a környezetben nem jelentett sokkal többet, mint egy idomára megélhetését biztosító cirkuszi állaté. Tanulni? Hogyan? Miből? Hol? És mégis megtörténik a csoda. A Cziffrát rendre magához emelő zsenije segít: Dohnányi Ernő elfogadja tanítványnak. De képzeljük el ezt a találkozást, nem Cziffra előadásában.

Dohnányi, leszámítva a művész társadalmon kívüliségét, igazi konzervatív úriember, úton ahhoz, hogy a magyar zenei élet minden fontos pozícióját egyedül töltsse be. Villa, saját autó, nagypolgári életkörülmények, természetes otthoniasság a világ minden pontjának művészi és társadalmi elitjében. És vele szemben az újpesti nyomortanya lecsúszott zenészcigányának tanulatlan „csodagyereke”, a világvégi elegancia öltözetében megjelenő anya kíséretében. Ilyen találkozások csak olcsó heppiendre törő tucatregényekben sikerülnek. Cziffráék sikerrel jártak, az igazi siker azonban messze volt. Cziffra kimaradt a Zeneakadémiáról. Mindegy mi volt a pontos oka ennek: személyes konfliktus, pénzhiány, a korai sikerek kábulata. Inkább az a kultúrsoikk, ami a szellemben-lélekleben felkészületlen kölyköt a valószínűtlen emelkedéssel érte. Könyvében ezt jelképesen a csak névbetűivel jelzett Faragó Györgyhez fűződő kapcsolata mutatja meg. Faragó hasonló tehetség volt, de birtokában mindannak, amiről Cziffra nem is álmodhatott. Nagypolgári család, nemcsak zeneileg kiváló iskoláztatás, természetesen viselt gazdagság, ráadásul még szerethető lény is. Mindez Cziffra számára elviselhetetlen volt. Nem Faragó személye, hanem annak elérhetetlensége miatt, ami neki jutott, mert benne összpontosult mindaz, amire Cziffra is vágyott. Nemcsak művészként, hanem a nyomornegyed dezertőréként. Maradt neki egy másfajta lét, ahol nagy lehetett: a lokálok, a mulatóhelyek (nem is olyan olcsó) sikere, az alkohol adta szárnyalás. Ebben a világban is meg kellett dolgozni mindenért, de úgy, amihez voltak viselkedésmintái. Túl gyorsan, túl magasra repült, lejjebb kellett ereszkednie, hogy biztonságban érezze magát. Fájt a süllyedés, de jobban fájt a magaslat idegensége, bizonytalansága.

Aztán jött a katonaság, a háború. Túlélte, de nem találta a vissza utat. Maradt a létharc, a mulatók szubkultúrájának sikere. Dohnányi, a mentor, már Amerikában, megbélyegezve és kirekesztve. Az itthoni zenei életnek nem kellett a lecsúszottnak könyvelt, kezelhetetlennek tekintett zseni. Meg nem kellett a lehetséges vetélytárs sem, a művészvilág kegyetlen.

Következett az első menekülési kísérlet. Lebukás, ÁVO, kötöttség: a Rákosi-rendszer szokásos rémtörténete, tíz- vagy százazrek sorsa. Túléli ezt is, még – szinte hihetetlen – a keze is. Visszaút csak oda van, ahonnan menekülni akart. És a zsenialitás őrangyala megint közbelép: Ferenczi György visszacsálja a Zeneakadémiára, mert számára el-

viselhetetlen, amit Cziffra már-már elfogad, hogy, még ha zseniális is, de csak a zenei szórakoztatóipar gyorsan kihűlő csillaga legyen egy ilyen formátumú művész. Ferenczi zseniális pedagógus kellett legyen, ahogyan két hónapot adott neki, hogy összekapja magát. Elég ahhoz, hogy (elfogadható) formába kerüljön, de csak annyi, hogy átlátható, belátható legyen. Két hónapot még ki lehet bírni „tiszán” – utána pedig már jöhet egy másfajta, elfogadható léptékű siker mámora. És jött is, elfogadható adagokban. És ennek a korszaknak lett a csúcsa az 1956. október 22-i koncert. És ezért élte meg azt úgy Cziffra, mint a nemzet a maga forradalmát.

Ezek a napok amúgy hoztak más nagy visszatérést is. Október 20-án, a színházhoz visszaengedett Németh László érezte úgy a Galilei kirobbanó sikerrel megtartott bemutatója után, hogy az élete legnagyobb diadala. Napokkal később ő is a forradalom hangjait hallhatta ki az akkori tomboló tapsviharból, de azt azért nem gondolta, hogy három nappal később ez vezetett a forradalomhoz.

Cziffra pár nappal később Bécsbe, majd Párizsba távozott. A magyar forradalom iránti társadalmi szimpátia természetesen hozzásegítette, hogy teljes ismeretlenségből érkezve is tehetségéhez méltó koncertlehetőségeket kapjon – a továbbiakat megteremtette zsenialitása. Megkapta, amire joggal tarthatott igényt.

De nemcsak erre volt szüksége ahhoz, hogy végre valóság legyen a benne szunnyadó lehetőségből. El kellett mennie Magyarországról, hogy megszabaduljon attól a komplexustól, ami idehaza nem hagyta kibontakozni. Cziffrát, akármennyi akadály is volt az útjában, korántsem csak a külső körülmények siklatták időről időre félre. A legfőbb akadály benne tornyosult. Itthon azt érezte, hogy ha be is fogadják, el már nem: mert ő nem tudja otthon érezni magát abban a közegben, ahova kívülről érkezett. Ezt az idegenségérzetet hagyta maga mögött: a messziről érkezett zseni Franciaországban alanyi jogon eleve egyenrangú volt, nem befogadott.

Az ősi kisebbségi komplexus egyetlen gesztusban jelent meg csupán és nyert feloldást. Alapítványához bizonyára kaphatott volna sokféle, könnyebben elérhető, kevesebből létrehozható otthont, mint Senlis-ben a legnagyobb francia uralkodók koronázó kápolnáját. Az olajfoltos padlójú garázs-raktárból újrateremtett gótikus csoda arisztokratikus szépsége az ő nagyvonalúsága jegyében született újjá. Az újpesti nyomortanyából indult, háború és diktatúra tiporta, a sokféle, vélt és valós kirekesztettség miatt rendre mélyen megsebzett léleknek arra volt szüksége, hogy királyok emlékéért szponzorálva valósítsa meg, amit Franciaország nem tudott. Senlis, ha tudta, ha nem, őt is megkoronázta.

Alighanem ekkor tudta végleg megbocsátani Faragó Györgynek is azt, hogy valaha saját autóval járt a zeneakadémiai órákra. A megbocsátás első fázisa az a megrendülés volt, amikor Faragó haláláról értesült. Hogy valaki, akit szívből irigyelt, mert annak minden megadatott, ami neki nem, egyszer csak nincs többé, mert elviszi a rák. Halálában feldolgozhatatlan üzenetet kapott: ne sóvárogja mások sorsát, neki a saját életével kell elszámolnia.

C S O N T O S   M Á R T A

A pofon

ember embernek farkasa
(Plautus)

A csendet, valamikor, Anno Domini,
felkorbácsolta az ütés ereje, még a szél
is megborzongott a kukoricalevelek között,
a hársfa is elmélázott egy kicsit a zsongásban,
de később már nem történt semmi, csak
a kopasz katángkórók néztek fel az égre,
mert váratlanul, már délidőben leszökött egy
hullócsillag, s az eltévedt, semmibe dörrent
hangot bekormozta lassan égett-feketére.

Éreztem, akkor móresre akartál tanítani,
arcomon vöröslött a zavar fénye, s most,
annyi év után is értetlenül állok,
nem tudom levonni a tanulságot,
a feloldozáshoz nincsenek meg a hozzávalók,
a múlt öntőformájába beleragadt az anyag,
a véső is ott maradt a szobrász asztalán.
Most már csak színes háttérképen nézlek a
facebook oldalán, nincs illatod, nincs hangod,
csak kép vagy; már valóságod sincs talán.

Torzó I.

Nemesi származásom szerint
Hallus Vagus vagyok, de
egyszerűen és póriasan;
csak bütyök...
jól kerekített, kissé duzzadt,
cipőbe nehezen szorítható
anyag-felesleg,
kíváncsi szemek előtt
csak nő bennem a szégyenérzet,
hisz nem tudhatod, mennyire snassz,
mikor a lábujjak ferdén simulnak
egymáshoz... pedig mégis van valami
fegyelem, valami rendezettség
a pozícióban... lenyűgöző az
együtt mozgó diszharmónia, ahogy
szűk börtönében mindegyik
megtalálja a helyet, vállalják
a szoros összetartozást,
s a majdani jobb élet reményében
összegémberedve várják, hogy
nyitott cipő váltsa fel a telet.
Együtt élnek át minden suta
mozdulatot, ...
az egymásra nőtt körmök
pajzsa zománckemény süveg.
Szűk bunkerükben kinyújtózni
nem lehet, térben és időben nem
jól betájolhatók a paraméterek,
nincs szabadulás a fájdalom
rácsai között, nem lehet felsóhajtani
a megnyomorított, nyirkos cellában,
már nem lehet elhinni,
hogy ebben a torz építményben
egyszer még visszaáll a rend.

Torzó II.

Légy üdvözölve *protrusió*, vén
kintornás, látom, most már
mindig te akarod diktálni az ütemet,
salut néked te sunyi gerinckoptató.
Tudom, ezek túlsúlyos szavak, tudom,
a fehérre mosott éjszaka csatornájában
állomásozik az örökifjú félelem...,
s míg merengek az elmúlás evidenciáján,
érezem, a szöveg szennyezi a teret,
válság van a csigolyatestek között,
lassan már a földszint alatt van az emelet
A mezítelen csontvégek kopott kövein
megégett a mámor...
már nem élvezem ezt a groteszk paródiát,
kezemben a kórlap, ahol hétköznapi mércével
mérlik számomra a balsors útvonalát.
Minden változik a nap alatt,
mintha fényesebb lenne szökött anyám
csillagképe...most már látom,
tiltott területre tévedt a lényeg.
Álmomban az alvilág szennyesét istenek mossák,
de a végső tisztulás, ebben a *step by step*
életképtelenségben, csak pusztá ígéret.

A végtelen idő gyomrában

Aznap moccan meg hasában a gyermek, amikor az ura, Dénes megkapta a katonai behívót. Póli tudta, mert mondták az öregasszonyok, hogy rugdosni fogja belülről a hasát a buba, de szó sem volt rugdosásról, finom repeselést, remegést, csiklandozást érzett, még kacagni is tudott volna, ha nem éppen akkor jön a behívó. Megkérte az urát, tegye rá a tenyerét a hasára, de a férfi nem érzett semmit, kicsi még az én fiam, mondta, alig három hónapos lehet, a nászéjszakánkon maradtál úgy, ráér ő rugdalózni.

Jó lett volna ágyban megünnepelni az eseményt, nagyon szerették egymást, néha fényes nappal is szeretkeztek, de a behívó elrontotta a kedvüket, másfelé terelte a gondolatokat. Egyelőre tőlük távol hullottak a bombák, valahol keleten dörögtek az ágyúk, csend és béke lakott a kicsi, hegyaljai faluban, de azért tudták, háború van, gyilkos öldöklés, három kilométerre volt tőlük a vasútállomás, nem egyszer történt meg, hogy kézen fogva legyalogoltak odáig, és nézték, milyen örülden robognak kelet felé a tehervonatok, azokon leláncolt, a padlózatra rögzített tankok, ágyúk, te-repjárók, teherautók, aknavetők sorban, különös látvány volt, hosszú szerelvényen gépszörnyetegek, mintha undorító, egymásba ragadt bogarak vagy egymást hágó varangyos békák lettek volna.

A magzat első moccanásával és a behívóval új, addig ismeretlen hatalom lépett be az életükbe.

Az idő.

Eddig ők úgy olvadtak bele a kedves falu hétköznapijaiba, ünnepnapjaiba, hogy semmilyen változást nem éreztek, főleg az idő múlását nem érzékelték, meleg magzatburok volt számukra a közösség, akárcsak most a repeselő kicsi emberkének a Póli hasa. A gyermekkor öntudatlan boldogsága sem nyitott ablakot a nagyvilág felé, és ahogy akkorára serdültek, úgy borította be őket a bimbózó szerelem, mint a boldog mezőket a hajnali harmat, az állandóság érzetét erősítette lelkükben a család, a rokonság, az illatos, párás falu, a határ, az erdő, a rét. Még az égen úszó felhők sem jelentettek változást, a maiak olyanok, mint amilyenek a tegnapiak voltak, s tudták, a holnapiak sem lesznek másak.

Időn kívüli életet éltek.

És az esküvőjük, a lakodalmuk, a házasságuk?

Olyan észrevétlenül esett meg, ahogy megjelenik a kerti vetemény első két világos, zöld levele, ahogy kibújik a földből a virágpalánta, ahogy zsendül a gabona a lankás dűlőkben, ahogy fölragyog az égen a szivárvány. Csak úgy megtörtént. Nem jelentett különösebb változást az életükben, annyira természetes volt.

De most...

Most világra fog jönni egy kicsi palánta, az ő palántájuk, el fogja hagyni az áldott anyaméhet, és Dénes is kiszakad a burokból, ahol őt mindenki szerette, védte, óvta, ismeretlen, bőszerű hatalmak rendelkeznek majd vele, akik a szőke búzamezők helyett harcmeszőkre vezényelik, ott nem a jámbor szántóvető, hanem a halál arat.

Mindezt tudták, hogyne tudták volna, már küldtek haza dögcédulát, már az ő falujukba is érkezett gyászkeretes levél, mindenikben az állt, ez s ez hősi halált halt a hazáért.

Az emberek, ha elhagyták a falut, ha utaztak valahová, gyalog tették meg a három kilométeres utat a vasútállomásig, de a bevonuló regrutáknak és a behívott katonáknak fogat dukált.

Ők, mármint Dénes és Póli, takaros házban, a falu közepén laktak, jómódú volt a Csáky család, ezért le kellett sétálni az alszegbe, Szőcs Misinek két táltos lova volt, azt hírelték, tudnak repülni, szokatlan, bolondos nevet adott nekik a gazdájuk, az egyik Párduc volt, a másik Puma, Misi szerette az indián regényeket, onnan lophatta a nagymacsák neveit, kacagta is a falu.

Megegyeztek, három nap múlva, hajnalban álljon a fogat a kapujuk előtt, csak Déneköt kell vinni, Póli itthon marad, így talán kibírja az elválást, az állomáson el-
ájulna.

Félig éber, félig öntudatlan állapotban telt el a három nap. Fogták egymás kezét, szorították egymás nyakát, még a moslékot is ketten kavarták meg a dézsában, és nemcsak az éjszakákat, hanem a nappalok nagy részét is az ágyban töltötték. Szinte fájt nekik, hogy el kell búcsúzni a családtagoktól, a rokonoktól, Dének barátaitól, az már nemcsak az ő idejük lesz, megmondták nekik, egyszerre jöjjenek, járjon le hamar, mindkét ágon éltek a szülők, az édesanyák erőt vettek magukon, tudták, hogy Póli állapotos, nem akarták hangos sírással, óbégatással fölkaparni. Visszafojtották a könnyeket, arcuk megmerevedett, de görnyedt hátuk jelezte, milyen erővel zárják magukba a fájdalmat, eddig még senki nem jött vissza ebből a veszett háborúból. Tettek-vettek, legöngyölgették a hímzett terítőket a kerek kosarakról, kirakták a pánkót, a kürtőskalácsot, a rozskenyeret, a disznókóccsógót, rekedt hangon kínáltak mindenkit, a férfiak töltögették a köménymagos pálinkát, koccintottak, az mocorgott mindnyájuk lelkében, hogy végleges búcsút vesznek Dénekötől, olyan ez az összejövétel, mint egy tor. Élő ember halotti tora. A gazda távozása után meg fog kezdődni a Csáky portán egy másik, egy új, egy kínos élet, amelyik nem a napi eseményeket görgeti maga előtt, hanem az időt: az órákat, a napokat, a hónapokat, az éveket.

Póli boldog öntudatlanságban élt mostanig, sokszor azt sem tudta, milyen nap van, hányadika, csak a fontos eseményeket tartotta számon, főleg az ünnepeket, mert húsvét előtt napokig takarítani kellett, karácsonykor sütött-főzött minden asszony, ő még süldő leányka volt, amikor már tésztát dagasztott, kicsi széket tett az édesanyja a lába alá, hogy felérje a bükkfa tekenőt. Kalácsillat, vidám zajongás, édes zsongás, hangos beszéd, ének, nótá szallt fel az égre, hadd derüljön az angyalok arca is ott fenn, a mennyországban.

S most üres lett a ház, az udvar, a kert, a csűr, a pajta, Dénkó nélkül sivataggá silányodott az életszer, a két kolontos nevű ló, a Párduc és a Puma elszáguldott az ő drága emberével, búcsúzásukra alig emlékezett, reszkettek mindketten, némán, szótlanul ölelték egymást a verandában, Misi választotta szét őket erővel, ő fogta meg a Dénes karját, s húzta ki a házból. A nagy fakoffert is ő vitte a szekérhez, s helyezte el a saroglyában. Láttá, egyikük sincs észnél.

Póli barátkozott a némasággal, a csenddel. Szeme előtt fénykarikák cikáztak, nézett valamit, de nem látott tisztán, homályos lett a szék, az asztal, a falvédő körvonala, ha kilépett a házból, úgy tűnt, az udvaruk végtelen hosszúra nőtt, a csűr kajla, a gyümölcsfák elhajoltak, madár sem rebbent, csengett a füle, mély, puha kongást, kondulást vélt hallani, csak percek múltán csendesedett az, s némult el valahol a vápaerdők aljában. Hosszabbak lettek a nappalok, még hosszabbak az éjszakák. Végtelen távolságra esett egymástól a hajnali derengés és az esti szürkület, éjszaka sírt, sokat sírt, többször hangosan, meg-megnézte az ágya fölött a faliórát, álltak a mutatók, azok mozgását eddig sem lehetett látni, de most szenvedett a mánusok mozdulatlansága miatt, félrebeszél, kérte, követelte, parancsolta, mozdulatok, teljen az idő, semmi más nem hozza vissza az én drága uramat, csak az, ha átbukdácsolnak egymáson a hetek, a hónapok, akkor csikordul a kapu, s belép azon egy katona, az én katonám, aki itt már nem a gyilkolás ördöge, hanem a béke angyala lesz.

Kétféle időt élt Póli, egy folyamatost, ez volt a jelen idő, lassú, mint a gyászkocsi, és egy sűrített időt, amelyben száguldoztak az események. Mindaz, ami már megtörtént az életében, hullámmozott, torlódott, fényárban úszott, a gyermekkor egybefolyt az ifjú- és felnőtt korral, három-négy évesek lehettek, amikor a falu összeadta őket, ha ebből nem lesz házasság, akkor semmiből, mondták az emberek, úgy kísérgette őt Dénkó, mint egy arkangyal, néha még náluk is aludt, koszorút kötött neki tavasszal gólyahírből, ősszel fehér krizantémból, láncot fűzött a csuklójára pitypangból, iskolába is együtt jártak, Dénkó hamarabb kezdett, egy évvel idősebb volt, de mehetett vele Póli is, mert összevont osztályokat oktatott a szép tanítókisasszony. A játszótérekben lett belőlük igazi pár, az elvesztettem zsebkendőmet, a búj, búj zöld ág, a hátulsó pár előre fuss kábulatában korai, ki nem mondott, de mindenki által elfogadott jegyesekké váltak, még trónra is ültették őket, amikor mesét adtak elő, király s királyné lett belőlük.

Most, a nagy bánatában felidéződött minden, a konfirmáció, a lakodalmuk, a ház építése kalákában, a berendezés szép gondja, a bútorok megrendelése az asztalos mesternél, az állatállomány gyarapítása... Mindez egyben volt, percek alatt végigfutott az esze a sok eseményen, sűrített idő ez, gondolta, sőt, időn kívüliség, legalábbis rövid, nagyon rövid időfolyamban hömpölyög a múlt.

Tudta, vagy inkább csak érezte, átformálódik az idő, ez, a mostani, amit neki itt, egyedül el kell töltenie, egészen más idő, grádicsokon kell lépésről lépésre fölhágni, sarka, talpa az idő kőabláin kopog, de a múlt selymes síkság, sima rét, az övéké ráadásul virágos volt, és korlátatlan. Ez élteti most, az emlékezés, események, történések, érzelmek és gondolatok felidézése, főleg a szép lobbanások, hullámmozik a múlt, egymás

mellé kerülnek olyan események, amelyeket hónapok, évek választanak el egymástól. Mekkora szükség van most erre, mert ő most itt az irgalmatlan hóhér-idő foglya, nem azt cselekszi, amit szeret, hanem azt, ami muszáj, egy hadoszlopban menetelő katonához hasonlít.

Vajon milyen baka Dénes? Vajon hol masíroznak most? Félős, még túlságosan is megkedvelik a parancsnokai, olyan erős, egészséges, izmos. Daliás. Valamikor az ilyen szép szál legényekért és a díszes egyenruhákért rajongtak a nők.

Hogy utálja ő most ezt a se nem sárga, se nem zöld egyenruhát! Azt mondják, kaki színű. Hát az is. Kifordítja alakjából a viselőjét. És az idéetlen, nagy bakancsok! Csak éppen föl ne törje a Dénes lábát! A durva hangra is érzékeny volt mindig, nehogy egy ordibáló káplár szakadjon a nyakába.

Rádöbrent hirtelen, hogy ezzel ő áthágta a határvonalat, a súlyos, sűrű jelen idő mezejére lépett, ahol összeszorul a szív, s megrebben a lélek. Elhessegette magától a látomást, nem ilyen Dénkót akar ő látni.

És nem akar egyedül emlékezni! Ketten éltek virágos életet, ketten fognak felidézni minden szép eseményt, ha visszatér. Mert haza fog jönni, azt ő érzi, rugdalózik a hasában a gyermek, a Csáky fiú, annak apa kell, s neki férj, több mint férj, szerető.

Szerencsére lefoglalta a házkörüli munka. A majorság addig is az ő gondja volt, bement a tyúkudvarba, szórta a magot a kötényéből, kedvence, a fényes tollú, csokros tarajú hetyke kakas gangosan sétált, a tyúkok fürödtek a porban, jó nektek, mormolta, van gazdátok, nem árultatok el, mint én, ha vizet merített a kútból, akkor is az jutott eszébe, mennyivel gyorsabban húzta fel a kútágas ostorával a vedret Dénes, a favágón a hatalmas fejszét vette kézbe, alig tudta két kézzel felemelni, férfikar kell ide, s látta, tisztán látta Dénkó gyönyörű, pattogó izmait, ledobta a fejszét, s a hasára szorította a két tenyerét, éppen akkor moccant nagyobb a gyermek, az már majdhogynem rúgás volt, örömkönny szökött a szemébe, ilyen egy Csáky legény, milyen büszkén mondta Dénkó, hogy neki fia lesz, az hát, fiú ez, mindig igazat mondott az ő ura, még abban is megegyeztek, örökölje meg az apa nevét: Dénes. Olyan szép, olyan éles, olyan tiszta, olyan világos ez a férfinév, fénylik, mint a fejsze éle, sunyi ember nem is viselhetné. Aztán a Dénkó... Ezt csak magának suttogetta, igen, a Dénkó, az já-tékok, az muzsikál, szerelmes asszony szájába való szó.

A terhesség is lefoglalta. Istenem, sóhajtott fel boldogan, milyen nagy áldás, hogy az én szerelmetes uram hátrahagyta önmagát. Itt van a hasamban. Egyelőre láthatatlan, akárcsak a Mindenható, de a lelki üdvösségemet is odaadnám érte. Ugye nem haragszol Nagyisten, ha azt mondják, áldott vagyok? Földi ember létemre áldott! Milyen komor, bánatos lenne most az életem nélküle.

Este, ha lefeküdt a megszokott, széles ágyukba, pontosan oda, ahol a kicsi megfogant, simogatta a hasát, ezt tette hajnalban is, s beszélt, sokat beszélt kicsi Dénkóval, tudta, mikor alszik, mikor van ébren, megszólította, megdicsérte, mondta neki, legyél türelmes fiam, látod, én is az vagyok, hamarosan hazajön az apád, s akkor mi leszünk hárman a világ legboldogabb emberei.

Hozzákezdett a babakelengye gyártásához. Tudott varrni, a Singer varrógépet az apja vette neki tizennyolcadik születésnapjára, kis darabka gyolcsból, vászonból, kartonból ingecskéket szabott és állított össze, a főkötőkre puha gyapot cérnából csipkét kötött. Olyan gyorsan telt el így egy nap, alig vette észre, hogy szürkülődik.

Az első tábori lap csak három hónap elteltével érkezett meg. Sikoltva tépte ki a postás kezéből, rövid volt a szöveg, pontosan az állt a levélben, amit megengedett a hadi cenzúra:

Kedves Feleségem, Póli!

Értesítelek, hogy jól vagytok, egészséges, értem ne aggódjatok. Vigyázzatok magatokra!

Szerető férjed, Dénkó

Csókolta a lapot, szaladt a szüleihez, az anyósához, az apósához, pedig akkor már elég nagy volt a hasa, örüljenek ők is, Dénkó él, s ennél jobb hír nem jöhetett volna a mennyországból sem.

Kitelt a kilenc hónap, nem kellett idegent hívni, az anyósa volt a falu bábaasszonya, de az édesanyja is mellette volt mindvégig, koradélután jelentkeztek az első fájások, este tíz órakor sikoltott bele az éjszakába a vékony hang.

– Gyönyörű lányod született –, mondta az anyós.

Póli megrázkódott. De hát Dénkó fiúról álmodott! És ő szerette volna kedvét tölteni az urának. Milyen kár, hogy ez nem függ senkitől, ebbe nem lehet beleszólni. Hát mégsem kicsi Dénkó? Ő ezt akarta megírni az urának.

Nem baj, gondolta, nagyon fiatalok vagyunk, lesz nekünk még fiunk is, kicsi Dénkó, csak éppen legyen már itthon nagy Dénkó. Belekóstol ő is az új érzésbe, boldog édesapa lesz.

– Mi legyen a neve? – kérdezte az anyós-bába.

Akkor derült ki, nem választottak női nevet. Annyira álmodták a fiút, hogy leánya szóba sem került.

Töprengett a három asszony, s akkor azt kérdezte Póli:

– Hogy is hívják a tiszteletes úr leánykáját?

– Azt bizony Zelindának – mondta a bába.

– Hát akkor legyen Zelinda. Modern világban élünk, igazodni kell hozzá, kezdtek kimenni a Bözsik, a Julcsák, a Marcsák divatból.

Az újszülött az idő új, addig ismeretlen kapuját kinyitotta ki, amelyen Pólinak be kellett lépnie. Ott más minőségben kellett megvalósulni, anya lett, és ő anyaságában is tökéletes kívánt lenni.

Mostanig egyetlen lény, egyetlen fogalom jelentette a boldogságot: Dénkó. Ebbe a férfinévbe sűrűsödött össze a nagyvilág, el sem tudta képzelni, hogy más televényben is kivirágozhat a szerelem. És most tessék! Dénkó és Zelinda. Kibővült a köztársaságuk. Itt van ez a piros arcú csöppség, fekete a haja, azt mondja a bába-nagymama, olyan, mintha a száján köpte volna ki Dénes, s hozzáfűzte, a leánygyermek, ha elsőszülött, az mindig az apára hasonlít.

Alig bírta elviselni, úgy megrohanták az új érzelmek. Hová rejtse el, a lelke, a szíve melyik rekeszébe helyezze ezeket az új érzelmeket? Ő halásosan szerelmes még mindig Dénkóba. De az anyaságnál nagyszerűbb érzés nincs! Nem szorítja ki Zelinda a szerelmet a lelkéből? Elférnek ott ketten? Zelinda és Dénkó? Illetve Dénkó és Zelinda? Éket ver közéjük a leányka, vagy kapocs lesz? Erősebb lesz a kötés, mint az ék? Semmi sem világos, de ne is legyen az. Kell a léleknek egy kicsi homály, egy borzongató bizonytalanság, nagyobb hatalom a szív, mint az ész.

Ahogy annyira megerősödött, asztalhoz ült, és írta a levelet az urának:

Drága férjem, Dénkó!

Értesítelek, hogy szép, egészséges leánygyermekünk született. De te azért ne búsulj, szülök én neked Dénkót, hármat is, ha kell, csak éppen téged hazavezéreljen az Isten.

A leánykának a Zelinda nevet adtam.

Ölel, csókol szerető feleséged,

Póli

Gomolyogtak, alakultak, formálódtak Póli lelkében az új rejtelmek, fejében az új gondolatok, azt boldogan érezte, hogy megszűnt az idő múlásának elviselhetetlen lassúsága, most már cammogás helyett rendes ütemben menetel, nem is tehet mást, mert minden megváltozott. Kiderült, bőven van teje, a csöppség rácsücsöríti a száját a mellére, és szívja, szívja a hófehér életet magába, s ő szívesen adja, pedig különös emlékek rohanják meg, a hosszas és gyakori szeretkezés közben Dénkó gyakran vette szájába az ő mellbimbóit, amitől az egész testén észveszejtő borzongás futott végig, és most...

Megszégyellte magát. Ezt a titkot olyan mélyre kell elásni, hogy az Úristen se lássa meg soha. Milyen jó, hogy az ész öröközűgású, zakatoló malma nem örül le minden gondolatot. Maradjon meg a rejtély, a homály, a titokzatos sejtelem az érzelmek és az ösztönök hombárjában.

A külső világ hírei eljutottak a parányi, kicsi faluba is. Hallgattak rádiót, olvastak újságot. Csakis fényes győzelmekről, megnyert csatákról harsogtak. Póli elképzelte Dénkót, látni vélte, hogy kiugrik a lövészárokból, s szuronyos puskával vagy gépfegyverrel a kezében, hurrá kiáltással rohan az ellenségre. Csakis ezt, csakis így tudta elképzelni, mert ilyen filmeket vetítettek a kultúrházban, a híradók csak a fronteletről szóltak. S persze, arról, hogy csakis győzni fogunk, csakis arról, hogy a mi katonáink eltiporják, szétzúzzák az ellenség hadsorait.

– De hát vajon túlfelől, az ellenség országában nem ugyanez történik? – elmélkedett Póli. – Ott nem a biztos diadalról prédikálnak? De hogy tud két ellenséges hadsereg egyszerre győzni? Ez a világ legnagyobb hazugsága! Mindkettő nem győzhet. Mákony ez, amit az emberek fejébe sulykolnak. Egyik-másik félkegyelmű anya itt, a mi falunkban is nyers mákból főz kotyvalékot, azt adja a csecsemőnek, hogy ne sírjon, hogy aludjon. Rossz időket élünk – folytatta az elmélkedést Póli. – Talán nem is rossz idő ez, inkább fordított idő, lelépett az ember a megszokott útjáról, ezen az idő-úton nem egymás után történnek a dolgok, mint eddig, egymásra hágnak az események, mert a fővonal visszafelé menetel.

Teltek a hónapok, az újesztendő is beköszöntött, s Póli csak azért imádkozott, jöjjenek azok a tábori képeslapok, csak éppen írja le tintaceruzával az ő drága ura, hogy él, hogy egészséges, hogy nem hullott el valamelyik golyózáporban, nem tépte szét a gránát.

S akkor hozott a postás egy különös tábori lapot, látszott a külsején, hogy idegen országból származik, az állt azon, kedves feleségem, Póli, értesítelek, hogy hadifogságba estem, helyzetünk, állapotunk kielégítő.

Mint villám csapódott Póli időérzetébe ez a hír. Ha Dénkó hadifogoly, akkor az ő élete is lelassul, szűk korlátok, magas, szürke falak nőnek köréje. Akkor cammog ismét az idő, akkor neki újból grádicsokat kell mászni, akkor az ő számára nem történik semmi a nagyvilágban. A semmi talapzata szilárdul meg, a semmi kupolája borul a feje fölé.

A háborúról voltak képzei, látott filmeket, azt el tudta képzelni, de a láger... A láger az állóvíz. A fronton még a golyózáporban is rendelkezik a katona önmagával, rendelkezik a testével, de ha akolba zárják, állat lesz belőle. Birka. Ökör. Bivaly. És most Dénkó akolban van. Egyetlen sort sem írhat arról, miképpen élnek, hogy bánnak velük, azt sem közölhette, hogy az irgalmatlanul nagy ország melyik tájékán vannak. Ha Szibériába hurcolták őket, kevés reménye van arra, hogy életben marad. Póli hallott Szibériáról, az első nagy háború öregei meséltek arról a mostoha, zord vidékről, nyáron a meleg, télen a hideg elviselhetetlen.

Mit tehetett Póli?

A leánya lett a mindene. Szépen cseperedett, úgy mondják a faluban, szája, lába egyszerre mozdul, Zelinda valóban szembe ment az évvel, születésnapja előtt egy héttel elengedte a kanapé karfáját, s megtette első lépéseit. Igazat mondott az anyósa, Dénkóra hasonlított, szája, szeme állása, homloka az apját mintázza. Akkor hogyan szeretné ő rajongva?

Három év telt el így. Három irgalmatlanul lassú, kínkeserves esztendő. Az is megtörtént, hónapokig hiába várta a tábori lapot. Semmi hír Dénkóról. Meghalt volna? Közben szállingóztak haza az ő falujukba, a szomszédos községekbe katonák, többen csonkán, kéz vagy láb nélkül, mások bénultan, lefagyott lábujjakkal, hiába érdeklődött Póli, hiába gyalogolt el távoli falvakba is, senki nem látta az ő urát, hírét sem hallották.

Sokat imádkozott. Azelőtt nem volt túlságosan vallásos, de most, ebben a nagy nyomorúságban a Mindenható felé fordult. Azért könyörgött este, reggel, legalább az a hír érkezzon el hozzá, hogy Dénkó él. Hogy nem temették el abba a fagyos, hideg, idegen földre.

És jött a tábori lap. Közel egy évet késett. Kopott volt, gyűrött, víz is érhetett, alig tudta kibetűzni a feleség, ne búsulj értem, Póli, élek, több fogolytársamat hazaengedtek, előbb-utóbb sorra kerülök én is.

Eszelős boldogság szállta meg. Haza fog jönni! Ha beteg, ápolni fogja. Ha béna, támogatja. Ha csont-sovány, felhizlalja. Csak éppen legyen gazda a portán, és férj

mellette a széles ágyban. Megszégyellte magát, mert még a gondolatától is átforrósodott a teste.

Megkezdődött Póli eszelős korszaka. Rokonaival ritkán állt szóba, kezdetben a hét végén, szombaton, vasárnap, később munkanapokon is legyalogolt az állomásra. Ha éjszakai vonathoz ment le, akkor Zelindát a nagymamánál hagyta, ha fényes nappal indult, vitte a leánykát is. Nagy volt már, közel négy éves, szedte a lábát szaporán, és követelte az anyjától, meséljen, mondja el, milyen ember az ő apukája, úgy mondja el, hogy ő ismerje meg azt, akit soha nem látott.

És Póli mesélt! Mondta, mondta szerelmes, lángoló szívvel azt, amit a szíve diktált, leírta Dénkó külsejét, fejtartását, arcának mosolyát, izmos, daliás termetét, nem lehet őt senkivel összetéveszteni, meglátod, lányom, nem lesz külön ember a faluban. Csak végre itthon legyen már.

Semmilyen értesítést nem kaptak, de ők járták tébolyultan az utat, le az állomásig és vissza, ha már engedik a foglyokat, akkor az ő ura is érkezik, az lehetetlen, hogy ő ne érezné meg, melyik vonattal jön. Ketten vívták meg ezt a háborút, az országhatárok, a bombatölcsérek, a lövészárkok nem választották el őket, a láng úgy lobog benne még mindig, mint a nászéjszakájuk perceiben.

És megtörtént a csoda! Vasárnap volt, Póli tudta, délután háromkor érkezik egy vonat kelet felől, virágos köntöst húzott Zelindára, ő is felöltözött ünnepi gúnyjába, és vártak. Hamarabb lementek, a várakozás izgalmát az csendesítette, hogy az anya mesélt leánykájának az apáról. Szavakkal, szép, szárnyaló, túlzás felső régióiban szárnyaló szavakkal beszélt az ő Dénkójáról, azzal már nem is törődött, hogy érti a gyermek minden szavát, vagy nem.

Füttyel, dübörgéssel, füstöt okádva érkezett meg a vonat.

Kevesen szálltak le, de az a beesett arcú, sovány katona, aki bizonytalan, fáradt lépésekkel hozzájuk közeledett, a nagyvilág volt.

– Ez lenne az én lányom? – Kérdezte még az ölelés előtt a feleségétől.

– Igen, ez a te lányod. Csodagyerek. És úgy szeret téged, mint az Istent. Az egész falu beszéli, rád hasonlít.

Csáky Dénes ölébe kapta a csöppséget, sovány, de lágermunkában edzett izmaival az ég felé emelte, s forogni kezdett vele. Forgott, forgott, percekig, forgott vele, mellettük állt Póli, s potyogtak a könnyei.

Az imádott feleséget csak azután szorította magához, miután letette öléből a lányát.

A lecke

JELIGE: ETHAN SKRIBI

I. A mennyekben, a Fiú felszegen lép be az Úr szobájába, az Úr az asztala mögött ül, jegyzetel, várakozik.

Az úr: Hát te? Rég jártál nálam.

A fiú: Rég, valóban rég. Ha a földi léttel számolom, volt az már talán 50 év is.

Az úr: Ha te azzal számolod, hát lelked rajta.

A fiú: Apropó, lélek. Ő nincs itt?

Az úr: Jönni fog, nem soká. Ma tartjuk a szokásos értékelőt. De ne tégy úgy, mintha te ezt nem tudnád...ha jól sejtem, nem véletlen az időzítésed.

A fiú: Igaz, igaz. De azt is tudom, hogy megint mindent rendben találtok. Az emberek maradjanak csak tovább a létük sodrában, a segítség okafogyott, meg nem érdemlik, a bajt maguk okozták, a nagy mű rég be lett fejezve. Et cetera, et cetera.

Az úr: Talán kételkedsz bennem?

A fiú: Ne tégy úgy, mintha te ezt nem tudnád...

Az úr: Látom a szemtelenséged nem lett kisebb ebben a fél évszázadnyi emberi időben.

A fiú: Csak próbállak szembesíteni, hiszen más nem mer. Leszámítva őt.

Az úr: Árulók árulója, hitszegők, hitszegője! De ha csak azért jöttél, hogy a munkám megrontójára, arra a pribékre, latorra, semmirekellőre emlékeztess, kár volt meglátogatnod. Mesélj inkább édesanyádról, jól van?

A fiú: Köszönöm, jól, sokat olvas. Józseffel néha összeugranak. Nem egyszerű ez az öröklét.

Az úr (*nagyot sóhajt*): Igen, nekem nem kell bemutatni.

A fiú: Pedig te nem tudod, milyen halandónak lenni... Aggódik mostanában, sokat. Főleg az országaiért. Kicsit hadd legyen elfogult... Az egyikben földrengések, viharok, a másikon meg már azon is összevesznek, hogy ki szurkolhat a fociválogátottnak.

Az úr: Foci?

A fiú: Tudod, meséltem már róla. 22 játékos, egy labda és rengetegen imádkoznak a meccsek közben. De Puskással már találkozta. Nem is olyan régen. Na, ő például anyám országaiból az egyik legnagyobb.

Az úr: Valóban. Rémlik már, remek ember, jó lélek. Szépen énekel. Még hallom is, hogy Dalos ajkú, kis madárka...

A fiú: Igen, igen, ő az.

Az úr: Szóval... ugyan az ajtóm mindig nyitva áll előtted, de minek köszönhetem, hogy itt vagy?

A fiú: Kérni jöttem, nem vitázni...

Az úr (*nagyot sóhajt ismét*): Úgy hallok már most próbálsz elfedni, amit valójában akarsz.

A fiú: Nem tudok újat mutatni annak, aki mindent lát és nem tudok elég szót felhozni annak, aki mindent érez. De a mindent és a semmit elválasztó ajtóhoz neked van kulcsod, csak éppen használni nem használod.

Az úr: Mit akarsz ezzel mondani? Most valóban egy laudációra készülsz az emberekért?

A fiú: Valakinek meg kell tenni, ha már te évszázadok óta némán nézed, hogy a főztödöt Lucifer fűszerezi...Ne nézz rám így! Elég az angyalok mellébeszéléséből, legyintsd már el a tömjénezésük füstjét a szemed előtt. Az alkotásod beteg! De a gyógyszer te vagy!

Az úr: Én megadtam nekik mindent. Egyszer már téged is.

A fiú: Több mint 2000 ezer éve, ugyan már. Ébredj fel!

Az úr (*mérgesen felpattan a székéből*): Csak mutasd a kezed! Vagy emeld elém a lábad! Érzed még a szögeket? De az is elég, ha felém fordítod a hátad. Most is hallok az ostor csattanását, a kövek zúgását, a vércseppek buggyanását...

A fiú: Kértelek, hogy bocsáss meg nekik, nem tudták, mit tesznek.

Az úr: Van még idejük jóvá tenni.

A fiú: Vak vagy, ha ezt hiszed. Segíteni kell nekik, újra és nem később, nem majd egyszer, most! Nincs más út, nincs már idő. Ahova tartanak, az az örök sötétség.

Az úr: Előbb venném vissza az egészset, minthogy odáig jussanak. Elkezdjük akkor előről, megint. Hiszen én alkottam őket, tőlem kaptak mindent! Az anyémek maradnak, vagy nem lesznek senkié.

A fiú: A segítséghez sértett vagy, de a bukáshoz kellően büszke. Képes lennél elpusztítani azt, ami számodra valaha a legfontosabb volt, amiért feláldoztál engem?

Az úr (*visszaül a székebe*): Ismered a mondást: Az Úr adta, az Úr elvette...

A fiú: Így nem vagy különb Lucifernél!

Az úr: Elég legyen ebből! Csak hálát rebegehatsz azért, hogy türtem nekik mindent, és türök most is.

II. Kopogás az ajtón – bejön Lélek.

A lélek: Elnézést, némi hangzavart hallottam, de nem számítottam rá, hogy ketten vagytok.

Az úr: Akkor mit hittél, hogy magamban beszélek?

A fiú: Az sem lenne tőled szokatlan.

A lélek: Visszajöjtek később?

A fiú: Nem, jókor jöttél. Részben miattad vagyok itt. Örömmel hallgatom a legújabb jelentésed, mi a helyzet az Éden fái közt?

A lélek: Régen volt az már Éden... akkor elkezdhetem?

Az úr (*kezelével legyint*): Kezd, elvégre joga van itt lenni. Megváltotta már a keresztén.

A lélek: Az angyali jelentés lényegében nem rosszabb, mint a tavalyi. Még mindig sokan hisznek, sokan kérik oltalmad.

A fiú: Hol kérik?

A lélek: Tessék? Hogy hogy hol? Az imáikban.

A fiú: De hol imádkoznak? Csak mert én úgy látom, hogy pár száz éve még ölték a templomokért. Most meg üresek.

Az úr: A végnél jobb a csend. Lélek, folytasd!

A lélek: A pápa remek ember, nemes lélek. Felkarolja az elesetteket, segíti a gyengéket. A pénz nem szédítette meg, hű hozzánk.

A fiú: Még egy ok, hogy segítsünk neki.

Az úr csak legyint, hogy Lélek folytassa tovább.

A lélek: A kisebb háborúk ismét felütötték a fejüket. Lucifer szolgálai most is próbálkoznak. Szavaik néhol, több módon is célt értek.

Az úr: De többen szeretnek még engem, mint őt?

A lélek: Természetesen, jóval többen!

A fiú: De jobban, erősebben is hiszik az Alkotót, mint Lucifer illúzióját? Mélyebben hisznek abban, aki az Édent megálmodta, ki a hetedik napig semmit nem pihent, csak dolgozott és dolgozott? Tudjátok, hogy nem kell nekem sok, én egy mustármagnyi hittel is beérem.

A lélek: Az emberek vállát ezer teher nyomta, sokáig. Most százezer. Nem lehet tőlük ugyanazt elvárni. Változnak, fejlődnek, hol a jobb oldaluk, hol a rosszabb kerül elő. A szabad akarat az övék, ahogy azt te, Atyánk elrendelted.

A fiú: Én nem ezt kérdeztem, de folytasd csak, mintha itt se lennék. *(legyint)*

A lélek: A többség hite még mindig erős. De azok közül is, kik nem hiszik a Teremtőt, milliók élnek az elvártak szerint: békében, a világ színeit tovább rajzolva, nem feketítve.

A fiú: De szép volt ez az utolsó mondat, szinte a könnyem is kijött.

A lélek *(mosolyog)*: Köszönöm, igyekeztem.

Az úr: Jaj már, Lélek, ne légy ilyen naiv... A fiam ironizál. Hozzáteszem, ezt nem tőlem tanulta.

A fiú: De azt igen, hogy a megbocsátás maga az örök élet. Az az ember pedig, ki segíti a rászorulókat, a lehető legnagyobb dolgot teszi.

Az úr: Most mondtad, hogy üresek a templomok, hát alig egy perce köszörülted a nyelved Lélek szavain. Akkor most én mégis miért segítek?

A fiú: Azért segíts, mert még van kin. De, ha így haladunk, legfeljebb 100 év és nem találsz majd senkit, akit megmenteni érdemes. Lélek beszámolójából nyilván kimaradt, mert miért is került volna bele, ilyen „mellékes” információ...Hogy Európában hónapok óta egymást ölik. De az én földem is ismét bombáktól hangos. Csecsemők torkát vágják át, csak azért, hogy minket gyalázhassanak. És sorolhatom, ha kell órákig: Afrikában gyerekek kezéből sülnék el gyilkos fegyverek vagy ha nem, hát jöhet a koplalás, aminek a vége az, hogy Péter és Mihály etetheti őket mannával a kapunk előtt. De ez persze csak aztán történik, mikor már végignéztétek, hogy a szemünk láttára haltak éhen!

A lélek: Atyám, én ezeket így nem tudtam, az angyalok mondták, hogy van némi csetepaté, de semmi eget rengető. Azt mondták az ilyen előfordul. Mire egyet gondolsz, már véget is ér.

Az úr: Csak aztán kettő lett belőle.

A fiú: De úgy látszik, neked az is maradhat. Értsétek meg, ma már nem kell Lucifernek az ördögeit a Földre leküldeni. Várj, várj, várj... ennek ne örülj, egyrészt ezt is még tűzben tartja, nem felejtette el a régi fegyvereit sem. De nincs izzó bokor, kígyóként megjelenés, emberek megszállása és hasonló idejét múlt módszerek. Most arra játszik, amiért kiűzetted őket, ami egyszer már bejött neki. Arra, hogy az ember mindent tudni és látni akar. Mindent! És ezúttal meg is adja nekik. Legalábbis a lát-szatát. Két kattintás, aztán azt hiszik, a kezükben van a Te hatalmad. Mindent látnak, mindent hallanak. Nem kell Lucifernek lábbal megtenni egy métert sem ahhoz, hogy ott legyen az érintések megszűnésében, a fiatalok csábításában, az egymástól való a félelemben, a pusztító gyűlöletben és ami a legrosszabb, a teljes közönyben. Ha elmondják az angyalok, ha nem, jól csinálja. Hiszen terjed, és lehet bármilyen nemes ember a mi pápánk, ezt egyedül már nem állítja meg.

Az úr: Lélek, te mit tudsz erről? És mit tudsz arról, hogy én erről miért nem tudtam eddig?

A lélek: Atyám, ha kissé túlzó is amit mond, de..., de..., de...

Az úr: Na, ne most kezdj el dadogni nekem. Mondjad, bátran. A részem vagy, ha akarnék, se haragudhatnék rád.

A lélek: Én is érzem, hogy egyre több az elveszett lélek. Van úgy, hogy napokig senki nem kopogtat a kapunkon. Péter és Mihály lassan az összes földi kártyajátékot megtanulták... pedig Mihályra még az sem igaz, hogy olyan túl jól fogna az agya. Mondtam már, hogy lehet, túl szigorúak az elvárásaink, de te azt mondtad...

Az úr: Tudom mit mondtam, nem engedünk belőlük.

A lélek: Igen, nem engedünk. Az angyalok felé kérek, ne táplálj haragot. Nem akartak becsapni. De ők azt is látták, mikor százvezrek haltak értelmetlen halált, egymást fojtva, szúrva, löve. És itt még nem tartunk.

A fiú: Még, jól mondja, még!

A lélek: Az imák száma, igen, az is kicsivel kevesebb.

Az úr: Mi az, hogy kicsivel?

A lélek: Attól függ, honnan nézzük.

Az úr: Mi az, hogy honnan? Én speciel felülről... Válaszolj normálisan, mennyivel kevesebb?

A lélek: Hát... az egy élettel ezelőttihez képest, a fele.

Az úr: A fele...

A fiú: Vedd észre, hogy lépnünk kell.

Az úr: Legyen úgy. Lépjünk.

A lélek és a fiú egyszerre: Komolyan beszélsz?

Az úr: Nem szoktam máshogy.

A fiú: Végre! Köszönöm! Mi a terved?

Az úr: Új életet, új családot nem kapsz, abból egyszer elég volt. Így mész le, ahogy vagy, ahogy visszatértél. 33 éves testben. Azt, hogy hova, ezúttal válaszsd meg te.

A fiú: Anyám egyik országába kéne... legyen mondjuk Magyarország. Onnan indulok el. Lesz min javítom, dolog ott is akad bőven. Szinte lehetetlen a küldetés, de vállalom, megint.

Az úr: Legyen. Viszont van egy feltételem.

A fiú: Sejtettem, hogy nem lesz ez ilyen egyszerű.

Az úr: Egyszer már újrakezdtem az emberekkel, akkor Noétól azt kértem, egy igaz családot találjon, és megbocsátok. Most azt kérem, csak egy ember legyen, aki az érkezéskor nem a telefonját kezdi el nyomkodni. Csak egy legyen, aki térdre rogy, aki imádkozik, aki megcsókol. De tudod mit, az is elég, ha csak néz és nem csinál semmit. Ha lesz, maradhatsz, amíg úgy érzed, a dolgod el nem végezted. Vagy amíg megint meg nem feszítenek, bár az a módszer talán már idejét múlt, biztos ki találtak valami jobbat...

A fiú és a lélek egyszerre: És ha nem lesz?

Az úr: Akkor abban a pillanatban vissza kell jönnöd.

A lélek: Nem választanád inkább Brazíliát... vagy egy mongol sztyeppét?

A fiú: Fukar ajánlat, de ez a tettek ideje nem az alkudozásé. Nem választok mást. Mikor indulhatok?

Az úr: Nem értelek. Azt mondtad nagy a baj, akkor mégis mikor indulnál? Természetesen most!

A fiú: Igazad van, 10 éve is késő lett volna. Nem fogod megbánni, hogy így döntöttél.

Az úr: Ebben biztos vagyok.

III. Két diák az iskola felé tart

Zoli: Megmondtad otthon?

Berci: Mit? Hogy bukásra állok matekból? Ott a Kréta, kapja a jegyeket ímélen. Látja, ha akarja. Akkor meg minek tépjem a számat, nem vagyok saját magam ellen-sége.

Zoli: Hagyjad már, tudod, hogy nem arra gondoltam, hanem, hogy Tomi neki-lökött a szekrénynek. Láttam, hogy be is lilult a vállad.

Berci: Nem. Nem mondtam.

Zoli: De miért nem? Megbeszéltük, hogy ezt már nem lehet annyiban hagyni. Jó, akkor, ahogy beértünk, én szólok a Tulmannak, ő melléd áll. Aztán csak behívják végre az igazgatóiba azt a faszt.

Berci: Ne, légysszi ne. Van elég gondom így is, nem hiányzik, hogy még spicli is legyek. Majd, ha hazajön apám, neki elmondom.

Zoli: Aha, ja, értem, majd apádnak. Mikor beszéltél vele utoljára.

Berci: Nem olyan rég, néhány hónapja. Akkor küldött egy fotót az óceánjáróról, amin dolgozni fog. Állítólag bejárják Amerika összes országát. Mexikó, Brazília, minden. Hoz majd onnan nekem Apple cuccokat, tudod ott kisebb rá az adó. A leg-komolyabb laptopot kapom majd a születésnapomra. A végén Izlandon kötnek ki, és onnan repül haza.

Zoli: Aha, ja, értem. Te apád nem egy kocsmában volt csapos?

Berci: De, legutóbb az volt.

Zoli: És tud angolul?

Berci: Valamit. Eladja magát, nem kell féltetni. Azt szokta mondani az ital nyelve minden országban ugyanaz. És ő azt a legmagasabb szinten beszéli. Plusz megvannak még a régi kapcsolatai. Ők juttatták be ide is.

Zoli: Mikor jön haza?

Berci: Azt mondta 4 hónapot fog dolgozni, szóval kb. két hét. Grazban száll majd le a gépe, aztán onnan valamelyik haverja hozza Magyarországra.

(némi hallgatás után) Zoli: De a táskádat azért kimosattad?

Berci: Nem akartam anyámat fárasztani, van elég gondja a húgommal. Most jött meg neki, először. Gondolhatod... Kerestem inkább valami szivacsot, azzal áttörölgettem. Már nem ragad annyira.

Zoli: Aha, ja, értem. Hogy fulladt volna inkább a kólába, ahelyett, hogy a te táskára burokatja. A telefonoddal végül mi lett? Jó nagyot csattant a földön.

Berci: Mondjuk ez legalább egy jó hír. A kijelzője igaz kicsit betört, de működik. A suliban még be sem kapcsolt. Hazamentem, feltettem töltőre, aztán semmi. Na, mondom szép lesz, még ez is beszarik. Aztán egyszer csak magától feltámadt. Valami isteni csoda lehetett ez. Azóta végül is jó. Ha közel hozom a szememhez, még látok is belőle valamit. Szerencse, hogy már eddig is szemüveges voltam, szóval a szememnek már úgyis mindegy. Meg talán telefont is hoz apám, nagyon adnám a 15 Pro-t.

(némi hallgatás után) Zoli: A videót láttad?

Berci: A tesiset? A Tiktokon?

Zoli: Azt, azt, ahol megcsinálta mémnek, ahogy feldöntött.

Berci: Láttam.

Zoli: Kommenteket is elolvastad?

Berci: El, de bár ne tettem volna.

Zoli: Ne vedd őket szívedre. Csak írogatni tudnak, csak ha Tomit kell biztatni meg máson röhögni, akkor ilyen nagy a pofájuk. De mondtam, hogy beszélned kéne valamelyik tanárral, mert le is lehetne vele szedetni a videóját. Anyád vagy apád nem nézte meg?

Berci: Nincsenek ők Tiktokon, azt se tudják mi az. Ezek után jobb is.

Zoli: És a tesód, nem szólt anyádnak?

Berci: Ő sem tudja mi az.

Zoli: Aha, ja, értem. Hoztál neki most is pénzt?

Berci: Nem..., anyám pénztárcájában nem volt semmi. Napok óta panaszkodik mindenkinek, hogy apám megint nem utalt. A húgomtól meg nem veszem el. Akkor inkább verjen meg, vagy csináljon, amit akar.

Zoli: Tudod, hogy mit mondott, ha nem adsz neki. Felrakja azt is, ahogy tele rakta a kabátodat fecnikkel, hogy „Csóró gec...”

Berci: Zoli, emlékszem, hogy mi volt ráírva, nem kell elmesélned. Arra gondoltam, hogy tőled kérnék kölcsön.

Zoli: Megint? Három hete is én adtam. Azóta se adtad vissza. Meg amúgy is, tudod, hogy ha lenne tízezrem, már nem lenne.

Berci: Értem..., akkor jobbat nem tudok, imádkozzunk. Mi atyánk, ki vagy a mennyekben, add, hogy Tomi...

Zoli: Megdögöljön?

Berci: Na, azt azért ne..., add atyám, hogy ne jöjjön iskolába...

Zoli: Soha többet! Sehova, egyetlen iskola környékére se menjen, már most vonuljon be a böribe, úgylis oda jut előbb-utóbb.

Berci: Szóval add Uram, hogy Tomi ne jöjjön iskolába pár napig vagy hétig, de ha más nem, legalább ma ne jöjjön. Ámen!

Zoli: Elég kevéssel is beéred, de Ámen! Na nézd, ott jön a busza. Mindjárt kiderül, hogy szerencsénk lesz-e.

Berci: Úgy látom, nincs ott. Mintha nem szállt volna le! Köszönöm, Istenem, köszönöm!

IV. Két diák az iskolából tart haza

Berci: Nem hittem volna, hogy még valami hasznom is lesz a Covidból.

Zoli: Na igen. Mondjuk nekem az sem volt rossz, hogy az online oktatásnál az összes tézét a Wikipédiáról írtam, a házikat meg anyám csinálta.

Berci: Meg is lepődött mindenki, hogy majdnem kitűnő lettél.

Zoli: Ja, csak a geometriánál pont akadozott itthon az internet...(nevet) Állítólag elég alaposan elkapta a Tomit, azt pusmogták a csajok, hogy lehet kórházba kerülni. Szóval 2-3 hétig totál nyugtunk lesz. Plusz közben beszélhetünk valamelyik tanárral vagy beszélhetnél anyáddal.

Berci: Áh, felesleges, addig apám hazaér. Majd ő segít.

Zoli: Ja, apád... értem. Látod azt a fénycsóvát az égen? Mintha felénk tartana!

Berci: Kisült ma az agyad? Vagy túl sok volt a Netflix? Ne kockulj már annyit eszténként, milyen fénycsóváról besz...fhuu tényleg, mintha én is látnék valamit.

Zoli: Hallod, menjünk már felé..., beszárás, mintha egy ember kilépne az égből. Úgy néz ki, mint az a faszi a templomok ablakán.

Berci: Jézusról beszélsz, te állat?

Zoli: Ja, ja, hát nézz már oda, nem olyan?! Siessünk, már elég sokan bámészkodnak ott, tempó-tempó. Úr Isten... vagy nem Isten, hanem Jézus, vagy mit tudom én ki, de ez frankón ő. Kapd már elő a telefonod! Kezdj el videózni, a kamera talán még működik rajta!

Berci: Én... én félek, kell ez nekünk? Én hiszek Istenben.

Zoli: Jól van, higgyé' nyugodtan, de ezt akkor is vedd fel! Már majdnem földet ért. Látod, hogy mindenki ezt tolja. Indítsd már el! Feltöltöd, csinálsz egy Youtube-csatornát, meg felnyomod Tiktokra, milliós nézettséget hoz. Gondolkodj már..., celeb leszel, ezek után az a gyökér nem mer majd veled baszakodni.

Berci: Igazad van... de... de talán az ima most jobb lenne, nem? Látod milyen szép ragyogás lengi körül.

Zoli: Mindjárt leér! Most, most! Csináld, és minden megváltozik!

Berci: Igazad van, ez egy jel! Köszönöm Istenem!

A fiú: Ez nem hiszem el...